

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра теорії держави та права**

**ЗДОБУТКИ КАФЕДРИ
ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА
КРІЗЬ ПРИЗМУ СТОРІЧНОГО ПОСТУПУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**Матеріали круглого столу
(м. Київ, 24 березня 2021 року)**

Київ – 2021

MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF UKRAINE
NATIONAL ACADEMY OF INTERNAL AFFAIRS
Department of Theory of State and Law

**ACHIEVEMENTS OF THE DEPARTMENT
THEORIES OF THE STATE AND LAW
THROUGH THE PRISM OF THE CENTURY PROGRESS OF THE
NATIONAL ACADEMY OF INTERNAL AFFAIRS**

*Round table materials
(Kyiv, March 24, 2021)*

Kyiv – 2021

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Гусарєв С. Д. – доктор юридичних наук, професор
Пендюра М. М. – кандидат юридичних наук, доцент
Кривицький Ю. В. – кандидат юридичних наук, доцент

Матеріали подано в авторській редакції

3-46 Здобутки кафедри теорії держави та права крізь призму сторічного поступу Національної академії внутрішніх справ : матеріали круглого столу. – К. : ФОП Маслаков, 2021. 176 с.

ISBN 978-617-7993-88-8

Це видання репрезентує інформаційні-аналітичні відомості з елементами історичного нарису про кафедру теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ. Працю підготовлено до 100 річного ювілею Національної академії внутрішніх справ з метою вишанування зусиль видатних постатей кафедри теорії держави та права з розвитку вітчизняної юридичної освіти, популяризації правової науки й освіти, інформування науково-освітнього співтовариства про потенціал молодого наукового колективу, його здобутки і традиції. Розраховано на правознавців, науковців, фахівців у галузі освіти, працівників музейної справи, аспірантів, ад'юнктів, магістрів і широке коло читачів

This publication represents information and analytical information with elements of a historical essay on the Department of Theory of State and Law of the National Academy of Internal Affairs. The work was prepared for the 100th anniversary of the National Academy of Internal Affairs in order to honor the efforts of prominent figures of the Department of Theory of State and Law on the development of domestic legal education, popularization of legal science and education, informing the scientific and educational community about the potential of the young scientific team. Designed for lawyers, scientists, educators, museum workers, graduate students, associate professors, masters and a wide range of readers

УДК 34

ISBN 978-617-7993-88-8

© Кафедра теорії держави та права НАВС, 2021

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	7
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ПРО КАФЕДРУ	15
РОЗДІЛ 2. ВИТОКИ ТА СИМВОЛИ КАФЕДРИ.....	17
РОЗДІЛ 3. КАДРОВИЙ СКЛАД КАФЕДРИ.....	33
РОЗДІЛ 4. СПІЛКА «ТРАДИЦІЇ КАФЕДРИ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА».....	35
РОЗДІЛ 5. НАУКОВІ ПРАЦІ УЧАСНИКІВ НАУКОВОГО ЗАХОДУ	48
Секція 1. АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ТА ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ БЕЗПЕКОВИХ ПРОЦЕСІВ	48
Бостан Сергій Костянтинович.....	48
Ганьба Олег Борисович.....	50
Іванчук Наталія Віталіївна	54
Колодій Анатолій Миколайович.....	56
Кривицький Юрій Віталійович.....	59
Пендюра Максим Миколайович, Українчук Олег Вікторович	65
Пікуля Тетяна Олександрівна	70
Харченко Наталія Петрівна	72
Секція 2. ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ЇХ ГАРАНТІЇ: РЕТРОСПЕКТИВА І ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ В ТЕОРІЇ ПРАВА.....	76
Братасюк Марія Григорівна	76
Васюта Юлія Володимирівна, Лапка Оксана Ярославівна,.....	78
Дзюбенко Олена Леонідівна.....	80
Кельман Михайло Степанович, Кельман Лідія Михайлівна, Кельман Ростислав Михайлович	85
Колодій Олексій Анатолійович.....	87
Лаврик Галина Володимирівна	90
Мозоль Наталія Іванівна.....	93
Москаль Ростислав Миколайович	95

Назаренко Ольга Анатоліївна	99
Олійник Анатолій Юхимович	102
Осауленко Андрій Олександрович	104
Осауленко Олександр Іванович	105
Потапов Григорій Герасимович	109
Соломонюк Олександр Ярославович	112
Тихомиров Олександр Олександрович	115
Цельєв Олексій Вікторович	117
Шмоткін Олексій Вікторович	118
Секція 3. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЮРИДИЧНОЇ (ПРАВНИЧОЇ) ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ РОЗВИТКУ	123
Білозьоров Євген Вікторович	123
Власенко Валерій Павлович	130
Волошина Яна Леонідівна	132
Кравець Віталій Михайлович, Павлишин Олег Володимирович,	135
Мінченко Ольга Василівна	138
Савайда Олена Іванівна	141
Товпига Ліна Миколаївна	143
Секція 4. ЮРИДИЧНА КОМПАРАТИВІСТИКА В ДІАЛОЗІ ПРАВОВИХ СИСТЕМ СВІТУ	147
Кресін Олексій Веніамінович	147
Кучук Андрій Миколайович	151
Підгородський Богдан Мирославович	153
Станько Ірина Ярославівна	156
Тюріна Оксана Володимирівна	159
ПІСЛЯМОВА	162
ДОДАТКИ	163

ПЕРЕДМОВА

На початку ХХІ ст. освіта та наука стають рушійними силами подальшого поступу суспільства і держави, всіх сфер життєдіяльності. Особливого значення для розбудови суверенної, незалежної, соборної, демократичної, правової, соціальної держави України, набувають вітчизняна юридична освіта і наука, які переживають на теперішній час процеси бурхливого розвитку, оновлення світоглядних і методологічних засад, орієнтації на загальновизнані зразки демократії, прав і основоположних свобод людини та громадянина, верховенства права.

Вагомий внесок у функціонування юридичної (правничої) освіти та науки, підготовку висококваліфікованих фахівців сфери «Права» і правоохоронців для потреб громадянського суспільства здійснює провідний юридичний заклад вищої освіти зі специфічними умовами навчання – Національна академія внутрішніх справ, якій у червні 2021 року виповнюється 100 років. Відзначення цієї ювілейної дати – не лише чудова нагода для отримання щирих привітань і побажань, а й можливість підвести підсумки плідної діяльності кафедри крізь призму її поступу.

Так, за період свого існування кафедра теорії держави та права має суттєві напрацювання у напрямках проведення фундаментальних та прикладних наукових досліджень, удосконалення методик і технологій. Її фаховий авторитет відомий і визнаний у вітчизняному науковому співтоваристві. Працівниками кафедри налагоджена та підтримується тісна співпраця з багатьма національними та зарубіжними науковими установами, освітніми закладами.

Сьогоднішня кафедра теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ – це система організації різноманітних освітніх, наукових, методичних і виховних заходів, а також службових завдань, проведення науково-дослідної роботи та моніторингу якості освіти тощо. Наразі актуальними для кафедри залишаються питання реформування відомчої вищої освіти, реалізації нових освітніх стандартів, структури та змісту навчальних дисциплін, пошуку способів удосконалення методики навчання, сучасних підходів до післядипломної

освіти.

Наукове видання, яке Ви тримаєте в руках, є даниною глибокої поваги до вчителів, ветеранів, заслужених працівників академії та вдячності науково-педагогічним працівникам, які в різні часи, йдучи за своїм покликанням, шукали ефективні шляхи навчання та виховання молодого покоління, і чий педагогічний досвід став істотним внеском у формування фахових компетенцій правників та працівників органів правопорядку, підвищення професійного рівня юридичних кадрів різних історичних генерацій. Обов'язок нинішніх працівників кафедри полягає не у простому засвоєнні здобутого досвіду, а у збереженні наступності науково-педагогічної думки, дбайливому користуванні цим скарбом і невтомному його примноженні.

***Перший проректор Національної
академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України***

Станіслав ГУСАРЄВ

ВСТУПНЕ СЛОВО ДО УЧАСНИКІВ НАУКОВОГО ЗАХОДУ

Система підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації персоналу Міністерства внутрішніх справ України має складну структуру, її важливою і невід'ємною ланкою є Національна академія внутрішніх справ, яка в цьому році відзначатиме 100-річний ювілей своєї плідної діяльності та має славні традиції та перспективи розвитку. Поступово зміцнюючи свій потенціал відповідно до сучасних стандартів вищої освіти України, академія розвивається у всіх напрямках інноваційної діяльності завдяки чому зарекомендувала себе як провідний науковий і методичний центр, базовий заклад для підготовки нової генерації юристів і правоохоронців. На сьогодні академія здійснює підготовку фахівців ступенів вищої освіти бакалавра, магістра, доктора філософії та доктора наук, на денній та заочній формах навчається понад 15 тисяч здобувачів вищої освіти. Лише за роки незалежності підготовлено понад 70 тисяч фахівців-

юристів. Серед випускників закладу понад 230 генералів. Освітній процес в академії спрямований на передачу, засвоєння, примноження і використання знань, умінь, інших компетентностей здобувачів вищої освіти, відповідно до кваліфікаційних характеристик посад МВС України, а організаційно запроваджується у формі Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (ЄКТС), що використовується в Європейському освітньому просторі.

Освітній процес і наукову роботу забезпечують навчально-методичний відділ та відповідно відділ організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності, докторантура та ад'юнктура, навчально-наукові інститути та інститут післядипломної освіти, факультети, юридичний ліцей імені Ярослава Кондратьєва. 24 кафедри та чотири профільних наукових лабораторії, у яких працюють понад 50 докторів наук і професорів та 350 доцентів і кандидатів наук (докторів філософії), 30 старших дослідників, 15 заслужених юристів України, 10 заслужених діячів науки і техніки України. Академія є членом Асоціації Європейських поліцейських коледжів, учасником Конференції керівників вищих навчальних закладів поліції країн Центральної та Східної Європи, підтримує робочі зв'язки з міжнародними організаціями, освітніми закладами та поліцейськими

установами багатьох країн світу. Науково-педагогічні працівники, здобувачі вищої освіти й ліцеїсти академії є постійними учасниками, переможцями та дипломантами конкурсів на здобуття премій і стипендій Президента України та Уряду, НАН України, МОН і МВС України, Київського міського голови, Спілки юристів України.

Серед загальноакадемічних кафедр Національної академії внутрішніх справ, які забезпечують теоретичну, фундаментально-методологічну, інтегративну, юридичну підготовку юристів і правоохоронців, виокремлюється кафедра теорії держави та права, яка була створена у 1989 році, пройшла непростий шлях перетворень і на сьогодні склалася як потужний та самодостатній науково-педагогічний колектив, який ефективно забезпечує не лише освітній процес, але й здійснює за напрямками роботи фахову організаційну, наукову, соціально-виховну та оперативно-службову діяльність. Кафедрою багато зроблено і робиться для оновлення освітніх програм, навчальних (робочих) програм, методичного забезпечення, удосконалення освітнього процесу, впровадження сучасних новітніх технологій та методик викладання (проведення відеолекцій, мультимедійного супроводження навчальних занять, занять на платформах Zoom і Classroom тощо), поглиблення зв'язків теоретичної науки з юридичною практикою (постійного залучення до освітнього процесу фахових правників юридичних компаній, адвокатів, діючих працівників правоохоронних органів тощо). Окрім таких традиційних для юридичної освіти навчальних дисциплін як теорія держави та права, юридична деонтологія, поліцейська деонтологія, правознавство, кафедрою започатковано викладання спеціальних навчальних дисциплін як правозастосування, юридична компаративістика, нормопроєктувальна і правозастосовна діяльність юриста, нормопроєктувальна і правозастосовна діяльність в професійній сфері, право публічного управління та адміністрування, порівняльне правознавство, методологія юридичної науки, сучасні світові правові процеси тощо. Задля належного супроводження викладання вище викладених навчальних дисциплін, одноосібно та у складі авторських колективів кафедри підготовлені і впроваджені в освітній процес підручники, навчальні посібники, навчально-методичні посібники (мультимедійні посібники) з навчальних дисциплін «Теорія держави та права», «Юридична деонтологія», «Поліцейська деонтологія», «Правознавство», «Правозастосування», «Правові системи сучасності», «Юридична компаративістика», практикум (Теорія держави та права), монографії, навчально-методичні рекомендації щодо підготовки курсових робіт з навчальної дисципліни «Теорія держави та права» тощо.

Кафедра теорії держави та права керується положеннями чинного законодавства про вищу освіту, вимогами і вказівками Міністерства освіти і науки України, Міністерства внутрішніх справ України, дорученнями і рішеннями ректорату та Вченої ради НАВС, Положенням про кафедру і концепції її розвитку, організовує та здійснює свою роботу на принципах верховенства права, інтеграції науки з теорією і практикою, єдності і наступності системи освіти, безперервності і різноманітності системи освіти, відповідності освіти сучасним стандартам її розвитку.

Структурний підрозділ академії постійно та в межах наукових заходів, на виконання щорічного плану НД та ДКР підтримує міжвузівські та міжкафедральні зв'язки. При цьому важливою складовою своєї діяльності кафедра вважає і розвиток творчих контактів у науковому співтоваристві, в тому числі і завдяки ініціюванню та проведенню власними силами наукових форумів, круглих столів, наукових семінарів різного формату і рівня, а також участі науково-педагогічних працівників кафедри у відповідних заходах, організованих іншими закладами вищої освіти та науковими установами України і держав світу.

Що стосується ініціатив кафедри стосовно налагодження співпраці з іншими закладами вищої освіти та кафедрами, проведенні на власній базі наукових заходів, то така робота є вже традиційною і реалізується на плановій основі. Науково-педагогічні працівники кафедри творчо і відповідально ставляться до такого роду заходів, а тому до кожного такого форуму готуються програми їх проведення та формуються звіти і рекомендації за результатами їх проведення. Розуміючи важливість своєчасного інформування наукового співтовариства про проведені наукові заходи, важливість такої інформації для виховання студентської молоді та пропаганди власних здобутків, зазначена інформація видається у вигляді збірників наукових праць і розміщується на офіційному вебпорталі академії та на E-Lar (електронному репозитарії НАВС).

Особливо цінною є така робота для здобувачів вищої освіти, які отримують реальну можливість реалізувати теоретичні знання на практиці, підготувавши наукову доповідь з конкретної наукової проблеми та в живій дискусії із провідними фахівцями права відстояти власну позицію. Бо за тим же алгоритмом уже в самостійній практичній діяльності вони будуть розв'язувати конкретні завдання, які ставитиме перед ними життя.

Серед закладів вищої освіти, установ і організацій, з якими кафедрою встановлені і підтримуються тісні робочі контакти на постійній основі, слід, в першу чергу, назвати Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Інститут державної охорони України), Національну академію Служби безпеки України, Національний педагогічний університет імені П. М. Драгоманова, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Університет сучасних знань, Університет державної фіскальної служби України, Національний університет «Києво-Могилянська академія», Інститут права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», Полтавський університет економіки і торгівлі, Національний університет «Запорізька політехніка», Wiesbaden institute for law and economics, The University of Zielona Gora, Poznan college of communications and management. І цей перелік не є вичерпним. Варто також зазначити, що в таких заходах кафедри, беруть участь представники практичних підрозділів Національної поліції України, судових органів, прокуратури, нотаріату та адвокатури України.

Всі ті здобутки, що зазначені вище, не мали би місця без справжніх фахівців своєї справи, творчих, душевних та відкритих до обговорення науково-педагогічних працівників, ветеранів кафедри, заслужених працівників, які й далі працюють в

стінах академії та різних науково-дослідних інституціях. Це те наукове ядро, яких хвилювало і далі хвилює майбутнє наших дітей (випускників закладів вищої освіти та зокрема Національної академії внутрішніх справ), й доля держави Україна. Вони прагнули і прагнуть сформувати високоосвічену Особистість, з глибокими моральними засадами, шаною до батьків, людини, як найвищої соціальної цінності та любові до Батьківщини. Згадаємо і вклонимося нашим фундаторам, академікам, професорам і доцентам, викладачам, які сформували крізь роки потужний колектив в стінах академії, який здатний гордо нести ім'я – працівник кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ.

***Завідувач кафедри
теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент***

Максим ПЕНДЮРА

**«ТРАДИЦІЇ КАФЕДРИ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА НАЦІОНАЛЬНОЇ
АКАДЕМІЇ ВНУТРІШНІХ СПРАВ – ЦЕ ТІ НАЙМЕНШІ ЕЛЕМЕНТИ, ЩО
ОБ'ЄДНУЮТЬ КУРСАНТІВ, ПРОФЕСОРСЬКО-ВИКЛАДАЦЬКИЙ СКЛАД ТА
БАТЬКІВ В ОДИН КОЛЕКТИВ, В ОДНУ СІМ'Ю»**

професор Михайло КЕЛЬМАН

Нація буде жити доти, доки живуть її традиції. Так і кафедра теорії держави та права та Національна академія внутрішніх справ. Вони будуть жити тоді, коли в їх стінах будуть жити красиві традиції. На кафедрі, (дозволю собі сказати нашій кафедрі) склалося чимало гарних і стійких традицій, які зберігають вічні цінності: наступність поколінь, любов і повагу до рідної альма-матер, прагнення примножувати її славу.

Загалом, традиції кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ – це духовний стан кожного курсанта, професорсько-викладацького складу та працівників академії. І в залежності від кількості та значення традицій та звичаїв можна сказати про стосунки у колективі, адже кафедральні традиції є тією ланкою, яка об'єднує викладачів, курсантів, випускників зрештою і батьків. Саме той

навчальний заклад, який має ціль створити для себе добре ім'я і через традиції зберегти його, має майбутнє.

Національна академія внутрішніх справ і кафедра теорії держави та права славляться своїми традиціями. До них ми відносимо як заходи, які проводяться щорічно, так і систему відносин, що склалася між викладачами, курсантами і кафедрами та колегами з інших навчальних закладів України і не тільки.

Цінність кафедри дорівнює цінності її викладачів. На кафедрі теорії працювали і працюють небайдужі викладачі, справжні фахівці своєї справи, творчі, натхненні, душевні, відкриті. Це одностудії, яких хвилювали і хвилює майбутнє не тільки академії, а й держави. Вони прагнуть сформувати особистість, яка реалізувала б їхні мрії про щасливу незалежну Україну (кандидати і доктори наук, професори О. Гранін, В. Копейчиков, В. Лисенков, О. Мурашин, А. Олійник, Р. Калюжний, О. Тихомиров, С. Гусарев, В. Чурпіта, А. Колодій, О. Шмоткін, О. Цельєв, Ю. Ведерніков, О. Слюсаренко та інші.)

В умовах сучасного життя дуже важливою цінністю Національної академії внутрішніх справ є патріотизм, прихильність до духовних і культурних цінностей нашої країни.

Характерною рисою справжнього навчального закладу є благодатний клімат, що визначає ставлення викладачів і курсантів до всього, що відбувається, як до особистого, значущого, важливого і цікавого. Колектив – це єдине ціле, тому, спілкуючись, ми пізнаємо один одного все глибше. Кафедра – це теж держава, той маленький світ, в якому науково-педагогічний склад проживають десятки років, і традиції і цінності як кафедри так і альма-матер для них – це коли кожен знайшов собі справу по душі, відчув відповідальність за її результати, почуття успіху та впевненості в собі, реалізував себе як індивідуальність, справжній офіцер.

Добре ім'я та честь Національної академії внутрішніх справ, колективу кафедри теорії держави та права – наша головна цінність, в основі якої лежить спільна праця усього великого та щирого колективу.

***Професор кафедри теорії та
філософії права, конституційного та
міжнародного права Інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету
«Львівська політехніка»,
доктор юридичних наук, професор***

Михайло КЕЛЬМАН

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ПРО КАФЕДРУ

- утворена 11 липня 1989 р.;
- функціонує на основі Положення про кафедру та Концепції розвитку академії;
- є випусковою кафедрою академії;
- провадить підготовку фахівців освітнього рівня «бакалавр» і «магістр» денної та заочної форм навчання за спеціальностями «Право», «Правоохоронна діяльність», «Публічне управління та адміністрування», «Психологія»;
- забезпечує викладання дев'ять навчальних дисциплін гуманітарного, фундаментального та професійно-орієнтованого циклів загальнотеоретичного і методологічного змісту;
- веде фундаментальні та прикладні дослідження з проблем загальної теорії держави та права, юридичної деонтології, поліцейської деонтології, порівняльного правознавства, методології юридичної науки, сучасних світових правових процесів, правотворчості, нормопроекування та правозастосування в професійній сфері, прав людини і її безпеки, національної безпеки, змісту правової освіти;
- розроблює загальнокафедральні теми наукових досліджень «Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах розбудови правової держави та громадянського суспільства», «Теоретико-правові засади забезпечення прав людини в сфері діяльності правоохоронних органів»;
- започаткувала на постійно діючій основі науково-методичний і науково-теоретичний семінари, теоретико-методологічний колоквиум, «круглі столи» та наукові читання з актуальних проблем юридичної науки і практики, проблем в секторі безпеки і оборони, забезпечення прав і основоположних свобод людини та громадянина, гендерних питань тощо;
- організує індивідуальну науково-дослідну роботу серед здобувачів вищої освіти ступеня бакалавра, магістра;
- проводить виховну роботу серед перемінного складу;
- виконує дидактичний та методичний супровід освітнього процесу;
- здійснює власну видавничу діяльність;
- дбає про професійне зростання своїх працівників;
- на її основі утворено і функціонує ветеранська організація кафедри «Спілка «Традиції кафедри теорії держави та права».

Головні завдання кафедри теорії держави та права:

- реалізація освітньо-професійних, освітньо-наукових програм, навчальних планів підготовки, навчально-тематичних планів первинної професійної підготовки поліцейських, перепідготовки й підвищення кваліфікації фахівців;
- вироблення єдиної концепції втілення змісту освіти за дисциплінами, які викладаються кафедрою, з метою поєднання теоретичного навчання із практичною спрямованістю підготовки фахівців;
- організація та здійснення на високому науковому і методичному рівнях освітнього процесу шляхом формування наукового змісту й практичного спрямування кожної навчальної дисципліни;

- розробка й затвердження єдиних критеріїв оцінювання та засобів діагностики рівня засвоєння знань й оволодіння вміннями;
- здійснення контролю та аналізу якості знань та вмінь через систему всіх видів контролю, атестації, процедури захисту дипломних (курсівих) робіт;
- розробка й систематичне оновлення науково-методичного забезпечення з навчальних дисциплін, що викладаються кафедрою, їх мультимедійного супроводу, електронних навчальних посібників (підручників), відеолекцій;
- розробка і впровадження нових форм, методів і технологій навчання, у тому числі дистанційного та змішаного навчання;
- організація роботи наукових гуртків, проведення олімпіад, «круглих столів», конференцій, конкурсів за профілем діяльності кафедри;
- вивчення, узагальнення та розповсюдження передового педагогічного досвіду та юридичної практики з метою підвищення наукового рівня, професійної культури та педагогічної майстерності працівників кафедри;
- керівництво здійсненням кандидатських дисертаційних досліджень, консультування докторантів, рецензування, обговорення представлених досліджень на засіданнях кафедри і фахових семінарах;
- підготовка відгуків, рецензій на дисертації та автореферати дисертацій за профілем кафедри, які надійшли до академії;
- організація взаємодії з іншими навчальними закладами, проведення спільних засідань кафедр, «круглих столів», підготовка та видання наукової та навчальної літератури;
- здійснення експертної діяльності щодо підготовки документів, які надходять з Міністерства освіти і науки України, Міністерства внутрішніх справ України, інших центральних органів виконавчої влади, а також організацій, окремих громадян та громадських організацій;
- підготовка, рецензування і видання навчальної, наукової, методичної літератури (підручників, навчальних посібників, курсів лекцій, фабул практичних задач, словників, довідників, дослідницьких завдань, методичних розробок тощо) з проблем юридичної освіти та правоохоронної діяльності для системи МВС України та літератури загального користування на замовлення інших установ та організацій;
- кафедра теорії держави та права, як випускаюча, крім зазначених основних завдань додатково здійснює: а) координацію діяльності всіх кафедр, що забезпечують спеціальну фахову підготовку здобувачів вищої освіти; б) розробку пропозицій щодо вдосконалення та розробки комплексних кваліфікаційних завдань за освітньою траєкторією, організаційно-методичних документів; в) підготовку обґрунтування щодо модернізації стандартів вищої освіти; г) організацію та захист практик, стажування здобувачів вищої освіти відповідно до вимог Міністерства освіти і науки України, Міністерства внутрішніх справ України, Положення та програми практики (стажування) здобувачів вищої освіти Національної академії внутрішніх справ; д) забезпечення підготовки та захисту курсових робіт; є) забезпечення підготовки та проведення атестації.

РОЗДІЛ 2

ВИТОКИ ТА СИМВОЛИ КАФЕДРИ

Утворення і розвиток кафедри теорії держави та права та формування її кадрового потенціалу безпосередньо пов'язані із історією заснування та становлення Національної академії внутрішніх справ.

Сучасна назва структурного підрозділу відносить нас майже на третину століття в минуле, коли відповідно до наказу начальника Київської вищої школи МВС СРСР ім. Ф. Е. Держинського від 11 липня 1989 р. № 059 (гриф таємності знято актом від 21 квітня 2011 р.) її було створено.

Кафедра утворилась шляхом внесення змін до штатів вищої школи та реорганізації кафедри державно-правових дисциплін шляхом її скорочення та виокремлення двох нових – кафедри теорії держави та права і кафедри державного права.

Необхідність заснування кафедри нового типу в системі вищих навчальних закладів МВС визріла об'єктивно і, перш за все, у зв'язку з тими основними тенденціями, що відбувалися в тогочасній вітчизняній науково-освітній сфері

та й у розвинутих країнах світу загалом.

Цілком очевидно, що з того часу багато чого змінилось і в структурі, і у формах діяльності кафедри, і в кадровому складі її працівників.

Зрозуміло, що немало з колишніх науковців кафедри після виходу на пенсію полишили її ряди. Тобто, такі люди формально розірвали трудові відносини, але духовні, міжособистісні зв'язки девальвації не підлягають. Так, не можна залишити поза увагою, колишніх працівників і шановних ветеранів, які долучились до становлення та розвитку кафедри та віддати їм належне. Це зокрема В.С. Заяць, Л.П. Самофалов, О.Л. Слюсаренко, А.М. Колодій, А.Ю. Олійник, А.П. Тимченко, О.В. Шмоткін, О.В. Цельєв, Ю.А. Ведерніков, С.О. Телешун, Г.Г. Потапов, Р.А. Калюжний, О.І. Осауленко, В.В. Чурпіта, В.І. Темченко, В.С. Шилінгов, Ю.В. Прокопенко, В.Ф. Савельєв, М.Б. Левицька, О.Б. Горова, Є.О. Гіда, І.В. Гамалій, О.В. Пунько, О.В. Тюріна, О.Д. Тихомиров, Ю.Є. Максименко, Т.О. Пікуля, Н.В. Лазнюк, А.М. Завальний та ін.

Кафедру протягом усіх років її існування очолювали такі начальники (завідувачі) кафедри: Фрицький Олег Федорович (1989 р.), Лисенков Сергій Леонідович (1989 – 1993 рр.), Тихомиров Олександр Деонисович (1993 – 1995 рр.), Чурпіта Віктор Валентинович (1995 – 2000 рр.), Калюжний Ростислав Андрійович (2003 – 2007 рр.), Гусарєв Станіслав Дмитрович (2000 – 2003 рр. та 2007 – 2015 рр.), Завальний Андрій Миколайович (2015 – 2020).

У цей же період заступниками начальника кафедри працювали: Тимченко Анатолій Павлович (1989 – 1992 рр.), Олійник Анатолій Юхимович (1992 – 1994 рр.), Чурпіта Віктор Валентинович (1994 – 1995 рр.), Гусарєв Станіслав Дмитрович (1995 – 2000 рр. та 2006 – 2007 рр.), Бондар Юрій Михайлович (2000 – 2004 рр.), Осауленко Олександр Іванович (2000 – 2005 рр.), Коталейчук Сергій Петрович (2004 – 2015 рр.) та Білозьоров Євген Вікторович (2015 – 2016 рр.).

**Репродукції світлин колективу кафедри різних років з нарису
«Віддати кожному належне» (2013 р.) ...**

Фото кафедри з керівництвом академії листопад 2015 рік

У різні роки на кафедрі, крім нинішнього її складу, працювали:

Бигич Олена Леонідівна – викладач, Гаращенко Людмила Петрівна – викладач, Ілленко Пилип Юрійович – викладач, Коваль Олексій Анатолійович – викладач, Кудін Сергій Володимирович – викладач, Холох Віктор Іванович – доцент, Нікітін Микола Андрійович – доцент, Козаченко Олена Володимирівна – викладач, Темченко Олена Василівна – викладач, Могила Юрій Володимирович – викладач, Чернецька Олена Василівна – викладач, Надточій Андрій Сергійович – доцент, Нікітін Антон Володимирович – старший викладач, Третяк Світлана Миколаївна – старший викладач, Третякова Тамара Анатоліївна – доцент, Барчук Геннадій Іванович – доцент, Рибін Валентин Володимирович – викладач, Штанько Артем Олександрович – викладач, Мартиненко Юрій Дмитрович – старший викладач, Кириченко Олена Миколаївна – старший викладач, Іваненко Олена Володимирівна – викладач, Тимошенко Віра Іванівна – професор, Білозьоров Євген Вікторович – професор, Осауленко Андрій Олександрович – доцент, Тихомиров Денис Олександрович – доцент, Бенедик Василь Іванович – старший викладач, Сербіна Наталія Олександрівна – старший викладач.

На жаль, уже немає серед нас Дмитра Тихоновича Яковенка, Тамари Устимівни Воробейкової, Олексія Федоровича Граніна, Олексія Михайловича Карпова, Володимира Володимировича Копейчикова, Сергія Леонідовича Лисенкова, Сергія Михайловича Легуші, Олександра Геннадійовича Мурашина, Юрія Михайловича

Бондаря, Олега Федоровича Фрицького, але зберігаючи духовні традиції, кафедра щороку проводить наукові заходи залучаючи до них талановитих здобувачів вищої освіти академії, співробітників та науковців, аспірантів і докторантів академії, інших закладів вищої освіти, наукових установ та організацій, присвячені пам'яті цим видатним науковцям. На зміну їм приходять молоді працівники, які вносять свіжий підих та нове бачення в розвиток кафедри, методику викладання, технічне супроводження освітнього процесу, при цьому неодмінно зберігаючи багаторічне надбання попередників.

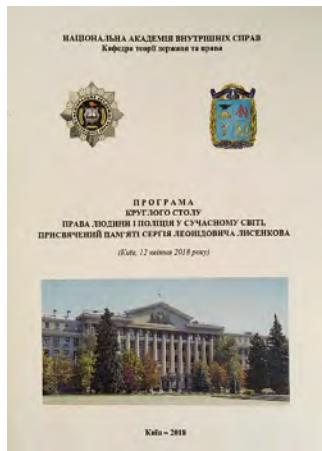
Науково-теоретична конференція «Кафедра теорія держави та права: етапи становлення та перспективи розвитку» (2 червня 2016 р.)

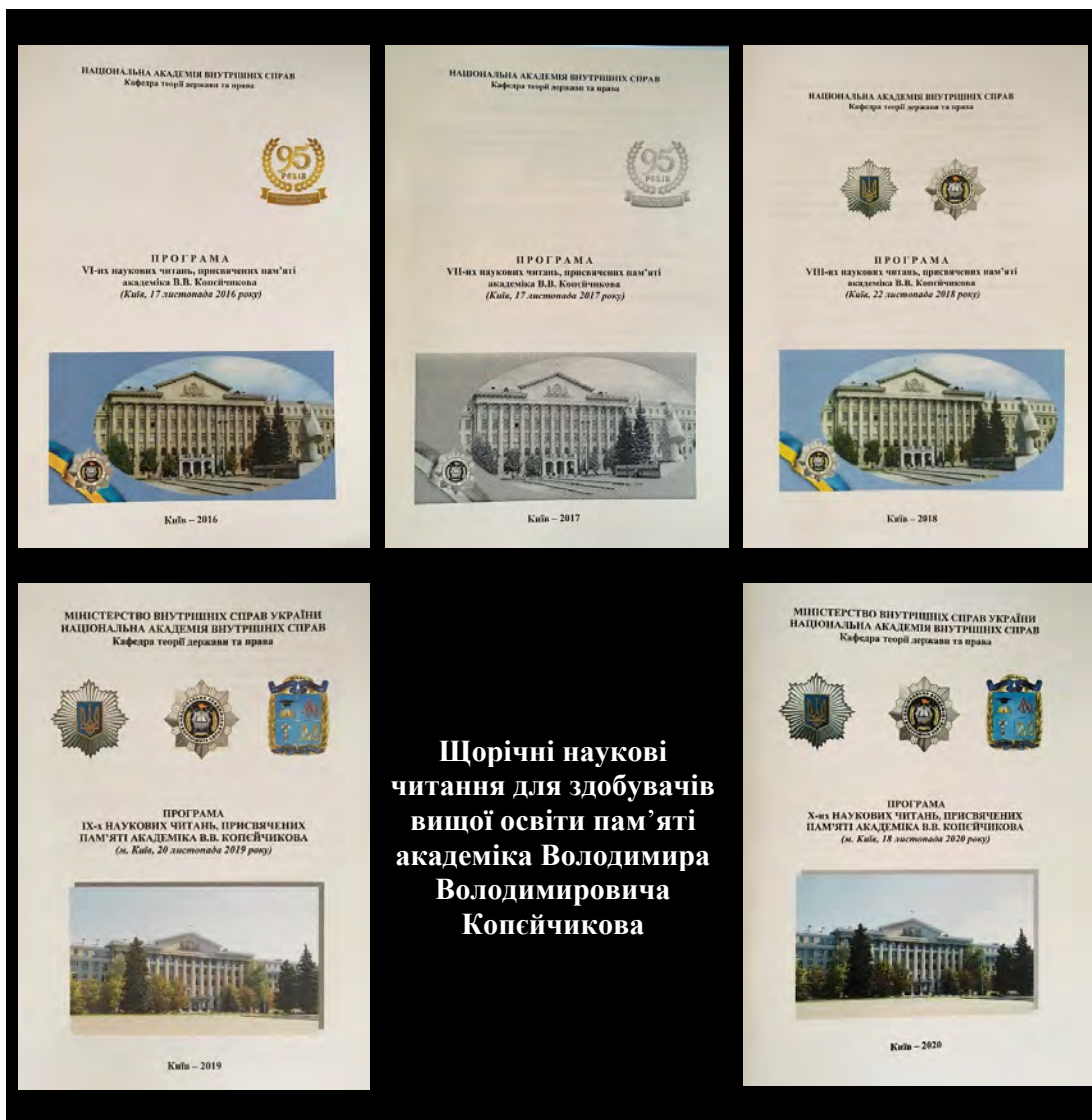
**Фото учасників круглого столу
«Кафедра теорія держави та права: етапи становлення та перспективи розвитку»
(2 червня 2016 р.)**

**Фото учасників круглого столу «Правоохоронна діяльність: історія, сучасний стан, перспективи розвитку (присвячена пам'яті видатного науковця О. Ф. Граніна)»
(23 березня 2017 р.)**

**Щорічні наукові заходи, присвячені пам'яті видатним науковцям кафедри О.Ф. Граніну,
С.Л. Лисенкову, О.Г. Мурашину, Ю.М. Бондарю**

Щороку наприкінці листопада, кафедрою готується відповідно до плану науково-дослідної роботи та проводяться в навчально-наукових інститутах академії наукові читання для здобувачів вищої освіти пам'яті академіка ВОЛОДИМИРА ВОЛОДИМИРОВИЧА КОПСИЧІКОВА

За результатами наукових читань, готуються рекомендації, формуються пропозиції щодо наукової тематики з актуальних проблемних питань на наступний рік, які відображаються у збірниках наукових заходів і розміщуються в електронному репозитарії Національної академії внутрішніх справ (ELARNAIAU): <http://elar.naiu.kiev.ua/handle/123456789/16857>

ГЕРБ КАФЕДРИ

**Автор концепції Герба кафедри –
Юрій Михайлович БОНДАР**

*Схвалено рішенням
кафедри теорії держави та права
від 24 січня 2013 р., протокол № 8.*

ОПИС

Герба кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ

Цей Опис встановлює розміри, художні особливості та графічні параметри Герба кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ, правила його зображення та відтворення на матеріальних носіях.

1. Герб кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ (далі – Герб) за формою являє собою класичний варіант геральдичного прямокутного щита, закритий зліва і справа та у нижній своїй частині обрамлюючим вінком.

Співвідношення сторін Герба по ширині і висоті складає 4 : 5.

2. Композиція Герба містить чотири основні елементи, які відповідно графічно ділять геральдичний щит на рівні частини (чверті):

а) у верхній частині, яка за ідеєю є основною і виражає головний зміст Герба та має передати сутність діяльності кафедри, зображено:

– у правій чверті – розкрита книга з пером та вище від них конфедератка вченого, які є символом освіти, просвітництва, науки;

– у лівій чверті – букви грецького алфавіту альфа та омега, які є символом початку і кінця, що відповідає змісту діяльності кафедри як випускаючої і випускаючої і як такої, яка забезпечує викладання і пропедичних, і одночасно загальнотеоретичних, світоглядних, найбільш концептуальних галузей знання;

б) у нижній частині Герба відповідно зображено:

– у правій чверті – фасції як символ публічної влади, держави, державної та національної єдності, захисту державності. Лезо фасцій двосічне (двостороннє), тобто повернуте симетрично вліво і вправо, маючи при цьому єдиний центр на древку фасцій, що символізує одночасно і потенційний примус, владу, з одного боку, і захист, оборону, захищеність – з іншого, та єдиний виток, джерело такої влади;

– у лівій чверті – стилізоване зображення терезів, яке виражає ідею міри, правди, права, правосуддя, справедливості, що в свою чергу має урівноважувати символ влади.

Загалом композиція Герба графічно відображає поєднання образів науки та учительства, з одного боку, та взаємодії влади і права – з іншого, а в змістовному сенсі наочно відбиває предметне поле діяльності кафедри та передає її справжню суть.

3. Праву, ліву та нижню частину Герба обрамлює єдиний віншувальний вінок, який від своєї середини унизу Герба розходитьсся догори дубовою та лавровою гілками відповідно до його правої та лівої сторін.

4. Вершину Герба увінчує стрічка із написом: «Кафедра теорії – 1989 – держави та права», що засвідчує армігера (власника) Герба – кафедру, та рік його юридичного конституювання. Наверху стрічки виконано напис у вигляді аббревіатури «НАВС», що засвідчує належність кафедри до Національної академії внутрішніх справ як її структурного підрозділу.

5. Нижню частину Герба обрамлює девізна стрічка із написом грецькою мовою: «THEOROS, METHODOS, PHRONESIS», який відтворює девіз кафедри і в перекладі

означає: «теорія, метод, творче пізнання», що з часів античної доби є однією з основних максим теоретичної юриспруденції.

6. Герб виготовляється на металевій пластині розміром 165х230 мм шляхом хімічного витравлювання, а при зображенні Герба застосовуються три геральдичні кольори: жовтий, синій і червоний, та два кольори металу: золотий і срібний, а також чорний.

Використані кольори є традиційними в геральдиці і відповідно символізують:

- жовтий – надію, радість, достаток;
- синій – велич, повагу, славу;
- червоний – хоробрість, мужність, безстрашність, любов;
- золотий – великодушність, справедливість;
- срібний – добро, незалежність;
- чорний – обережність, мудрість, сталість, наполегливість, вірність.

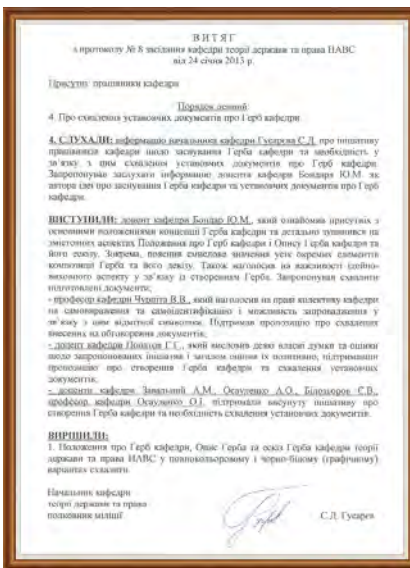
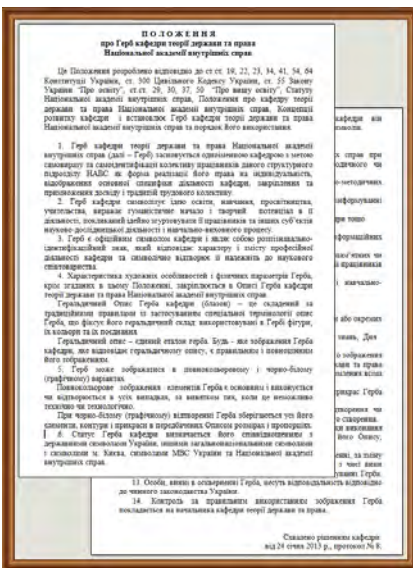
7. Усі композиційні елементи Герба виконуються в повнокольоровій гамі та покриваються кольоровими емалями, зокрема:

- фон Герба – світло-голубий, а вертикальні роздільні лінії на ньому – срібні;
- дубова і оливкова гілки в обрамленні Герба – золотисті;
- розкрита книга жовтого, а перо – срібного кольору;
- букви альфа та омега – червоного кольору;
- конфедератка вченого – чорна з жовтою китицею;
- древка фасцій - золотисті, перев'язь – червона, а лезо – срібне;
- терези – золотистого кольору;
- обрамлюючи внизу та вверху Герба стрічки – темно-синього кольору з написами на них золотистого кольору.

8. По всьому периметру Герба, за винятком обрамлюючих стрічок вверху та внизу, розміщено декоративний оздоблювальний елемент (картуш) у формі крайки золотистого кольору, яка дещо виступає над тілом щита Герба.

9. Зображення Герба кафедри вирізується по його контуру і прикріплюється на дерев'яну дошку темно-коричневого кольору розміром 210 х 300 мм.

ГІМН І НАКАЗ ПРО СТВОРЕННЯ КАФЕДРИ

КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ КАФЕДРИ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

ПРЕАМБУЛА

Еволюційні трансформації сучасної вищої освіти в Україні, запровадження концепції безперервної освіти, інформаційних, комп'ютерних, інтернет-технологій та новітніх засобів комунікації в навчально-методичний та науково-дослідний процеси обумовлюють необхідність розробки відповідної системи діяльності науково-педагогічних працівників кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ (далі – *кафедри*) для підготовки юристів – правоохоронців. Тому вбачається, що подальший розвиток кафедри потребує концептуального оформлення адже концепція на думку лауреата Нобелівської премії Вінстона Черчилля здатна привести до ясності мислення та єдності усіх учасників відповідного процесу.

Концепція спрямована на формування інтелектуального потенціалу науково-педагогічних працівників кафедри, інноваційних основ організації системи освітнього процесу, науково-методичної роботи та наукової діяльності, створення умов для професійної підготовки фахівців зі спеціальності «Право» та розвиток наукової школи академіка В.В. Копейчикова.

1. Статус кафедри теорії держави та права

Утворення і розвиток кафедри теорії держави та права безпосередньо і нерозривно пов'язано з історією заснування та становлення Національної академії внутрішніх справ, яка цього року святкує своє 100-річчя. Сучасна назва кафедри відносить нас майже на третину століття у минуле, коли наказом начальника Київської вищої школи МВС СРСР ім. Ф.Е. Держинського від 11 липня 1989 р. № 059 (гриф таємності знято актом від 21 квітня 2011 р.) й було її утворено. Кафедра утворилась шляхом внесення змін до штатів вищої школи та реорганізації кафедри державно-правових дисциплін шляхом її скорочення та введення двох нових: кафедри теорії держави та права і кафедри державного права. Кафедра теорії держави та права є випусковою з підготовки здобувачів вищої освіти в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право» та 62 «Цивільна безпека» за спеціальністю 262 «Правоохоронна діяльність».

2. Нормативно-правова основа діяльності кафедри теорії держави та права

Нормативною основою діяльності кафедри та підґрунтям для розробки Концепції розвитку кафедри є положення: Конституції України, законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про Національну поліцію», Національної доктрини розвитку освіти України у ХХІ столітті, Державних стандартів вищої освіти, Концепції першочергових заходів реформування системи Міністерства

внутрішніх справ, Стратегії розвитку органів внутрішніх справ України, Статуту Національної академії внутрішніх справ та інших документах і нормативних актах, Великої хартії університетів (Magna Charta Universitatum).

3. Принципи організації процесу освітньої, методичної, наукової діяльності кафедри теорії держави та права

Реалізація концепції розвитку кафедри теорії держави та права має досягатись на основі наступних основних **принципів**:

- верховенства права, деполітизації;
- системності, універсалізації, багаторівневості;
- актуальності, спадкоємності та перспективності;
- практичності та прагматичності, безперервності та варіативності, адаптивності і оптимальності;
- гуманізації, демократизації та толерантності;
- академічної автономії;
- безперервного зв'язку освітнього процесу з фундаментальними та прикладними дослідженнями кафедри;
- впровадження стандартів освітніх послуг, зіставних з рівнем провідних вітчизняних і європейських вищих навчальних закладів;
- інформаційна відвертість і прозорість всієї діяльності кафедри;
- формування системного, конструктивного і креативного мислення, що забезпечує вихід за рамки звичних, сталих в професійній сфері уявлень;
- забезпечення високої функціональності випускників і конкурентоздатності на ринку праці.

4. Програмні завдання Концепції розвитку кафедри теорії держави та права

Необхідність розробки Концепції обумовлена такими об'єктивними завданнями:

- перш за все, у освітньому середовищі має з'явитись спільне бачення, що таке кафедра адже це не просто певна кількість науково-педагогічних працівників, а це скоріше стиль навчання, атмосфера пізнання світу, певне мотиваційне поле наукового пізнання світу, місце наукового пошуку, адже саме навколо науки і організовується сучасне університетське навчання;
- як навчати здобувачів вищої освіти ще не існуючим знанням? У минулому професор університету Сорбонни передавав новому поколінню майже 70% того, що він дізнався на тій же самій студентській лаві 20 або 30 років тому. Сьогодні 80 % того, що вивчив колись професор, застаріло. А для передачі 20 відсотків, що залишилися, професор перестає бути обов'язковим і незамінним елементом, оскільки ми усі можемо дізнатися це не виходячи з будинку¹. У час миттєвого старіння знань,

¹ Мишель Серр О «покоління мутантов» [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://hvylya.net/interview/society2/mishel-serr-o-pokolenii-mutantov.html>

особливо важливою стає переорієнтація на здобуття метазнань, знань про здобуття знань;

– як викладати дисципліни здобувачам вищої освіти, які сидять спиною до науково-педагогічного працівника, а також що викладати із покоління в покоління, що буде виступати гранями скрижалей формування майбутнього фахівця правознавця? В епоху інформаційних технологій здобувач вищої освіти сидить обличчям до монітора комп'ютера, тож науково-педагогічному працівникові доводиться опановувати принципово іншу роль фасилітатора², тьютора, керівника проектів тощо;

– як створити організаційно-інституційних умови для подальшого розвитку та визнання кафедри в якості одного із провідних вітчизняних наукових центрів права та подальший розвиток наукової школи В.В. Копейчикова;

– як одночасно плекати українця і громадянина світу? У епоху глобалізації саме глобальні підходи до освіти мають поєднуватись з національно-патріотичним вихованням, етнопедагогікою...³;

– як керувати кафедрою не керуючи нею? Хорошою кафедрою не можна і не треба керувати, вона сама знає що робити, тож має відбутись перехід від зовнішнього управління до кафедрального менеджменту та лідерства.

5. Основні концептуальні напрями розвитку кафедри

Основоположною ідеєю розвитку кафедри є ідея організації освітнього процесу таким чином коли отриманні знання будуть плавно переходить у вміння, вміння – у навички, навички – у компетентність, компетентність – у особисте зростання, особисте зростання – у розум та світогляд, а відповідно останні дозволять здобувачеві вищої освіти систематично поповнювати і оновлювати здобутий інтелектуальний багаж, а кафедрі стати центром комунікації, інформації та продукування знань.

В основу подальшої організаційно-управлінської діяльності кафедри пропонується закласти *методологічний підхід заснований на SCRUM*⁴.

Концептуальний розвиток ґрунтується на комплексному впровадженні відповідних заходів спрямованих на забезпечення успішного функціонування у національному та світовому науково-освітянському просторі кафедри за такими основними напрямками:

у сфері освітнього процесу:

– забезпечення проведення навчальних занять, здійснення контрольних заходів з навчальних дисциплін кафедри відповідно до стандартів вищої освіти та положення про організацію освітнього процесу, навчального плану та програм навчальних

² Фасилітатор (англ. facilitator, от лат. facilis – «легкий, зручний») – це людина, що забезпечує успішну групову комунікацію. У парадигмі особово-орієнтованої педагогіки фасилітатором називають педагога, який допомагає дитині в процесі розвитку, полегшує «важку роботу росту» (у цьому значенні термін був введений К. Роджерсом)

³ Громовий В. Українській освіті потрібна евтаназія [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://osvita.ua/school/reform/50856>

⁴ Підхід вперше описали Гіртака Такеучі та Ікуджіро Нонака^[1] в статті The New New Product Development Game (Гарвардський Діловий Огляд^[2], січ-лют 1986). Вони відзначили, що проекти, над якими працюють невеликі, крос-функціональні команди, зазвичай систематично продукують кращі результати, і пояснили це, як «підхід регбі».

дисциплін;

- подання пропозицій щодо формування розкладу навчальних занять;
- забезпечення практичної підготовки здобувачів вищої освіти за профілем кафедри;
- здійснення атестації здобувачів вищої освіти за профілем кафедри, забезпечення ефективної роботи відповідних екзаменаційних комісій;
- організація та проведення вступних випробувань та додаткових вступних випробувань на другий рівень вищої освіти для здобуття ступеня магістра;
- участь у проведенні вступних випробувань на третій рівень вищої освіти для здобуття ступеня доктора філософії;
- онлайн курсу «Поліцейська деонтологія».

у сфері методичної діяльності:

- розроблення послідовності вивчення дисциплін (структурно-логічних схем), навчальних і робочих навчальних планів зі спеціальностей кафедри;
- розроблення програм навчальних дисциплін кафедри, програм практичної підготовки;
- розроблення тематики індивідуальних завдань і атестаційних робіт для здобуття відповідно ступеня вищої освіти;
- створення підручників, навчальних посібників, інших навчальних та методичних видань з дисциплін кафедри;
- розроблення засобів оцінювання набутих у процесі навчання компетентностей здобувачів вищої освіти та критеріїв такого оцінювання, рейтингових систем оцінювання знань здобувачів вищої освіти;
- рецензування та експертиза навчальних і методичних видань з дисциплін, що забезпечуються кафедрою;
- організація та проведення методичних, науково-методичних семінарів кафедри;
- забезпечення керівництва, рецензування, консультування атестаційних робіт для здобуття відповідно ступеня вищої освіти;
- розроблення освітніх (освітньо-професійних та освітньо-наукових) програм за спеціальностями кафедри.

у сфері наукової та інноваційної діяльності:

- забезпечення високоефективної наукової та інноваційної діяльності кафедри через проведення науково-педагогічними працівниками, докторантами, ад'юнктами, слухачами, курсантами та студентами кафедри досліджень за затвердженими в установленому порядку напрямками розвитку науки і техніки, напрямками інноваційної діяльності;
- організація підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації за фундаментальними напрямками із залученням до наукового керівництва магістрантами та ад'юнктами провідних учених кафедри;
- боротьба за академічну доброчесність;
- посилення дослідницької складової в навчальних планах для магістрів та залучення їх до виконання науково-дослідних робіт;
- підготовка здобувачів вищої освіти до участі в олімпіадах, конкурсах;

- участь у розвитку інноваційних структур на базі академії (наукового парку) за пріоритетними науковими напрямками кафедри;
- здійснення заходів із створення об'єктів права інтелектуальної власності та захисту права інтелектуальної власності;
- виконання міжнародних наукових проектів та програм, грантів, договорів на замовлення іноземних організацій і компаній;
- підготовка здобувачів вищої освіти до участі в кафедральній олімпіаді з теорії держави та права;
- здійснення організаційних і методичних заходів з метою збільшення цитованості наукових праць співробітників кафедри, розширення присутності їх наукових публікацій у журналах і матеріалах конференцій, що входять до міжнародних наукометричних баз даних (Scopus, Web of Science та інші).

у сфері організаційної діяльності:

- побудови ефективної системи освітнього моніторингу, як складової забезпечення якості вищої освіти⁵;
- надання пропозицій щодо формування кадрового складу та штатного розпису;
- сприяння підвищенню кваліфікації науково-педагогічних працівників кафедри;
- налагодження та підтримання зв'язків зі структурними підрозділами академії та іншим організаціями;
- організація заходів із профорієнтації та залучення осіб на навчання за спеціальностями кафедри;
- підготовка необхідних документів для проведення ліцензування та акредитації в межах профілю кафедри;
- організація роботи зі створення і супроводження офіційного сайту кафедри та порталу АСУ НЗ;
- забезпечення інформування про результати діяльності кафедри;
- забезпечення участі працівників кафедри в роботі експертних рад, комісій, груп МОН, МВС України, спеціалізованих вчених рад;
- ведення документообігу та забезпечення передачі документів на архівне зберігання.

у сфері міжнародної діяльності:

- підготовка (спільно з відділом міжнародних зв'язків НАВС) проектів договорів про співпрацю з підрозділами зарубіжних університетів та організація їх виконання;
- підготовка проектних пропозицій щодо участі в міжнародних конкурсах, програмах, фондах, грантах;
- участь у міжнародних наукових дослідженнях та публікація у міжнародних виданнях;
- делегування співробітників для участі в міжнародних форумах, конференціях, семінарах, конкурсах, виставках;
- розвиток академічної мобільності через участь у міжнародних програмах і

⁵ Федорченко Ю. Про моніторинг якості вищої освіти. – Режим доступу: <http://osvita.ua/vnz/50427>

проектах;

- забезпечення участі працівників кафедри в міжнародних професійних організаціях;

- висвітлення результатів освітньої та наукової діяльності кафедри англійською мовою.

Прикінцеві положення

Реалізація цієї Концепції покликана сприяти досягненню програмної мети примноження інтелектуального потенціалу науково-педагогічних працівників кафедри теорії держави та права і створення інноваційних основ механізму ефективного вирішення завдань з підготовки високопрофесійних, юристів – правоохоронців. Досягнення високої академічної репутації випускової кафедри теорії держави та права, ділової поваги серед практичних підрозділів МВС України та роботодавців. У той же час будь-які починання приречені якщо вони тримаються на примусі й байдужості, а не на ініціативі і бажанні вдосконалюватись та розвиватись.

Обговорено та прийнято за основу рішенням кафедри теорії держави та права (протокол № 26 від 19 травня 2016 р.).

***Концепцію розвитку кафедри теорії держави та права НАВС
підготував кандидат юридичних наук, доцент
Андрій ЗАВАЛЬНИЙ***

РОЗДІЛ 3

КАДРОВИЙ СКЛАД КАФЕДРИ

На наше глибоке переконання, головне в будь-якому колективі – то люди, ті працівники, наукові та науково-педагогічні працівники, які щодень наполегливо і самовіддано трудяться на ниві науки й освіти, над підготовкою фахівців права і правоохоронної діяльності, працюють над вихованням свідомих громадян своєї країни. Тому хочеться добрим словом згадати тих, хто наполегливо і самовіддано працює на своєму робочому місці, щиро і з готовністю допомагає колегам, радий словом і ділом підтримати ближнього, хто зацікавлено та натхненно, безкорисно примножує лави правоохоронців і духовний потенціал громадянського суспільства.

У всі періоди і окремі роки свого існування кафедра традиційно володіла потужним науковим потенціалом. Якісний склад науково-педагогічних працівників кафедри завжди був і є високим.

Станом на теперішній час, напередодні 100 річчя академії, на кафедрі на постійній основі працює десять осіб науково-педагогічного складу, а за внутрішнім і зовнішнім сумісництвом п'ять осіб. Зокрема це:

– **ПЕНДЮРА Максим Миколайович**, завідувач кафедри, кандидат юридичних наук, доцент <https://orcid.org/0000-0002-3589-0184>;

– **МІНЧЕНКО Ольга Василівна**, доцент кафедри, доктор юридичних наук, доцент <https://orcid.org/0000-0001-7746-0919>;

– **КРИВИЦЬКИЙ Юрій Віталійович**, доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент <https://orcid.org/0000-0002-7063-4725>;

– **ЛАПКА Оксана Ярославівна**, доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент <https://orcid.org/0000-0002-7017-1273>;

– **МОЗОЛЬ Наталія Іванівна**, доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент <https://orcid.org/0000-0003-4296-3932>;

– **СТАРИЦЬКА Ольга Олексіївна**, доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент <https://orcid.org/0000-0002-5237-5889>;

– **ВЛАСЕНКО Валерій Павлович**, доцент кафедри, кандидат юридичних наук <https://orcid.org/0000-0002-1287-9732>;

– **КОЛОДІЙ Олексій Анатолійович**, старший викладач кафедри, кандидат юридичних наук <https://orcid.org/0000-0002-8330-0775>;

– **ХАРЧЕНКО Наталія Петрівна**, старший викладач кафедри, кандидат юридичних наук <https://orcid.org/0000-0001-7356-7903>;

– **НАЗАРЕНКО Ольга Анатоліївна**, 0,75 старший викладач кафедри, кандидат юридичних наук <https://orcid.org/0000-0001-8496-9940>;

– **БІЛОЗЬОРОВ Євген Вікторович**, 0,25 доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент <https://orcid.org/0000-0002-7824-6786>;

– **СЕРБІНА Наталія Олександрівна**, 0,25 доцент кафедри, кандидат юридичних наук, доцент <https://orcid.org/0000-0001-5088-149X>;

– **ТИХОМИРОВ Денис Олександрович**, 0,25 доцент кафедри, доктор юридичних наук <https://orcid.org/0000-0001-8366-8564>;

– **ЄПІФАНОВ Олександр Володимирович**, 0,25 старший викладач кафедри,

кандидат юридичних наук;

– **ІВАНЧУК Наталія Віталіївна**, 0,25 викладач кафедри, кандидат юридичних наук <https://orcid.org/0000-0001-6452-4602>.

Старшим лаборантом кафедри є заслужена працівниця Національної академії внутрішніх справ **БАЗЕНКО Неоніла Сергіївна**.

Згуртовуючим фактором для колективу кафедри є об'єднання ветеранів кафедри. Зокрема це члени спілки «Традиції кафедри теорії держави та права» В.В. Чурпіта, В.С. Заяць, Л.П. Самофалов, О.Л. Слюсаренко, А.П. Тимченко, Ю.А. Ведерніков, О.В. Шмоткін, А.М. Колодій, А.Ю. Олійник, О.В. Цельєв, О.І. Осауленко, Г.Г. Потапов, Р.А. Калюжний, С.Д. Гусарєв, С.П. Коталейчук, В.С. Шилінгов, В.І. Темченко, Ю.В. Прокопенко, О.Д. Тихомиров, Н.С. Базенко.

РОЗДІЛ 4

СПІЛКА «ТРАДИЦІЇ КАФЕДРИ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА»

СИМВОЛ Спілки «Традиції кафедри теорії держави та права». Схвалено рішенням установчих зборів Спілки «Традиції кафедри теорії держави та права» від 14 жовтня 2012 р., протокол № 1.

КОРОТКІ ВІДОМОСТІ **про Спілку «Традиції кафедри теорії держави та права»**

1. утворена 14 жовтня 2012 р.;
2. функціонує на основі Статуту Спілки «Традиції кафедри теорії держави та права»;
3. до свого складу включає 22 члени та 6 почесних членів Спілки;
4. це громадська організація громадян України – ветеранів кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ (НАВС та її правопередників), які вийшли на пенсію, продовжують працювати у складі кафедри або перейшли на роботу до інших наукових, навчально-освітніх закладів чи практичних юридичних органів і підтримують професійну, ідейну, духовну, моральну, культурну єдність з кафедрою;
5. є добровільною, незалежною, неприбутковою, добродійною, позапартійною громадською організацією;
6. у своїй діяльності керується Конституцією України, чинним законодавством України, власним Статутом, визнаними Україною нормами міжнародного права, корпоративними морально-етичними нормами, які не суперечать законам України;
7. її діяльність ґрунтується на принципах самоврядування, добровільності, рівноправності, демократії, законності, гласності;
8. у своїй роботі Спілка тісно взаємодіє з керівництвом кафедри та Академії, Радою ветеранів Академії, відділом кадрового забезпечення, відділом соціально-гуманітарної роботи та дозвілля тощо;
9. Спілка працює на благо і добро кафедри, Академії та всього суспільства, задля єдності наукового співтовариства, з метою підтримання зв'язку поколінь, сприяння у здійсненні державної політики щодо ветеранів;
10. Спілка сприяє керівництву кафедри та Академії в роботі з виховання працівників, слухачів, курсантів, студентів на кращих здобутках національної освіти, традиціях органів внутрішніх справ України;
11. Спілка має свою символіку та атрибутику: символ корпорації, нагрудний знак (жетон) члена корпорації, а також посвідчення єдиного зразка, почесні відзнаки та інше;
12. з метою популяризації правових знань, пропаганди досягнень школи теоретиків права НАВС, вшанування відомих вітчизняних правознавців у 2013 р. засновано науково-довідкову та літературно-публіцистичну видавничу серію «З невичерпної криниці».

ГАЛЕРЕЯ

Спілки «Традиції кафедри теорії держави та права»

Усе тече, усе змінюється ... Одна лиш пам'ять — невмируща

... і з презентації перших стендів з історії кафедри та її ветеранської Спілки (2 липня 2013 р.)

Під час та після презентації історико-біографічного нарису «Віддати кожному належне» про ветеранську організацію кафедри. Музей МВС України, 19 вересня 2013 р.

Актив Співки ветеранів за обговоренням нових ініціатив

**Вшанування ветерана-заслуженого науковця, академіка В. Д. Бабкіна
18 червня 2014 р.**

**Урочиста імпреза Спілки «Традиції кафедри теорії держави та права»
(22 квітня 2016 р.)**

Ветерани кафедри на святкуванні Дня ветерана НАВС

**Відкриття стенду легендам НАВС
професору Володимиру Копейчикову**

Ветерани кафедри на конференції Київської міської організації Союзу юристів України. ННІП НАВС, 13 травня 2016 р.

Єднання ветеранів з природою, бо краса науки – то синонім краси природи. У день кафедри 11 липня 2016 р. у Національному ботанічному саду ім. М.М. Гришка НАН України

Робота триває попри роки...
(Станіслав Гусарєв, Володимир Бабкін, Юрій Кобринський)

Ювілей знаного ветерана Національної академії внутрішніх справ
Олени Леонідівни Слюсаренко (12 листопада 2018 р.)

ОКРЕМІ ВИДАННЯ Спілки «Традиції кафедри теорії держави та права» (Серія «З невичерпної криниці»)

Віддати кожному належне: Історико-біографічний нарис
/Автори-упорядники: Ю.М. Бондар, В.В. Чурігта.
/Передмова В.В. Коваленка. - К.: Вид-во Європ. у-ту, 2013.
- 150 с. - Бібліогр. - С. 147.

Ю.М. Бондар, В.В. Чурігта. Натхненням сповнена душа:
На пошану професора О.Л. Слюсаренко / Передмова В.Д.
Бабкіна. - К.: Видавництво Європейського університету,
2013. - 36 с. : ілюстр. 16 с. - Бібліогр. - с. 32.

Бібліографія наукових праць професора А.Ю. Олійника /
Автори-упорядники: Ю.М. Бондар, В.В. Букач,
Н.І. Мозоль, Л.Г. Юрковська / Вступ. стаття
Ю.М. Бондаря. - К.: Вид-во Європейського ун-ту, 2014. -
44 с.: ілюстр. 8 с. - Бібліогр. - с. 37-39.

Бондар Ю.М., Завальний А.М. Путівник по кафедрі
теорії держави та права Національної академії
внутрішніх справ: Науково-довідкове видання /
Передмова С.Д. Гусарєва. - К.: Вид-во Європейського ун-
ту, 2014. - 64 с.: ілюстр. 16 с. - Бібліогр. - с. 59.

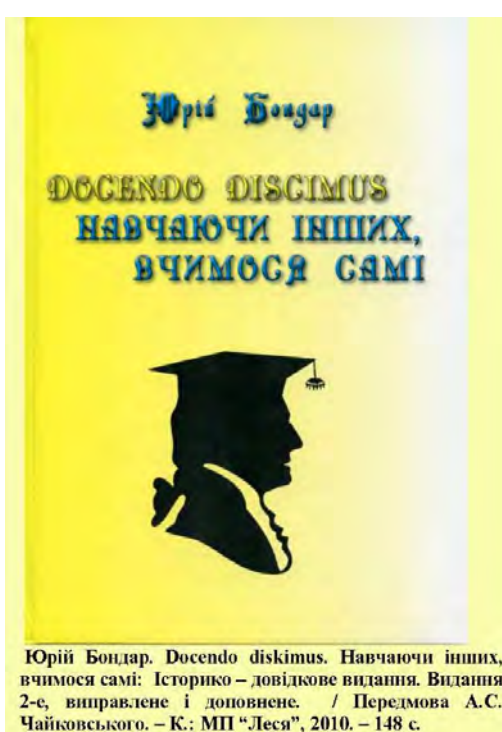
Усівець Георгій. Бібліографія наукових праць професора М.Г. Братасюк. Науково-довідкове видання. – К.: Вид-во Європейського ун-ту, 2014. – 48 с.: іл. – Бібліогр. – с. 43.

Усівець Георгій. Бути собою. Науково-біографічний нарис. – К.: Вид-во Європейського ун-ту, 2015. – 64 с.: іл. – Бібліогр. – с. 59.

Бондар Ю.М. Добро з життям переплелось ... : На пошану В.В. Чурніти /Передмова Ю.А. Ведернікова. – К.: Вид-во Європейського ун-ту, 2016. – 60 с.: іл. – Бібліогр. – с. 56.

Юрій Бондар. Docendo diskimus. Навчаючи інших, вчимося самі: Історико – довідкове видання. Видання 2-е, виправлене і доповнене. / Передмова А.С. Чайковського. – К.: МП "Леся", 2010. – 148 с.

НАГОРОДИ

Спілки «Традиції кафедри теорії держави та права»

ВЛАСНІ ВІДЗНАКИ

Спілки «Традиції кафедри теорії держави та права»

РОЗДІЛ 5 НАУКОВІ ПРАЦІ УЧАСНИКІВ НАУКОВОГО ЗАХОДУ

Секція 1 АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ТА ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ БЕЗПЕКОВИХ ПРОЦЕСІВ

БОСТАН Сергій Костянтинович,
професор кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права
Інституту управління та права Національного
університету «Запорізька політехніка»,
доктор юридичних наук, професор

ДЕРЖАВОЗНАВЧІ ЗДОБУТКИ КАФЕДРИ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Літком цього року Національна академія внутрішніх справ – один з провідних навчальних закладів України – відзначатиме свій 100-річний ювілей. Звісно, це суттєвий привід «зазирнути» в історію, підвести підсумки проведеної на тому чи іншому етапі роботи усією Академією та окремими її структурними підрозділами. Серед останніх, створена у 1989 році кафедра теорії держави та права, яка в рамках запланованих до цього ювілею заходів, вирішила узагальнити свої здобутки та обговорити їх на круглому столі.

Я з великим позитивним відчуттям відгукнувся на запрошення брати участь у роботі цього науково-практичного заходу, оскільки саме ця кафедра відіграла особливу роль в моєму науково-професійному рості (зокрема, під її «егідою» мною, в 2009 р., була захищена докторська дисертація). 15-річне

знайомство з колективом кафедри, дружні відносини з багатьма її співробітниками, участь в тих чи інших спільних заходах: написання або рецензування монографічних робіт, навчальних посібників, опонування, стажування тощо – дають мне можливість визначити деякі її здобутки. Оскільки таких досить багато, хотілося б зупинитись на тому з них, який «вигідно»

відрізняє кафедру теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ від подібних кафедр інших навчальних закладів України.

Йдеться про внесок кафедри в збалансування навчально-наукової «начинки» навчального курсу «теорія держави та права». Якщо конкретніше, то мова йде про те, що за традицією ще радянських часів, яка зберігається й понині, в предмет навчальної дисципліни «Теорія держави та права» закладений певний дуалізм: «держава – право». У цьому випадку абсолютна більшість кафедр теорії держави та права зосереджувалися на «теорії права», насамперед, науковому її вдосконаленні, в той час як «теорія держави» залишалася «даниною традиції». Як наслідок, в навчальній і науковій площинах створювався певний дисбаланс на користь «теорії права». Чи не єдиними, хто намагалися приділяти рівномірної уваги до обох частин предмету були кафедри навчальних закладів системи МВС. Тут була об'єктивна обставина, адже вони, готуючи юристів саме для державних правоохоронних органів, умовно кажучи, були «ближче» до держави, ніж кафедри «цивільних» юридичних навчальних закладів. Але кафедра теорії держави та права НАВС своїм «відношенням» до держави виділялася і серед останніх завдяки певному суб'єктивному фактору.

Своєрідним джерелом цього суб'єктивного фактору був професор кафедри В. В. Копейчиков – учасник Великої Вітчизняної війни, академік АПрН України, доктор юридичних наук, професор, який заклав фундамент «державознавчого» напрямку в роботі кафедри. Ще задовго до її створення, Володимир Володимирович посів місце в радянській юридичній науці як один з провідних в Радянському Союзі фахівців з теорії держави: предметно він досліджував теоретичні аспекти «механізму держави», які знайшли відображення в монографії «Механізм Радянської соціалістичної держави» (1965), докторській дисертації «Питання теорії механізму радянської соціалістичної держави» (1969) інших публікаціях.

Хоча в назвах цих робіт був присутній зовнішній відбиток тієї епохи, їх зміст містили деякі положення, які стали основою нового, «широкого» підходу до розуміння механізму держави. До цього в радянській юридичній літературі домінувало «вузьке» поняття механізму держави», згідно якого «механізм держави» визначався, як «державний апарат і органи державного примусу». Намагаючись відійти від такого вузького розуміння механізму держави, В. В. Копейчиков запропонував комплексний підхід до його розуміння, зокрема як систему державних органів, державних установ і підприємств, призначених не тільки для здійснення державного управління, а й для безпосередньої реалізації функцій держави щодо забезпечення матеріальних, соціальних і культурних потреб суспільства. Його погляди на «механізм держави» зокрема та «державу» взагалі розвинули учні В. В. Копейчикова: Т. О. Пікуля, О. Д. Тихомиров, С. Д. Гусарев, а окремі аспекти теорії держави та державної діяльності – розробили інші співробітники і науково-педагогічні працівники кафедри (О. В. Шмоткін, Р. А. Калюжний, М. Б. Левицька, О. В. Тюріна, Є. В. Білозьоров, М. М. Пендюра, Ю. Є. Максименко, Д. О. Тихомиров). Одним словом, державознавчий «осередок» у складі кафедри був і є досить міцним.

В контексті визначеної нами наукової проблеми хотілося б акцентувати на декілька аспектів, які засвідчують про внесок кафедри в «копилку» теорії держави. Про таке ми можемо говорити, зокрема, в результаті узагальнення викладеного в деяких публікаціях завідувачів кафедри (в різні часи), професорів: С. Д. Гусарєва, Р. А. Калюжного та О. Д. Тихомирова, а також доцента Т. О. Пікулі.

1. Проводячи порівняльний аналіз підходів до розуміння «механізму держави» вони (С.Д. Гусарєв, Р.А. Калюжный, О.Д. Тихомиров) вони дійшли висновку, що «вузьке» його розуміння характерне для російської, а «широке» (В.В. Копейчиков) – для української державознавчої традиції. Звідси і різні підходи до понятійного бачення держави взагалі. На відміну від російських вчених, абсолютна більшість яких розглядають державу як «політичну» організацію, вітчизняні вчені услід за В. В. Копейчиковим, орієнтуються на розуміння держави як особливої організації суспільства, яка є суб'єктом не тільки політичної сфери, але й інших сфер суспільного життя – соціальної, духовної, економічної. У цьому випадку в держави виділяється державний механізм, що складається з державних організацій, які призначені як для здійснення державного управління, так і для безпосереднього реалізації функцій держави щодо забезпечення матеріальних, соціальних і культурних потреб суспільства [1].

2. На певному етапі в «надрах» кафедри зароджується ідея, що, структурними елементами механізму держави є не окремі органи (установи), а певні системи: організаційно-економічна, організаційно-політична, організаційно-культурна (духовна), організаційно-соціальна, які спрямовані на реалізацію завдань і функцій держави. В силу того, що «механізм держави» не охоплював всіх аспектів структурної побудови сучасної держави, було запропоновано (Т. О. Пікуля) ввести у науковий обіг більш значного за обсягом поняття «державна система», яка охоплювала не тільки суб'єктний склад держави на рівні державних організацій, а й інші її складові – державну політику та ідеологію, державну діяльність і процес державного управління, державних службовців, їх професіоналізм, професійну свідомість і культуру тощо [2, 3]. Саме такий системний підхід до аналізу держави дав можливість представити державу у багатоманітні її якостей і властивостей – як особливу соціальну систему.

3. Поняття механізму держави та державної системи як теоретичних моделей мали особливе методологічне значення як для теорії держави взагалі, так для проведення порівняльних досліджень в державознавстві (О. Д. Тихомиров). Серед таких перспективних напрямків визначалися: використання цих моделей для досліджень конкретних держав, загального і особливого між ними; дослідження особливостей механізму держави у різних теоріях держави – соціальної, правової, конвергенції та інших; визначення перспектив розвитку в Україні постіндустріального та інформаційного суспільства, створення «електронного уряду» в механізмі держави тощо.

4. Заслуговує на увагу ідея О. Д. Тихомирова про те, що в аспекті диференціації масиву порівняльних досліджень доцільно розрізнявати, зокрема

порівняльне державознавство, яке може розглядатися як *самостійна наука в системі державознавства* (подібно до системи юридичних наук), а *порівняльні дослідження державознавства як самостійної державницької науки* [1]. На цій базі згодом «зародилася» думка про можливість «існування» поряд з правознавством такої окремої науки, як «державознавства», котра за своїм предметом виходила б за межі юриспруденції.

Ми з вищезазначеним цілком згодні, адже теоретична необхідність в усунуванні дуалізму «державо-право» підсилюється сучасною практичною ситуацією в Україні, коли є гостра потреба в комплексних, всебічних і глибоких «знаннях про державу». В науковому та й в освітньому плані, на нашу думку, прийшов час «визволити» теоретико-правову науку від державознавчих аспектів, «штучність» яких очевидна, та започаткувати окрему самостійну науку – «Державознавство», зміст якої був б набагато ширший, ніж юридичний сегмент тих державознавчих знань, що сьогодні містить «теорія держави і права». Це зумовлювало б створення спеціальних кафедр «державознавства» і викладання відповідних навчальних дисциплін державознавчого спрямування. Від цього виграли би, на нашу думку, як «теорія права», так і «теорія держави».

Список використаних джерел

1. Гусарев С. Д., Тихомиров О. Д. Державорозуміння і державознавство: діяльнісний та компаративний контексти. *Загальнотеоретичне правознавство, верховенство права та Україна : зб. наук. статей / гол. ред. А. Мелешевич.* – К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2013. С. 221–232.
2. Пікуля Т. О. Механізм держави (ретроспективний огляд та сучасні наукові тенденції визначення). *Право і суспільство.* 2010. № 2. С. 9–15.
3. Пікуля Т. О. Сучасний підхід до інтерпретації поняття «механізм держави». *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* 2012. № 2. С. 46–54.

ГАНЬБА Олег Борисович,

заступник начальника кафедри теорії права та кримінально-процесуальної діяльності Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, доктор юридичних наук

УМОВИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МЕХАНІЗМУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У СФЕРІ ПРИКОРДОННОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Гібридна війна між Україною та Російською Федерацією зумовлює нагальну потребу подальшого удосконалення правового регулювання відносин як у сфері національної безпеки нашої держави, так і у сфері її прикордонної безпеки.

Визначена проблематика безпосередньо пов'язана з дослідженням умов, які сприяють підвищенню ефективності механізму правового регулювання (далі – МПР) відносин як загалом, так і у досліджуваній сфері зокрема.

Так, В. С. Афанасьєв серед загальних умов підвищення ефективності МПР називає якість роботи правозастосовних органів, організаційні, матеріальні та інші чинники, стан законності та правопорядку тощо [1, с. 17].

О. Ф. Скакун до таких умов, насамперед, відносить моральні якості суб'єктів правозастосовної діяльності, їх професійну активність, рівень правосвідомості та правової культури [2, с. 274]. Окреслену позицію поділяють і інші вітчизняні та зарубіжні науковці, які наголошують, що результат ефективності правового регулювання та механізму його здійснення залежить не тільки від права, а й від безлічі умов психологічного, соціального, економічного, культурного та іншого характеру, а також характеристик самого суб'єкта (його поглядів, уявлень, професійних навичок і умінь, патріотизму, відданості професії тощо), які діють на всіх стадіях правового регулювання [3, с. 164; 4, с. 114; 5, с. 217]. О. М. Куракін та інші науковці серед таких умов також виділяють рівень законності та правопорядку, якість джерел права, насамперед, відомих нормативно-правових актів, рівень і досконалість правореалізаційної та правозастосовної діяльності тощо [6, с. 289–291].

Виокремлюючи умови ефективності механізму правового регулювання прикордонної діяльності, Р. Л. Гальчук серед них називає: узгодженість і досконалість правових норм регулювання зазначеної діяльності; стабільність законодавства у прикордонній сфері; досконалий рівень правозастосовної діяльності; наявність дієвого механізму державного примусу; відсутність прогалин у правовому регулюванні прикордонної діяльності; високий рівень правосвідомості посадових осіб прикордонних органів; надійний захист суб'єктивних прав учасників прикордонних відносин; посилення відповідальності за неналежне виконання юридичних обов'язків усіма суб'єктами прикордонних відносин на основі вдосконалення інституту юридичної відповідальності [7, с. 138].

Однак автор майже не називає специфічних умов, що сприяють підвищенню такої ефективності, а щойно викладені умови підходять для будь-якої сфери діяльності держави. Зазначені умови, на наше переконання, мають містити особливості прикордонної сфери правового регулювання та механізму його здійснення, оскільки тоді вони сприятимуть більш глибокому пізнанню процесу правового регулювання в досліджуваній сфері, виявленню прихованих характеристик такого процесу й усуненню його недоліків. Адже умови ефективності МПР виявляють себе як зовнішні обставини, що діють поза нормами права, створюючи загальний фон, стан, який або знижує, або підвищує якість дії права загалом [8, с. 45].

Виходячи зі щойно викладеної аргументації, пропонуємо такі умови підвищення ефективності МПР відносин у сфері прикордонної безпеки України:

1) удосконалення змісту та структури, насамперед, охоронних і захисних норм права як засобу регулювання охоронних і захисних правовідносин з урахуванням перебування України у стані гібридної війни з РФ [2, с. 286–287];

2) удосконалення діючих форм права, особливо підзаконних нормативно-правових актів закритого типу, що регулюють оперативно-розшукові та інші правовідносини, у зв'язку з посиленням існуючих і виникненням нових загроз і викликів у досліджуваній сфері;

3) високий професіоналізм та оперативність діяльності правотворчих суб'єктів вищого, центрального та регіонального рівнів сектору безпеки і оборони держави;

4) системність, уніфікованість і збалансованість чинного законодавства як сфери національної безпеки України загалом, так і сфери її прикордонної безпеки зокрема;

5) досконалий рівень правореалізаційної та правозастосовної діяльності з урахуванням екстремальності умов її здійснення в зоні проведення операції Об'єднаних сил;

6) високий рівень ідеологічної, патріотичної та професійної підготовки військовослужбовців і працівників Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ) та інших органів сектору безпеки і оборони на основі підвищення рівня їх правосвідомості та правової культури;

7) наявність досконалої, гнучкої, результативної та справедливої системи юридичної відповідальності щодо порушників законодавства з прикордонних питань;

8) належна мотивація персоналу ДПСУ та інших державних органів забезпечення прикордонної безпеки щодо якісної правореалізаційної діяльності та суспільно корисної його орієнтації з метою формування у військовослужбовців і працівників антикорупційної свідомості;

9) забезпечення дієвого соціального і правового захисту особового складу правоохоронних органів і військових формувань України з метою створення реальної атмосфери захищеності його від зовнішніх і внутрішніх негативних впливів [9, с. 89–90].

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що ефективність МПР суспільних відносин у сфері прикордонної безпеки України виступає певним результатом дотримання низки як загальних, так і специфічних умов, притаманних досліджуваній сфері.

Список використаних джерел

1. Афанасьев В. С. Обеспечение законности: вопросы теории и практики (по материалам органов внутренних дел) : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.01. Москва, 1993. 40 с.

2. Скаун О. Ф. Теорія права і держави : підручник. 4-те вид. Київ : Алерта, 2016. 528 с.

3. Панчук І. О. Правосвідомість як фактор утвердження демократичних основ державного та суспільного ладу України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Ун-т економіки та права «Крок». Київ, 2015. 219 с.

4. Актуальні проблеми теорії держави та права : навчальний посібник / Є. В. Білозьоров та ін. ; за заг. ред. Є. О. Гіди. Київ : ФОП О. С. Ліпкан, 2010. 260 с.
5. Жинкин С. А. Психологические проблемы эффективности права : монография. Санкт-Петербург : Юридический центр–Пресс, 2009. 376 с.
6. Куракін О. М. Механізм правового регулювання: теоретико-правова модель : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2016. 436 с.
7. Гальчук Р. Л. Механизм правового регулирования пограничной деятельности: сущность, структура и критерии эффективности : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Белгород, 2008. 188 с.
8. Якутова М. А. Механизм правового регулирования межбюджетных отношений государства и муниципальных образований в Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14 : Москва, 2004. 216 с.
9. Ганьба О. Б. Правові відносини у сфері прикордонної безпеки України: теоретичні і прикладні проблеми : монографія. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2020. 448 с.

ІВАНЧУК Наталія Віталіївна,
*старший науковий співробітник відділу
організації наукової діяльності та захисту
прав інтелектуальної власності Національної
академії внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук*

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СИСТЕМІ ВЗАЄМНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСОБИ І ДЕРЖАВИ

Провідну роль у змісті соціальної відповідальності відіграє юридична відповідальність, що пронизує зміст взаємної відповідальності особи і держави. Як вважає В. С. Венедіктов “... ключ до правильного розуміння юридичної відповідальності дає поняття соціальна відповідальність”.

Юридична відповідальність – це фундаментальне поняття юриспруденції, в якому чітко виражена сутність права, найважливіші риси взаємної відповідальності особи і держави.

Аналіз наукової літератури показує, що не тільки вчені-фахівці загальної теорії держави та права у своїх працях приділяють пильну увагу розробці поняття “юридична відповідальність”, й фахівці інших наук.

До недавнього часу проблеми юридичної відповідальності досліджувалися у відриві від поняття соціальної відповідальності. Сьогодні такий підхід вважається методологічно неправильним, він не сприяє науковому обґрунтуванню змісту юридичної відповідальності в демократичному суспільстві.

У демократичній, соціальній, правовій державі поняття “юридична відповідальність” полягає в обов’язку індивіда діяти відповідно до вимог

суспільства, держави, колективу і водночас вимагати виконання певних обов'язків й іншу сторону. В Україні, як демократичній, соціальній, правовій державі, законодавці зобов'язані приймати тільки правові закони (це стосується й інших посадових осіб, уповноважених видавати нормативні акти), а суди – забезпечувати верховенство права і не допускати можливості використовувати нормативні акти, що суперечать природному праву.

У зв'язку з цим в юридичній літературі юридична відповідальність розглядається переважно в двох аспектах:

1. Позитивна юридична відповідальність – “...сумлінне виконання своїх обов'язків перед громадянським суспільством, демократичною, соціальною, правовою державою, колективом людей та окремою особою”; “...морально осмислене, позитивне ставлення до своїх обов'язків”; “...обов'язок суб'єкта сумлінно виконувати свої обов'язки, передбачені правом”; “...обов'язок здійснювати передбачену нормою права корисну для суспільства діяльність”.

Позитивна юридична відповідальність, як правило, витікає із законів і здійснюється в рамках загальних правовідносин. Її призначення – спрямовувати поведінку суб'єктів права у необхідному напрямі, вказувати вид, форму і мету діяльності.

2. Негативна, ретроспективна, чи охоронна відповідальність, передбачає “...покарання за злочини, за невиконання чинного законодавства”. Вона характеризує специфічні правовідносини між державою і правопорушником унаслідок державно-правового примусу, характеризується засудженням протиправного діяння суб'єкта правопорушення, покладанням на останнього обов'язку зазнавати несприятливих наслідків особистого, майнового, організаційного характеру за вчинений злочин.

Дискусійним сьогодні в науці є питання про іншу форму реалізації юридичної відповідальності – позитивної (добровільної, перспективної). Точки зору вчених щодо визначення цієї форми відповідальності є суперечливими – від її повного неприйняття до визнання її як визначальної. Але зазвичай в юридичній науці існування позитивної відповідальності ставиться під сумнів.

Слід зазначити, що позитивна і негативна юридична відповідальність – не два різних явища, а дві сторони одного і того ж явища, дві взаємовиключні протилежності. Позитивна відповідальність без негативної не змогла б виконувати свої регулятивні функції, мала б формальний характер.

Передумовою статусної відповідальності є державно-правове визначення стану особи в суспільстві, її правовий статус. Вона ґрунтується на приписах норм права, і попередньо була покладена на відповідних суб'єктів. Державно-правове закріплення статусної відповідальності і її реалізації мають місце до факту правопорушення.

Деякі вчені-юристи, фахівці філософії права, які досліджували питання “позитивної юридичної відповідальності”, намагалися розкрити її зміст у психологічному аспекті. Психологічний підхід має декілька різновидів. Так, З. А. Астеміров розглядає суб'єктивні і об'єктивні сторони відповідальності. Під об'єктивною стороною відповідальності він розуміє вираження нормативно сформульованої вимоги і використання санкцій як позитивного, так і

негативного характеру. Суб'єктивна сторона відповідальності, на його думку, являє собою "...перекручення вказаної вимоги у свідомості особистості й психології людської спільноти, засвоєння ними соціальних норм та імперативів, формування у них соціально позитивної мотивації і, нарешті, приведення у відповідність із соціальними нормами і вимогами своєї поведінки, практичної життєдіяльності (образу життя), а у випадку порушення даних норм і вимог – реальну підзвітність відповідній інстанції і необхідність використання негативної санкції вимогливого характеру”.

Таке розуміння відповідальності не відрізняється від вузької трактовки відповідальності, в якій визначальну роль відіграють диспозиція і санкція норми. Широке розуміння відповідальності, хоч і включає в себе суб'єктивне переживання, ґрунтується на вказівках норм відповідальності, не обмежується ними, а виводить дослідження на більш високу ступінь існування психічної діяльності й відповідної поведінки.

КОЛОДІЙ *Анатолій Миколайович,*
професор кафедри конституційного права та прав
людини Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор, член-
кореспондент Національної академії правових наук
України, заслужений юрист України

КОПЕЙЧИКОВ ВОЛОДИМИР ВОЛОДИМИРОВИЧ – ВИДАТНИЙ ПРЕДСТАВНИК ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

Копейчиков В. В. у 1945 – 1948 рр. навчався у Харківському юридичному інституті (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого), у якому перші два курси закінчив екстерном та продовжив навчання в аспірантурі цього закладу, яку під науковим керівництвом професора Сливицького В. І. успішно закінчив у жовтні 1951 р. Саме у цьому вищому навчальному закладі відбувається його формування не лише як вченого і педагога, а й як організатора навчально-виховного процесу, громадського діяча. Водночас він проводив активну громадську роботу у Харківському юридичному інституті (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого), неодноразово обирався у керівні органи різних громадських організацій

Інституту, депутатом Харківської міської Ради депутатів трудящих, головою комісії з питань законності цієї ж Ради.

У 1953 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему «Правові акти місцевих органів державної влади і управління» (спеціальність 12.00.01). У 1970 р. став доктором юридичних наук, захистивши дисертацію на тему «Питання теорії механізму радянської держави» (спеціальність 12.00.01). Наукові результати цього дослідження висунули Копейчикова В.В до кола вчених, доробок яких полягає у самостійній розробці найбільш складних і важливих наукових теорій, що стосуються державно-правових явищ.

Професор із 1971 р., академік Академії правових наук України із 1993 р. (Національна академія правових наук України). Із 1983 р. – професор кафедри теорії держави та права Київської вищої школи МВС СРСР (Національна академія внутрішніх справ) [2, с. 16]. Багато в чому завдячуючи саме наполегливій та натхненній праці Копейчикова В.В. на цій кафедрі було створено творчий колектив педагогів та науковців, висококваліфікованих фахівців у галузях теорії держави та права, історії учень про державу і право, конституційного права.

Під його керівництвом у навчальний процес Національної академії внутрішніх справ крім нормативних навчальних дисциплін та курсів запроваджено цілий ряд спеціальних курсів, розроблених науково-педагогічним колективом кафедри. За його науковим редагуванням та участю випущено понад 40 видань наукового та навчально-методичного характеру.

Враховуючи науковий досвід та визнаючи науковий потенціал і доробок, створеного їм творчого колективу фахівців з теорії держави та права, рішенням Президії Академії правових наук України (Національна академія правових наук України) у 1995 році Копейчиков В.В. був призначений головою координаційного бюро Академії правових наук України (Національна академія правових наук України) з проблем теорії держави і права та учень про державу і право, а Українська академія внутрішніх справ (*Національна академія внутрішніх справ*) - провідною установою з координації наукових досліджень цього напрямку.

Брав участь у розробці проекту Конституції України 1996 р., а також над підготовкою проектів Законів України «Про державну службу в Україні», «Про міліцію», «Про закони та законодавчу діяльність» та ін. На протязі ряду років був членом Консультативної ради з питань державного будівництва і правової політики Верховної Ради України, науковим консультантом Президента України з питань державного будівництва (1995 – 1998 рр.), членом спеціалізованих вчених рад по захисту докторських та кандидатських дисертацій у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого, Інституті держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, Національній академії внутрішніх справ.

Основними напрямками наукової діяльності були: права людини, конституційний механізм захисту прав людини, забезпечення правового статусу особи в діяльності міліції, правова держава, механізм держави, громадянське

суспільство, місцеве самоврядування, конституційний процес в Україні, перспективи та шляхи інтеграції України у світовий та європейський правовий простір.

В його науковому доробку такі фундаментальні праці, як : «Механизм Советского государства» (1968), «Реальный социализм: демократия, личность, права человека» (1983), «Права человека: мифы и реальность» (1987), «Гуманизм советской демократии» (1989), «Народовластие и личность» (1991), «Теорія держави і права. Навчальний посібник» (1995), «Народовладдя як основа представницької демократії» (1995), «Основи конституційного права України: Підручник» (1998), «Загальна теорія держави і права. Навчальний посібник» (1999), «Теорія держави і права: Підручник» (2002) [3, с. 43].

У науковій сфері відомий як видатний вчений, один із провідних вітчизняних фахівців у галузі теорії держави та права і конституційного права. Автор та співавтор понад 250 наукових праць у тому числі 10 монографій, підготовлених особисто, та 9 – у складі авторських колективів. Своїми науковими працями він збагатив юридичну науку, вони одержали широке визнання як в Україні, так і за її межами.

Підготував понад 50 докторів та кандидатів наук, які успішно захистили дисертаційні дослідження з проблем прав і свобод людини та їх забезпечення в діяльності правоохоронних органів, національної безпеки, правомірної поведінки працівників органів внутрішніх справ, принципів правового регулювання, правової держави, верховенства права, громадянського суспільства тощо. Його наукову школу представляють доктори та кандидати юридичних наук: Бородін В. В., Ведерніков Ю. А., Гіда Є. О., Гуренко М. М., Гусарєв С. Д., Заяць Н. В., Колодій А. М., Крупчан О. Д., Медведчук В. В., Олійник А. Ю., Пікуля Т. О., Павловська Л. М., Самофалов Л. П., Тихомиров О. Д., Українчук О. В., Цельєв О. В., Шилінгов В. С. та інші.

Був нагороджений: Почесною відзнакою Президента України (1996 р.); Орденом князя Ярослава Мудрого V ступеня (1998 р.); Орденом Вітчизняної війни I ступеня; 7 медалями: «За відвагу» (1944 р.), «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні», «50 років Збройних Сил СРСР» та іншими, «Відмінник освіти України» (1993 р). В 1992 році Указом Президента України за особистий вклад у розвиток правознавства, підготовку висококваліфікованих юридичних кадрів Копейчикову В.В. присвоєне почесне звання «Заслужений діяч науки і техніки України».

З метою увічнення пам'яті, популяризації його наукового доробку, заохочення науковців за вагомі здобутки у правовій науці рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 30 вересня 2003 р. ухвалено установчі документи про проведення щорічного Конкурсу імені Копейчикова В. В. на кращу наукову роботу для молодих вчених у трьох номінаціях.

Загалом, запам'ятався багатогранною людиною і громадянином, науковцем і вчителем, неординарною у всіх відношеннях особистістю, чий вплив залишив глибокий слід у житті і душах усіх хто його знав.

Список використаних джерел

1. Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 2001. Т. 3: К – М. 2001. 792 с.
2. Вчені-юристи України : довідник. Київ : 1998. 609 с.
3. Доктори наук і професори Національної академії внутрішніх справ України : довідник / Автор-упоряд. : О. С. Гордецький. Київ : Національна академія внутрішніх справ України, 2001. 84 с.

КРИВИЦЬКИЙ Юрій Віталійович,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

РЕФОРМАЦІЙНА ПРОБЛЕМАТИКА В НАУКОВИХ ПРАЦЯХ ПРАЦІВНИКІВ КАФЕДРИ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Перед кожною країною час від часу постає необхідність здійснення реформ у тій чи іншій сфері суспільного життя. Крім того, обов'язковими є такі етапи розвитку суспільства, коли виникає потреба в системних реформах, спрямованих на глибоку перебудову всіх сторін соціальної життєдіяльності. Така необхідність може бути зумовлена різними факторами, такими як духовний та інтелектуальний розвиток людства, зміна природних умов, науково-технічний прогрес, вплив світових процесів і міжнародних суб'єктів, зовнішня загроза тощо. Протягом ХХ ст. саме реформи, а не природний відбір, забезпечували інституційні та структурні зміни в більшості країн світу. Вони визнані найбільш оптимальним вектором прогресивного поступу суспільства. Навіть докорінні перетворення в ньому здійснюються за допомогою комплексу реформ у всіх основних сферах суспільної дійсності [1, с. 37].

Як слушно відмічає ізраїльський історик Ю.Н. Харарі, будь-яка спроба опису характеристик сучасного суспільства схожа на визначення кольору хамелеона. Єдиною характеристикою, в якій ми можемо бути впевнені, це безперервні, постійні зміни. Люди вже звикли до цього. Більшість із нас вважають суспільний лад чимось гнучким, який ми можемо легко змінювати та покращувати за бажанням. Основною обіцянкою досучасних правителів своїм підданим було захистити традиційний лад або навіть повернутися до якоїсь втраченої золотої доби. В останні два століття державні діячі та політики переважно обіцяють виборцям зруйнувати старий світ і побудувати на його місці кращий. Навіть найконсервативніші політичні партії не закликають просто залишити все без змін. Усі вони обіцяють соціальні реформи, освітні реформи, економічні реформи – й часто здійснюють ці обіцянки [2, с. 457].

З огляду на це та в контексті розробки теорії правової реформи певної

значущості набуває опрацювання реформаційної проблематики в наукових працях працівників кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ. Актуальності темі наукової статті, запропонованої для публічного обговорення, додає відзначення в цьому році 100-річчя Національної академії внутрішніх справ (*далі – академія, НАВС*). Адже святкування ювілейної дати – не лише чудова нагода для отримання ширих привітань і побажань, а й можливість підвести підсумки сторічного поступу та визначити напрями подальшого розвитку як академії в цілому, так і окремих її структурних підрозділів, зокрема кафедри теорії держави та права.

З урахуванням енциклопедичного [3, с. 68] та нормативно-правового [4] визначення кафедри, остання є основним, базовим структурним елементом закладу вищої освіти, засобом реалізації різнопланових завдань вищої школи. Важливим аспектом діяльності кафедри є її науково-дослідна робота. Цей вид активності, спрямований на здобуття нового знання в його різних формах з використанням апарату і методів науки. Вона є інструментом реалізації та розвитку креативного потенціалу особистості, створює умови для творчої активності, спонукає до прагнення пізнати нові факти. Її результатом є інтелектуальний продукт. За своєю суттю науково-дослідна діяльність поєднує, «цементує» навчання, пізнання, практику та комунікацію: навчання, оскільки спрямована на засвоєння нового досвіду в спеціально створених умовах; завдяки пізнанню з'являється нове знання про світ; практика формує досвід професійної діяльності; спілкування (ділове, колективне й особисте). У сучасних умовах у провідних вищих навчальних закладах світу чітко простежується тенденція до органічного поєднання наукових досліджень і процесу викладання. Тому чим міцніше сплав науки й освіти, тим більший потенціал успішного розвитку має заклад вищої освіти, а там, де зв'язок цей слабшає, є загроза падіння рівня і наукової, і педагогічної діяльності. За влучним твердженням німецького вченого-педагога XIX ст. Ф.А. Дістервега, без прагнення до наукової роботи педагог неминуче потрапляє у владу трьох педагогічних демонів: рутини, банальності та механічності [5, с. 16 – 19].

За період свого існування кафедра теорії держави та права НАВС має суттєві напрацювання як стосовно проведення фундаментальних наукових досліджень, так і прикладних, а також освітніх методик і технологій. Її фаховий авторитет відомий і визнаний у вітчизняному співтоваристві. Працівниками кафедри налагоджена та підтримується тісна співпраця з багатьма вітчизняними та зарубіжними науковими установами та освітніми закладами. Сьогоднішня кафедра теорії держави та права – це система організації різноманітних освітніх, наукових і методичних заходів, а також службових завдань, проведення науково-дослідної роботи та моніторингу якості освіти тощо. Наразі актуальними для кафедри залишаються питання відомчої вищої освіти, реалізації нових освітніх стандартів, структури та змісту навчальних дисциплін, пошуку способів удосконалення методики навчання, сучасних підходів до післядипломної освіти [6, с. 4]. Не оминули своєю увагою працівники кафедри теорії держави та права різних історичних поколінь питання суттєвих перетворень, прогресивних змін державно-правових явищ і процесів.

Так, В.В. Копейчиков і В.С. Шилінгов осмислюють гуманістичні засади правової реформи, оскільки одним з головних її завдань є утвердження принципу гуманізму в усіх сферах правового регулювання суспільних відносин. Не менш важливим є правильне розуміння гуманізму, який не має нічого спільного ні з уседозволеністю, ні з всепрощенням, з позицією «що хочу, те й роблю». Дієвим корективом забезпечення дійсно гуманної поведінки громадянина та службової особи був і залишається основоположний етичний принцип: «роби так, щоб правило твоїх вчинків могло стати правилом вчинків усіх і кожного», або, що, по суті те саме, «стався до інших так, як ти бажаєш, щоб ставилися до тебе». Гуманізм правової реформи прямо пов'язаний з гуманізмом законодавства, що має бути прийнято у процесі реформи й є одним з найважливіших її складових. Вчені резюмують, що гуманістичні основи правової реформи виявляються також у забезпеченні правильного співвідношення закону з системою підзаконних актів і неприпустимості його підміни цими актами, зокрема відомчими інструкціями [7, с. 15 – 17].

Не втрачають актуальності критично-об'єктивні судження В.В. Копейчикова про те, що Україну все частіше згадують як «базис застою», де лише декларують перетворення, проте не здійснюють жодних значущих реформ. Закон України «Про формування місцевих органів влади і самоврядування» від 3 лютого 1994 р. лише підтверджує такий висновок. Кожна реформа повинна мати наукове підґрунтя, а реформа державного управління й поготів. Вона не може бути орієнтована на інтереси окремих осіб і груп, незалежно від їхнього соціального статусу. Далекоглядність поглядів В.В. Копейчикова вражає своєю прогресивністю. Ще на стадії розробки проєкту чинної Конституції України науковець наполягав на ідеї створення місцевого самоврядування не як симбіозу державних органів з населенням, а повноцінної суспільної одиниці – громади, що на законній основі, за допомогою своїх самоврядних органів розв'язує нагальні потреби, задовольняє інтереси місцевих жителів. Ототожнення в одній організаційній структурі самоврядних і державних начал не зможе змінити суті речей, не дасть реформам з децентралізації повноцінно запрацювати в країні [8, с. 193].

У свою чергу С.Д. Гусарєв досліджує актуальні питання реформування вітчизняної правової освіти [9], юридичної діяльності [10] та медичного законодавства [11]. Новий етап розвитку національної правової системи України передбачає здійснення багатьох реформаторських заходів, які б узгоджувалися з сучасними демократичними стандартами у сферах державного управління, законодавчої, правоохоронної діяльності тощо. Серед завдань, що постають на цьому шляху, на особливу увагу заслуговує піднесення на якісно новий рівень функціонування системи юридичної освіти. Аналізуючи проблематику стану розвитку юридичної освіти в Україні на початку XXI ст., дослідник зазначає, що за своїм змістом найактуальнішими є проблеми, що умовно можна диференціювати на такі групи: 1) проблеми забезпечення належного рівня професіоналізму професорсько-викладацьких кадрів та оптимальної кількості вищих навчальних закладів юридичного профілю; 2) впровадження нових форм і методів навчання, критеріїв оцінки в підготовці фахівців, змісту та якості

юридичної освіти; 3) подальшої гуманізації, демократизації та практичної спрямованості навчання, а також доступності юридичної освіти. При цьому, використовуючи системний підхід у вирішенні зазначених вище проблем, як методологічну вимогу слід взяти за основу те положення, що реформа юридичної освіти повинна розглядатися в якості складового елементу правової реформи в Україні [9, с. 38 – 41].

Заслужують на увагу міркування С.Д. Гусарева про те, що однією з визначальних причин повільного реформування суспільства є певне відставання правової системи, законодавства від його потреб, невідповідність правової реформи потребам правового впливу на економічні, соціальні перетворення. Першопричиною такої неузгодженості є наявність суттєвих ідеологічних суперечностей між старим і новим типами правової системи, відсутність єдиного стратегічного напрямку у проведенні правових перетворень [10, с. 274]. Це знаходить свій прояв у реформуванні медичного законодавства. Прийняття Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» від 19 жовтня 2017 р. № 2168-VIII, де визначено порядок здійснення державної підтримки медичного обслуговування населення, отримало як схвальні, так і негативні оцінки в суспільстві, в тому числі серед представників правничої науки, які досліджують проблеми медичного права. Таку неоднозначність ставлення до законодавчих змін учений пояснює різними чинниками, серед яких: надмірна тривалість реформ (політичної, економічної, правової) в Україні та відсутність відчуття їх завершення; низький рівень довіри громадян до реформаторського курсу влади, яка проголосила медичну реформу; радикальний характер трансформацій, запропонованих у реформі, внутрішнє несприйняття яких на психологічному рівні можна пояснити відсутністю адекватних ситуацій правових та економічних гарантій [11, с. 14].

Окреме місце в реформаційному науковому доробку викладачів кафедри теорії держави та права академії посідають питання історичних передумов запровадження, мети та моделі реалізації конституційно-правової реформи в Україні, її співвідношення з правовою політикою [12, с. 49]. Підводячи підсумки аналізу можливих моделей втілення конституційно-правової реформи в Україні, О.Я. Лапка відмічає, що чи не єдиним, найбільш дієвим способом її реалізації видається затвердження нової редакції Конституції України органом представницької установчої влади. Ним можуть бути Конституційні або Законодавчі збори (Асамблея). При цьому в чинному Основному Законі України відсутня будь-яка згадка про орган установчої влади і можливість схваленням ним змін до Конституції, в тому числі – затвердження нової редакції Конституції України [13, с. 81]. У контексті конституційної реформи Н.П. Харченко пропонує здійснити уніфікацію основних «інформаційних понять», критеріїв розрізнення права на доступ до інформації, права на інформацію, права на свободу інформації тощо, а також визначити випадки обмеження цих прав як гарантій їх забезпечення [14, с. 100].

Вельми цінними науковими здобутками науково-педагогічних працівників кафедри теорії держави та права НАВС є праці, присвячені реформуванню правоохоронних органів, зокрема поліції. Імпонує точка зору Н.І. Мозоль про те,

що основним фактором реформування вітчизняних правоохоронних органів повинно бути дотримання прав і свобод людини та громадянина [15, с. 4]. Водночас, на думку М.М. Пендюри, реформування Національної поліції України як центрального органу виконавчої влади та внутрішнього сектору безпеки держави має відповідати європейським стандартам [16, с. 323].

Отже, на підставі окресленого вище є всі підстави стверджувати, що реформаційна проблематика охоплює сукупність фундаментальних і прикладних питань, пов'язаних з істотними перетвореннями, прогресивними змінами суспільних відносин і носить міждисциплінарний характер. Підвищений науковий інтерес до теорії і практики проведення реформ обумовлюється спробами раціонального управління соціальною динамікою. Реформаційна проблематика займає чільне місце в науковому доробку працівників кафедри теорії держави та права НАВС різних історичних генерацій, а їх предметна, переважно державно-правова, спрямованість обумовлена науковою спеціалізацією, відомчою приналежністю закладу вищої освіти, науковими традиціями та школами, що склалися та розвиваються в академії. Наукові праці викладачів кафедри теорії держави та права, що присвячені реформуванню державно-правових явищ і процесів, становлять важливий елемент історіографії дослідження теорії правової реформи.

Список використаних джерел

1. Кривицький Ю. В. Правова реформа: теоретико-прикладні виміри актуалізації проблеми. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 3. С. 37–41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2018_3_9.
2. Харарі Ю. Н. Людина розумна. Історія людства від минулого до майбутнього / Пер. з англ. Я. Лебеденка. 2-ге вид. виправ. Харків: Клуб Сімейного дозвілля, 2018. 543 с.
3. Сьомін С. В. Кафедра. *Юридична енциклопедія*: В 6 т. / Редкол: Ю. С. Шемшученко (гол. редкол.) та ін. Київ: Укр. енцикл., 1998. Т. 5: П – С. 2003. С. 68.
4. Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 10.03.2021).
5. Іванова К. А., Лантух А. П. Кафедра як креативний засіб реалізації завдань вищої школи. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 9. Т. 1. С. 16–20. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/9/part_1/5.pdf.
6. Кафедра теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ: від витоків до сьогодення (до 30-річчя від дня створення): науково-довідкове вид. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. 236 с.
7. Копейчиков В., Шилінгов В. Гуманістичні засади правової реформи: в чому їх суть? *Радянське право*. 1990. № 6. С. 15–18.
8. Кривицький Ю. В. Проблеми правової реформи в науковій спадщині академіка В.В. Копейчикова. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1 (102). С. 187–196. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknvvs_2017_1_19.

9. Гусарев С. Д. Актуальні проблеми реформи правової освіти в Україні. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2001. № 3 (12). С. 38–41
10. Гусарев С. Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти : монографія. Київ : Знання, 2005. 375 с.
11. Гусарев С. Д. Сучасне розуміння гарантій у контексті реформування медичного законодавства України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 4. С. 13–27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknuvs_2017_4_3.
12. Лапка О. Я. Правова політика та конституційно-правова реформа як її стратегічний напрям. *Конституція України: шляхи вдосконалення* : зб. матеріалів круг. столу (м. Київ, 26 черв. 2015 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 47–50. URL: https://www.naiau.kiev.ua/files/kafedru/kmp/zbirnik_materialiv_kruglogo_stolu_250615.pdf.
13. Лапка О. Я. Конституційно-правова реформа в Україні: історичні передумови запровадження, мета та моделі втілення. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації професійних спілок України. Серія: Право та державне управління*. 2011. № 4. С. 78–83.
14. Харченко Н. П. Право на інформацію в умовах конституційної реформи. *Актуальні питання конституційного розвитку незалежної України* : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (м. Київ, 25 черв. 2015 р.). Київ, 2015. С. 99–100. URL: <http://elar.naiau.kiev.ua/jspui/handle/123456789/6779?locale=fr>.
15. Мозоль Н. І. Пріоритетні напрями реформування правоохоронних органів. *Теоретико-правові аспекти державно-правової реформи в Україні* : зб. матеріалів круг. столу (м. Київ, 14 лист. 2014 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. С. 4–6. URL: <http://elar.naiau.kiev.ua/handle/123456789/11072>.
16. Пендюра М. М. Стан та перспективи реформування Національної поліції як центрального органу виконавчої влади та внутрішнього сектору безпеки держави. *Стан та перспективи реформування сектору безпеки і оборони України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 лист. 2017 р.): у 2 т. Т. 1. Київ : Національна академія прокуратури України, 2017. С. 323–325.

ПЕНДЮРА Максим Миколайович,
завідувач кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

УКРАЇНЧУК Олег Вікторович,
кандидат юридичних наук

БЕЗПЕКОВИЙ СЕКТОР ПІД ПРИЦІЛОМ НАУКОВИХ РОЗВІДОК ПРАЦІВНИКІВ КАФЕДРИ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА КРІЗЬ ПРИЗМУ СТОРІЧНОГО ПОСТУПУ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Шлях дослідження безпекового сектору та проблем, що виникнули після розпаду Радянської держави та відтворення на багатовіковій історії суверенної, незалежної, демократичної правової соціальної держави України, на кафедрі теорії держави та права розпочався відразу, можна навіть із впевненістю сказати, з часу її заснування, коли наказом начальника Київської вищої школи МВС СРСР ім. Ф. Е. Держинського від 11 липня 1989 р. № 059 (гриф таємності знято актом від 21 квітня 2011 р.) її було створено.

Проголошення незалежності України, радикальні зміни в діяльності правоохоронних органів держави, потреба пришвидшення будівництва нової демократичної, соціальної, правової держави зумовили необхідність удосконалення системи підготовки кадрів для органів внутрішніх справ. З цієї метою на базі Київської вищої школи ім. Ф.Е. Держинського та Київського філіалу Всесоюзного інституту підвищення кваліфікації працівників виправно-трудових установ МВС СРСР згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 27 січня 1992 року № 33 було створено Українську академію внутрішніх справ.

Академія взяла курс на нові напрями підготовки кадрів, науково-дослідної роботи, суттєве поліпшення організації діяльності навчального закладу. У спадок від закладів-попередників академія одержала не лише матеріальну базу, напрацьовану Київською вищою школою МВС СРСР і Вищими курсами МВС СРСР, а й висококваліфіковані кадри науково-педагогічного складу, здобутки наукової, навчально-виховної та методичної діяльності, традиції активної участі в охороні громадського порядку, завдяки чому було забезпечено необхідні зміни та якісне вдосконалення всіх

видів діяльності, зміцнення авторитету академії, її зв'язків з іншими науковими й навчальними закладами та правоохоронними органами, а також забезпечено подальше міжнародне визнання.

Разом із розвитком академії, відбувалась клопітлива робота на основному форпості любого закладу вищої освіти – кафедрі, на якій в той час працювали найталановитіші особистості – Фрицький Олег Федорович, Лисенков Сергій Леонідович, Тимченко Анатолій Павлович, Слюсаренко Олена Леонідівна, Самофалов Леонід Прохорович, Потапов Григорій Герасимович, Чурпіта Віктор Валентинович, Тихомиров Олександр Деонисович, Мурашин Олександр Геннадійович, Гусарєв Станіслав Дмитрович, Олійник Анатолій Юхимович, Колодій Анатолій Миколайович та ін, які заклали фундаментальні засади функціонування наукового ядра.

Нового поштовху в розвиток кафедри, з точки зору організації наукової діяльності та створення сталих духовних традицій, що підтримуються й на сьогодні, надав професор Володимир Володимирович Копейчиков. Багато в чому, саме завдячуючи його наполегливій та натхненній праці на цій кафедрі створено унікально творчий колектив однодумців, педагогів та науковців, висококваліфікованих фахівців з теорії держави і права, історії державно-правових вчень, конституційного права.

Під його керівництвом у навчальний процес академії запроваджено, крім нормативних навчальних курсів з теорії держави і права, історії вчень про державу і право, юридичної деонтології, також спеціальні навчальні курси з актуальних проблем теорії держави і права, основних національних правових систем, методології сучасного правознавства, юридичної компаративістики та ін.

За час роботи в академії, професор В. В. Копейчиков підготував більш як 25 докторів і кандидатів наук, які успішно завершили дисертаційні дослідження з проблем прав і свобод людини та їх забезпечення в діяльності правоохоронних органів (*Бородін В. В. «Виховання правової культури у молодих співробітників міліції» (1989 р.)*; *Пехов В. М. «Діяльність міліції в механізмі реалізації прав і свобод громадян» (1992 р.)*; *Шилінгов В. С. «Гуманістичні основи діяльності міліції» (1992 р.)*, національної безпеки (*Українчук О. В. «Забезпечення національної безпеки в умовах формування в Україні громадянського суспільства та демократичної, правової, соціальної держави» (1994 р.)*, правомірної поведінки працівників органів внутрішніх справ (*Тихомиров О. Д. «Професійна правомірна поведінка працівників органів внутрішніх справ: соціально-правовий аналіз» (1990 р.)*, принципів правового регулювання (*Колодій А. М. «Принципи правового регулювання та їх реалізація в діяльності міліції» (1992 р.)*, громадянського суспільства (*Цельєв О. В. «Міліція як інститут громадянського суспільства» (1998 р.)* та ін.

Копейчиков В. В. успішно працював над багатьма державно-правовими проблемами, але найбільший внесок зробив у розроблення вищезгаданих наукових напрямів і є одним із засновників сучасної української школи з проблем прав і свобод людини та механізму їх реалізації. Своїми науковими працями він збагатив юридичну науку, вони отримали широке визнання як в

Україні, так і за її межами. Праці вченого характеризуються ґрунтовністю, докладністю, новизною постановки проблем та оригінальністю їх вирішення.

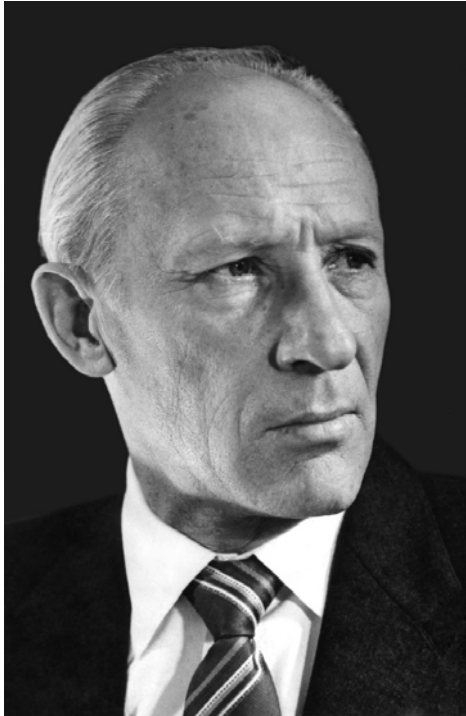
За його ініціативи в Національній академії внутрішніх справ України створено групу науковців, яка за дорученням Державного комітету з питань науки і технологій України розробляла проєкт «Концепції правоохоронної діяльності в умовах формування правової держави та громадянського суспільства в Україні».

Окремим цікавим напрямом, чим опікувалися В. В. Копейчиков, а згодом професор О. Д. Тихомиров, стало формування нової концепції національної безпеки України. Досить вдало і вчасно, в розріз актуальних проблем з якими доводилось працювати науковцям того часу, стало дисертаційне дослідження Українчука Олега Вікторовича на тему: «Забезпечення національної безпеки в умовах формування в Україні громадянського суспільства і демократичної, правової, соціальної держави» (1994 р.), що яскраво розкрило сучасні та актуальні напрями розвитку держави України та шляхи забезпечення її безпеки під час світових викликів і загроз. А напередодні прийняття Закону України «Про основи національної безпеки України» (2003 р.), під науковим керівництвом професора Тихомирова О. Д., на кафедрі підготовлена та успішно захищена дисертаційна робота Левицької Марини Борисівни на тему: «Теоретико-правові аспекти забезпечення національної безпеки органами внутрішніх справ України» (2002 р.), що дало змогу ще раз підкреслити, про актуальність і необхідність поглибленого дослідження безпекового сектору в умовах формування правової, соціальної держави і громадянських інституцій.

Наступним кроком та викликом, що підштовхнув науково-педагогічних працівників кафедри, провідних вчених академії, аспірантів на подальше дослідження національної безпеки держави України, стали події історичного, геополітичного значення – «Помаранчева революція» (2004 р.) та чітке усвідомлення демократичних ініціатив громадянським суспільством, вектору розвитку держави, національних інтересів, потреб та цінностей на перспективу. Саме на той час, в умовах соціально-політичної, економічної кризи, загострення ситуації в Азовському морі, Автономній республіці Крим та з огляду наукових публікацій, не вистачало глибинної багаторівневої та різногалузевої роботи про безпеку України в умовах геополітичних трансформацій, викликів і загроз в енергетичній та інформаційній сферах, протидії транснаціональній організованій злочинності, зокрема нелегальній міграції та торгівлі людьми.

Академія на чолі з ректором Кондратьєвим Ярославом Юрійовичем, провідним фахівцем етнодержавознавства, міграціознавства, професором Римаренком Юрієм Івановичем, доцентом Ліпканом Володимиром Анатолійовичем, який є засновником в академії нового наукового напрямку «Безпекознавство», враховуючі такі виклики, не могли стояти осторонь і щоденною працею доводили, що провідний заклад вищої освіти сфери внутрішньої безпеки держави здатний давати адекватну наукову оцінку сучасним викликам і загрозам не лише в стінах славетного вузу, але й на вулицях столиці, всієї держави, забезпечуючи спокій і громадський порядок.

Разом із цим, враховуючи нові виклики безпеці України, тенденцій розвитку громадянського суспільства як єдиного джерела влади, його інтересів і потреб, переформатування діяльності правоохоронної системи за принципами верховенства права, поваги людини, її прав і основоположних свобод, в академії та на кафедрі зокрема виникла необхідність заповнити прогалину цього напрямку шляхом ґрунтовного та різногалузевого дослідження цієї проблеми із урахуванням геополітичних трансформацій.

Під чітким керівництвом професора Юрія Івановича Римаренка та поміркованою критикою провідного наукового співробітника Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, доктора юридичних наук, професора Бабкіна Володимира Дмитровича, та провідного наукового співробітника Науково-організаційного центру Служби безпеки України, кандидата юридичних наук Українчука Олега Вікторовича, стало можливим впродовж чотирьох років підготувати та успішно захистити на кафедрі дві монументальні роботи присвячені проблемам національної безпеки України в умовах сучасних геополітичних викликів, інформаційних загроз, зокрема у 2006 році Пендюрою Максимом Миколайовичем на тему: «Національна безпека України в контексті сучасних європейських геополітичних

трансформацій» та згодом, під керівництвом доцента Ліпкана Володимира Анатолійовича у 2007 році Максименко Юлією Євгенівною на тему: «Теоретико-правові засади забезпечення інформаційної безпеки України».

Варто відзначити, що окрім наукового керівника, професора Римаренка Юрія Івановича, в професійне становлення Пендюри М. М. як фахового дослідника сфери безпеки доклали зусилля доктор юридичних наук, професор Тихомиров Олександр Деонисович, який дав змогу чітко й зрозуміло віднайти той інструментарій, методологічні підходи, за допомогою яких вдалося правильно і доступно висвітлити основні положення безпекової проблематики в умовах загострення геополітичної ситуації та створення власної моделі національної безпеки України в умовах європейських трансформаційних процесів. Належним чином відбувся й процес рецензування основних положень дисертації доктором юридичних наук, професором Калужним Ростиславом Андрійовичем, доктором юридичних наук, професором Мурашиним Олександром Геннадійовичем, завдяки їх влучних зауважень, стало можливим більш широко подивитись на правове забезпечення національної безпеки крізь призму викликів, що існували на той час.

Колосальних зусиль технічного супроводження, влучних порад і психологічної підготовки до захисту зазначених дисертаційних робіт надавалося з боку секретаря спеціалізованої вченої ради Д 26.007.04, людини з великим серцем, кандидату юридичних наук, професорові Горовій Оксані Борисівні, яка була й залишається прекрасним керівником для молодих аспірантів, а тепер для майбутніх фахівців сфери державної охорони, очоливши в 2019 році Інститут державної охорони України Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Під її чітким керівництвом, в продовження наукових розвідок в секторі безпеки і оборони, ад'юнктом кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ Лободою Андрієм Миколайовичем в 2013 році була підготовлена та успішна захищена дисертаційна робота на тему: «Правова безпека особи в сучасній Українській державі (теоретико-правове дослідження)».

2021 рік став не винятком дослідження актуальних проблем забезпечення безпеки суверенної, правової, соціальної держави із урахуванням військового конфлікту на сході України, зокрема в аспекті цивільного його напрямку. Так, під науковим консультуванням першого проректора Національної академії внутрішніх справ, доктора юридичних наук, професора, заслуженого юриста України Гусарєва Станіслава Дмитровича, докторантом кафедри, кандидатом юридичних наук, Тихомировим Денисом Олександровичем була підготовлена та 22 квітня п.р. триумфально захищена докторська дисертація на тему: «Теоретико-правові засади державної політики у сфері цивільної безпеки в Україні».

Державну політику цивільного захисту здобувачем розглянуто як складову політики забезпечення цивільної, національної безпеки або безпекової політики, особливості якої зумовлюються її спрямованістю, своєрідністю управління, організації, забезпечення та здійснення діяльності щодо захисту населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій.

Дисертантом в продовження попередніх напрацювань науковців кафедри та фахівців в секторі безпеки і оборони всебічно встановлено і обґрунтовано, що в умовах євроінтеграції України для удосконалення формування, реалізації та забезпечення вітчизняної безпекової політики суттєве значення мають європейські стандарти належного адміністрування з питань трансформації системи органів державного управління, що охоплюють систему принципів і критеріїв здійснення та оцінки ефективності державного управління, якими визнається, що стратегічне планування державної політики є одним з основних напрямів організації та діяльності органів державної влади, а якість формування державної політики визначає ефективність і результативність її реалізації.

Належне опонування основних положень і висновків дослідження здійснили провідні фахівці державознавства та цієї сфери зокрема, доктор юридичних наук, професор Бостан Сергій Костянтинович, доктор юридичних наук, професор Бобровник Світлана Василівна та доктор юридичних наук, професор Калюжний Ростислав Андрійович, які ще раз підтвердили високий

рівень підготовки докторантів в Національній академії внутрішніх справ та засвідчили про спроможність здобувачів кафедри теорії держави та права на високому теоретичному та науково-методологічному рівні досліджувати складні різномірні проблеми державоправотворення.

Підсумовуючі окреслені віхи розвитку кафедри у складі академії, варто наголосити, що сектор безпеки і оборони завжди був та залишається під прицілом фахових науковців. Новим викликом і загрозою, що виникали та виникають в умовах становлення демократичного українського громадянського суспільства і правової держави надається належна увага та робляться й надалі наукові розвідки щодо забезпечення їх запобігання.

Як автори цієї публікації, з великою шаною та вдячністю віддаємо належне нашим вчителям Копейчикову Володимирі Володимировичу та Римаренку Юрію Івановичу та низько вклоняємось перед ними.

Окремо дякуємо учням наших вчителів, керівництву Національної академії внутрішніх справ, які з честю далі несуть їх високе ім'я серед здобувачів вищої освіти та підтримують духовні традиції кафедри теорії держави та права.

ПКУЛЯ Тетяна Олександрівна,
доцент кафедри теорії та історії права ДВНЗ
«Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»,
кандидат юридичних наук, доцент

МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВИ ЯК ОРГАНІЗАЦІЙНА ОСНОВА ДЕРЖАВИ

Однією з найбільших соціальних систем є держава, з точки зору організаційної побудови, виступає самостійною соціальною організацією, яка функціонує в соціумі, є складовою частиною суспільства і одночасно системоутворюючим елементом відносно самостійних підсистем.

Підсистемними утвореннями держави є різні ступені структурної організації держави, а саме: елементи економічної інфраструктури (грошова система, фінансова система, податкова система, митна система, банківська система тощо); політична система (система органів державної влади, виборча система, система оборони і національної безпеки, система законодавства, правова система тощо); організаційно-культурна (духовна) основа держави (система державної освіти та виховання, система науки і культури тощо); соціальна система (державні системи хорони здоров'я, соціального захисту тощо).

Усі зазначені соціальні системи (суспільні підсистеми) складають структурну організацію держави, матеріальним уособленням якої є механізм держави. Тобто, механізм держави є самостійною соціальною системою (підсистемою) суспільства, і як окрема підсистема взаємопов'язана з іншими складовими (підсистемами) соціума.

Структурними елементами механізму держави (його організаційною основою) є: організаційно-економічна, організаційно-політична, організаційно-культурна (духовна), організаційно-соціальна системи, які спрямовані на реалізацію завдань і функцій держави.

Такий підхід до розуміння механізму держави (системний підхід) є підставою для висновку, що категорія механізм держави у наш час набуває нової суті і змісту. Внаслідок чого потребує свого (самостійного) визначення для подолання термінологічного розмаїття й більш точного (відповідного) відображення сутності сучасного розуміння поняття "механізм держави". Найбільш повно відповідала б зазначеним вимогам, на нашу думку, категорія "державна система". Доцільність введення до наукової термінології нового поняття обумовлене тим, що: по-перше, у сучасній науковій літературі термін "механізм держави" набував подвійного змісту. З одного боку під категорією "механізм держави" розуміють: державні органи, державні установи і підприємства (відповідно до теорії В. В. Копейчикова) [1], з іншого – усю сукупність державно-правових явищ, включаючи державний апарат, державні установи і підприємства (такої точки зору, наприклад, дотримується авторський колектив підручника "Конституційне право України", під редакцією професора В. Ф. Погорілка) [2]; по-друге, термін "механізм держави", як система державних організацій (апарат держави, державні установи і підприємства), набув теоретичного обґрунтування та практичного поширення за радянських часів коли саме ці державні організації були уособленням держави, її матеріальною основою, за допомогою якої остання функціонувала й існувала [3].

Враховуючи вищезазначене, необхідно зробити висновок, що, по-перше, на сучасному етапі державотворення у науковій літературі утверджується і не викликає заперечень новий підхід до визначення поняття "механізм держави", а саме, як системи не тільки державних органів, державних установ і підприємств, а й інших інститутів держави, наприклад: бюджетна, грошова і банківська системи, державна власність, системи охорони здоров'я, соціального захисту, освіти, виховання, науки, культури тощо;

по-друге, у світовій науковій думці утвердився системний підхід до розгляду будь-яких процесів та явищ, відповідно до якого під механізмом держави доцільно розуміти соціальну систему, а саме державно-правову систему, як складову підсистему більшої соціальної системи - суспільства. Це дозволить розглянути державно-правові інститути, як взаємопов'язані соціальні системи, дослідити їх у перехідний дезорганізований період;

по-третє, державна система – це система державних інститутів, які складають її організаційну основу: організаційно-політичну, організаційно-економічну, організаційно-соціальну й організаційно-культурну (духовну), за допомогою якої держава створює і підтримує у "працездатному" стані організаційні та правові умови для розвитку і функціонування матеріальних, соціальних, духовних потреб громадянського суспільства [4].

Список використаних джерел

1. Копейчиков В. В. Механизм советского государства. - М.: Юрид. лит., 1968. – 215 с.
2. Конституційне право України : навчальний посібник / за ред. докт. юрид. наук, проф. В. Ф. Погорілка. – 2-ге дооп. вид. – К.: Наукова думка, 2000. – 732 с.
3. Пікуля Т. О. Механізм держави (ретроспективний огляд та сучасні наукові тенденції визначення) // *Науковий журнал «Право і суспільство»*. – 2010. – № 2. – С. 9-15.
4. Пікуля Т. О. Організаційна основа держави: поняття та зміст // The 4 th International scientific and practical conference “Priority directions of science development” (February 3-4, 2020) SPC “Sci-conf.com.ua”, Lviv, Ukraine. 2020. С. 644-647.

ХАРЧЕНКО Наталія Петрівна,
старший викладач кафедри теорії держави та
права Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

СТРАТЕГІЧНІ АКТИ УКРАЇНИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ТА ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ БЕЗПЕКОВИХ ПРОЦЕСІВ

Правова політика будь-якої держави детермінована різноманітними факторами: рівень економічного, політичного, інформаційного розвитку, а також правової культури населення, геополітичне розташування на світовій мапі, форма територіального устрою, державно-правового режиму та правління, наявність автентичних традицій та принципів правотворення, місце та роль у міжнародному співтоваристві, членство в різноманітних глобальних, регіональних чи локальних організаціях тощо. Крім внутрішніх факторів, особливу роль відіграють й зовнішні. Так, наразі становлення вітчизняної правової політики формується, ураховуючи гібридну війну між Україною та Російською Федерацією, що призвела до анексії АР Крим та появи ЛНР та ДНР на сході України.

Вагому роль в упорядкуванні суспільних відносин у сфері національної безпеки України, а також транснаціональної безпеки, стали відігравати специфічні правові акти. Однак, попри їх важливу роль слід визнати неузгодженість наукових поглядів щодо визначення правової природи, доктринальної дефініції, ознак, специфіки стратегічних актів як видів правового акту, а також їх диференціації. Наприклад, вченими застосовуються такі категорії як: «доктринальні акти», «стратегічні акти», «концептуальні акти», «програмні акти», «акти програмно-директивного характеру», «нетипові акти», «документи нетипової правової природи» тощо. Підтримуємо позицію науковців [1-4], які застосовують категорію «стратегічні правові акти». Незважаючи на різницю у назвах таких актів, їх головною характеристикою є «рухлива» та «динамічна» природа відповідно до появи чи трансформації потенційних або

реальних загроз національній безпеці України.

У своїх попередніх роботах, ми детальні розкрили специфіку таких актів, зокрема визначили, що стратегічні акти: є самостійною правовою категорією та предметом дослідження загальнотеоретичної науки, а також важливим елементом системи законодавства України та інструментом правової політики; є особливими, нетиповими, нетрадиційними правовими актами, а також засобами правового регулювання; здебільшого взаємопов'язані та взаємозалежні між собою, так як кожен з них виконує різну роль у механізмі правового регулювання; зумовлюють розроблення та ухвалення нових як стратегічних, так й «класичних» нормативно-правових актів; переважно ухвалюються «пакетом» від загального стратегічного правового акту, де закріплюються концептуальні засади правового регулювання тієї чи іншої сфери суспільних відносин, мета, напрями, завдання державного та суспільного розвитку («основи державної політики», «доктрина», «концепція», «щорічні послання Президента України» тощо), до «конкретизуючих» правових актів, де визначаються механізм, процедура та строки реалізації концептуальних положень («стратегія», «програма», «план дій» тощо); не мають нормативно уніфікованої ієрархії та моделі взаємозв'язку; не впливають на виникнення суб'єктивних прав, не накладають юридичних обов'язків, не визначають заходів юридичної відповідальності, не змінюють правового статусу суб'єктів і не є підставою для виникнення, зміни або припинення правовідносин, але ухвалюються відповідно до законодавства, на підставі тих норм і принципів правотворчості, які використовуються при прийнятті усіх «класичних» нормативно-правових актів, а також в межах компетенції суб'єктів правотворчості, включаючи вищі органи державної влади; характеризуються часто-густо невідповідністю назви стратегічного правового акту зі змістом правових норм, які містяться у ньому, тобто не враховуються особливості та мета конкретного стратегічного правового акту, а також підпорядкованість між різними стратегічними актами, адже, попри назву нормативно-правового акту, стратегічний акт має, насамперед, визначати напрями, цілі, завдання державного чи суспільного розвитку в конкретній сфері; здебільшого відповідальними за реалізацією стратегічних правових актів є ті органи державної влади, які їх не ухвалювали (наприклад, Кабінет Міністрів України має забезпечувати реалізацію норм загальнодержавних програм, ухвалених Верховною Радою України чи щорічні послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України» тощо) [5, с. 125].

Стратегічні акти можуть розглядатися в вузькому та широкому значенні. У вузькому значенні стратегічні акти охоплюють лише такий вид правового акту як «стратегія». В широкому – «основи державної політики», «концепція», «доктрина», «щорічні послання Президента України», «програми» тощо.

Наразі правотворцем визначено лише деякі правові засади розроблення, ухвалення, змісту таких стратегічних актів як стратегія. Зокрема, у Законі України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року містяться норми, в яких виокремлюються такі види стратегій: Стратегія національної безпеки України, Стратегія воєнної безпеки України, Стратегія кібербезпеки

України; Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту України, Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України тощо [6].

У подальшому спектр стратегій в сфері національної безпеки та оборони розширений нормами Стратегії національної безпеки України від 14 вересня 2020 року [7]: Стратегія людського розвитку, Стратегія економічної безпеки, Стратегія енергетичної безпеки, Стратегія екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату, Стратегія біобезпеки та біологічного захисту, Стратегія інформаційної безпеки, Стратегія зовнішньополітичної діяльності, Стратегія забезпечення державної безпеки, Стратегія інтегрованого управління кордонами, Стратегія продовольчої безпеки тощо. Однак норми відповідно до яких розкривається їх зміст, особливості, місце в системі інших стратегій, їх взаємозв'язок, основи розроблення, інституційно-функціональний механізм ухвалення нормативно не визначений. Юридична невизначеність змісту різних стратегій призводить до того, що зміст, назва та навіть юридична сила таких актів відмінна. Зокрема, в одних випадках правотворець певний стратегічний акт «вводить в дію законом, а в іншому – підзаконним актом» [5, с. 127].

Отже, спектр стратегічних правових актів є широким та різноманітним. Їх вплив на правову політику щорічно збільшується, як й частка в системі законодавства України. Не дивним є поява значної кількості публікацій, присвячених іншим суміжним правовим явищам («стратегічна правова політика» та «стратегічна правотворчість») у цілому. Вважаємо задля уникнення проблем у сфері правореалізації та підвищення ефективності стратегічних актів як інструменту правової політики в умовах європейських та транснаціональних безпекових процесів, слід ухвалити Закон України «Про нормативно-правові акти», в якому визначалась специфіка та місце стратегічних актів в системі правових актів України.

Тим більше щорічно, починаючи ще з 2011 року, розроблення чи удосконалення змісту законопроекту «Про нормативно-правові акти» входить до напрямів Плану законопроектної роботи Верховної Ради України. Так, в Плані законопроектної роботи Верховної Ради України на 2020 рік, затвердженою Постановою Верховної Ради України від 16 червня 2020 року № 689-IX [8], також містився цей пункт. Однак попри його актуальність, так й не було розроблено.

Список використаних джерел

1. Берназюк И. Стратегічні акти Верховної Ради України: поняття, види та особливості. *Підприємство, господарство і право*. 2017. № 1. С. 153–158
2. Берназюк І. М. Конституційно-правовий статус та механізми реалізації стратегічних (програмних) актів : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02. Ужгород, 2017. 39 с.
3. Харченко Н. П. Стратегічні правові акти в Україні: плюралізм наукових підходів. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Вип. 4. С. 48–51.
4. Харченко Н. П. Стратегические акты Украины: понятие и особенности. *Leges Se Viata*. 2020. № 3 (339). С. 70–73.

5. Харченко Н. П. Стратегия как вид нормативно-правового акта. *Legea Se Viata*. 2019. № 11 (305). С. 125–128.

6. Особливості стратегії як нормативно-правового акта України. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 24-25 січня 2020 р.). Львів, 2020. С. 9–12.

7. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355>. (дата звернення: 14.03.2021).

8. Про Стратегію національної безпеки України : Указ Президента України від 14 вересня 2020 року №392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення: 14.03.2021).

9. План законопроектної роботи Верховної Ради України на 2020 рік : Постанова Верховної Ради України від 16 червня 2020 року № 689-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/689-20#Text> (дата звернення: 14.03.2021)

Секція 2
**ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ЇХ ГАРАНТІЇ: РЕТРОСПЕКТИВА І ВИКАКИ
СЬОГОДЕННЯ В ТЕОРІЇ ПРАВА**

БРАТАСЮК Марія Григорівна,
*професор кафедри філософії Львівського
національного університету імені Івана
Франка, доктор філософських наук, професор*

**ДЕЮРИДИЗАЦІЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН ЯК РУЙНАЦІЯ
СМИСЛОВОГО ПОЛЯ ПРАВА**

1. Сучасна Україна має пережити правове реформування, але не поверхове, позірне, а глибинне, яке сягнуло б стереотипів та кодів мислення як представників влади, так і громадян, всіх суб'єктів права. Глибинна інтелектуальна реформа є не просто складовою правової реформи, а базовою складовою, хоча не всі правники з цим погоджуються, традиційно мислячи, що для реформи достатньо вдосконалити нормативну базу та правові інституції.

Науковці слушно вважають, що проблема осмисленого, цілісного, інтегрального правового мислення, на протигагу обезсмысленому, «облікуючому, калькуючому технократичному мисленню, як чиннику правового розвитку в глобалізованому світі, поки що відноситься до малорозроблених, тому висвітлення її нині необхідне»[1, с. 5-6]. Нині в світі домінує раціоцентричне, облікуюче мислення, сформоване в «порожньому світі» (Г. Дейлі), де був надлишок ресурсів і чимало незаселених просторів. Це мислення, спрямоване на все більше зростання та використання, його споживацькі стереотипи та настанови продовжують використовуватися вже в нинішньому «повному», перенаселеному світі. Мислення, народжене буржуазною споживацькою культурою, облікуюче, фрагментарне, редукаціоністське, позбавлене глибинних смислів, не орієнтоване на них. На жаль, цей різновид мислення дуже поширився за добу незалежності в пострадянській Україні. Мислення, орієнтоване на вигоду, прибуток і зовсім не перейняте наслідками свого опредметнення, відповідальністю за ці наслідки. Цей різновид мислення проник глибоко в усі сфери нашого життя, і правова сфера теж не стала винятком.

«Осмислююче мислення» (М. Гайдеггер), тобто, мислення, спрямоване на глибинні сенси, гуманістичне, інтегральне, не пронизане вигодою, прибутком, мислення з ціннісним виміром, «на протигагу поверховому, облікуючому, повинно не лише адекватно відображати реальність, але й десь на пів-крока чи на крок йти попереду неї, і що дуже важливо, передбачати наслідки своєї об'єктивації, творити нові буттєві продуктивні, а не руйнівні, смисли [1, с.8-9]. Українській правовій сфері необхідне саме таке мислення, мислення відповідальне, передбачливе, пронизане турботою про українців, державу, їх нинішнє і майбутнє. Відповідаючи на питання, що означає мислити,

М. Гайдеггер наголосив, що мислення – це відповідь на запити буття. Воно є відгуком, відозвою на поклик буття, спів-відповідністю йому [2, с.134-146]. Ця відозва може бути мінімальна, поверхова, безсмыслена, а може бути глибинно увідповідненою йому, тоді творяться життєствердні смисли, продуктивні, глибинні, гуманістичні.

Право, найперше правове мислення, є відозвою на поклик буття. Що являють собою правові смисли, що виражають суть права? Це не що інше, як «відозви, відповіді на запити реального життя. У них особлива місія – гармонізовувати буття, гуманізовувати, захищати від хаосу, впорядковувати, здійснювати увідповіднення буття фундаментальним загальнолюдським цінностям тощо» [1, с. 9-10]. Смислами права є загальнолюдські цінності: справедливість, свобода, повага до людської гідності, людське життя, рівність суб'єктів права, повага до приватної власності, спільне благо тощо – вони відображають фундаментальні зв'язки людського буття, тому ствердження та захист їх мають бути обов'язком всіх і кожного. Опредметнювати, здійснювати ці смисли, розвивати розширювати поле їхнього впливу – означає творити правове життя, правову державу, правовий простір.

2. Нинішня Україна, будучи транзитивним суспільством, вимагає глибинних трансформацій мислинневої культури, поза якими навряд чи можливе творення правового суспільства. Глибинне реформування сучасної України не готові здійснити реформатори зі старими принципами, стереотипами та кодами мислення, тоталітарною ієрархією цінностей, з раціоцентричним, «облікуючим», безсмысленим мисленням. Україна не може назвати себе правовою державою, не дивлячись на чималу армію правників, обширне законодавство, судочинство, юридичну освіту та науку тощо. Не може, бо права насправді в країні не так багато, як хотілося б. Права як форми суспільних відносин. Чимало цих відносин в державі розвиваються поза правом, хоча не поза законами, значна кількість яких є замовними, а, отже, неправовими.

Українська правова реальність розбалансована, розірвана, почасти ірраціональна, бо такою її створило таке ж фрагментарне, розірване, безсмыслене, часткове, редукціоністське, безвідповідальне правове (чи ж правове?) мислення. В цій розбалансованій реальності продовжують нівелюватися, звужуватися, руйнуватися правові смисли, які мають бути звернені до практичного життя, сприяти ціннісному ствердженню людини, поєднувати її зі структурами правового буття, з фундаментальними засадами його. Коли руйнується єдність смислів правового буття та його структур, наслідком буде руйнування людини як суб'єкта права. Якщо ця руйнація смислів правового буття здійснюється масштабно, наслідки теж будуть масштабними – людей і їх відносин, що випадатимуть з правового поля, ставатиме все більше.

В українській правовій реальності продовжують продукуватися псевдоправові смисли, які зумовлюють руйнацію правового життя: в правозастосовній діяльності час від часу реалізовується теза, що стала визначальним принципом - «закон є закон», безвідносно до того, правовий він чи ні; «буква закону» важливіша від духу права; держава як особлива цінність з її (груповим) інтересом, безвідносно до її недемократичної суті; людина як щось

другорядне, похідне від держави; «маю силу - маю право», «маю гроші - маю право», бо я відношуся до «особливої» соціальної групи; «вибіркове правосуддя – вибіркова справедливість», не зважаючи на конституційні принципи верховенства права і рівності перед законом тощо.

Такими псевдоправовими смислами, а вірніше їх сурогатами, не гребує ні законодавець, ні навіть КСУ, на жаль.

Правова держава – це держава, де люди об'єднані спільними правовими смислами, які опредметнюються у їх взаємодії, стверджуючи правовий простір, простір, наповнений правом. І навпаки – де цими смислами нехтують, відбувається деюрідизація суспільного життя, а, якщо це відбувається так інтенсивно, як в сучасній Україні, то це не може не тривожити всіх мислячих людей і правників найперше.

Список використаних джерел

1. Братасюк М. Г., Росоляк О. Б. Розширення та збагачення смислового поля права як шлях творення правового суспільства. *Актуальні проблеми правознавства*. 2 (22)/2020. С.5-10.

2. Хайдеггер М. Что значит мыслить? Разговор на проселочной дороге. М.: Высшая школа.1991. С.134-146.

ВАСЮТА Юлія Володимирівна,

*здобувач ступеня вищої освіти магістра
Національної академії внутрішніх справ*

Науковий керівник:

ЛАПКА Оксана Ярославівна,

*доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

СТАДІЇ НОРМОТВОРЧОГО ПРОЦЕСУ КРИЗЬ ПРИЗМУ ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідження проблемних аспектів нормотворчості, нормотворчого процесу і, зокрема, його стадійності є надзвичайно широкими та охоплюють великі за обсягом блоки наукових знань.

Стадії нормотворчого процесу та їх класифікація залишаються предметом живих досліджень як у вітчизняній, так і у світовій правовій науці. При цьому більшість положень та висновків, що містяться в наукових працях, на жаль, формуються на застарілому фактичному матеріалі або законодавстві, що не може розкрити усіх багатоманітних властивостей нормотворчого процесу в сучасний період. Нормотворчий процес характеризується структурованістю, поетапністю та закономірною послідовністю. Це спеціальна організаційно-правова діяльність

уповноважених суб'єктів, яка полягає в ініціюванні, підготовці, розгляді проектів нормативно-правових актів, прийнятті нормативних актів та введенні їх у дію [7, с. 309].

Під стадіями нормотворчого процесу необхідно розуміти окремі завершені етапи діяльності уповноважених суб'єктів, зміст кожного з яких регламентовано так, що лише безумовне виконання усіх його складових елементів дає можливість логічно перейти до наступного етапу. У стадіях нормотворчого процесу знаходять прояв його особливості, проте у практичній діяльності стадійність нормотворчого процесу є значно складнішою, що продукує наявність розбіжностей у наукових поглядах щодо розмежування, класифікації та взаємозв'язку комплексу процесуальних дій.

У юридичних джерелах вчені по-різному визначають поняття «стадії нормотворчого процесу», враховуючи власне уявлення щодо нього. Наприклад, В. Барський вважає, що стадія нормотворчого процесу – це фаза підготовки і прийняття нормативно-правового акта, тобто здійснення певних логічно закінчених матеріально-технічних дій у повному обсязі. На його думку, кожна стадія – це самостійна, завершена фаза процесу [2, с. 147]. Подібним до нього є розуміння сутності стадій, надане О. Мурашиним, котрий стверджує, що стадією є «...самостійний етап процедурних дій щодо формування безпосередньої волі громадян, організований відокремлений комплекс тісно пов'язаних між собою дій, які спрямовані на створення певного нормативного акта...» [5, с. 100]. Враховуючи вищезазначене, об'єднує вчених те, що в усіх випадках йдеться про окремі, порівняно самостійні частини процесу.

Слушною є думка О. Скаун, яка зазначає, що варто розрізняти стадії правотворчості й стадії правоутворення. Останні можуть не збігатися з першими, а процес правоутворення не вичерпується процесом правотворчості [8, с. 324].

М. Петришина вважає, що потрібно виокремити такі загальні стадії нормотворчого процесу:

- ініціювання необхідності розроблення і прийняття нормативно-правового акта (визначення предмета його регулювання, постановка цілі правового регулювання);
- прийняття рішення про підготовку проекту нормативного акта;
- розроблення проекту правового акта;
- попередній розгляд проекту акта;
- офіційний розгляд проекту акта з дотриманням установлених процедур;
- прийняття нормативно-правового акта, його оформлення, опублікування, набрання чинності [6, с. 49].

Науковці В. Колпаков та О. Кузьменко визначають п'ять стадій провадження з видання нормативних актів управління, а саме:

- встановлення потреби видання нормативного акта. На цій стадії збирається інформація про стан справ, виявляються ситуації, що потребують нормативного врегулювання;

– підготовка проекту акта. На цій стадії готується проект. Підготовка включає такі дії: визначення виконавців, узгодження (візування) проекту, його створення, якщо це потрібно; визначення строків розробки та ін.;

– винесення проекту на обговорення органу управління. На цій стадії проект оцінюється органом управління, обирається оптимальний варіант рішення;

– прийняття рішення щодо проекту. На цій стадії проект визнається прийнятним або неприйнятним. Саме тут проект перетворюється на юридичний документ;

– опублікування акта. На цій стадії здійснюється опублікування акта, тобто доведення його до відома посадових осіб [4, с. 280].

На думку Г. Задорожньої, порядок створення нормативно-правових актів місцевих рад містить такі стадії: 1) ініціативу щодо створення нормативно-правового акта; 2) підготовку проекту НПА; 3) обговорення проекту НПА; 4) прийняття НПА і набрання ним чинності [3].

Не можна не погодитися з А. Соколовою, яка наголошує на тому, що в юридичній літературі як у сукупності джерел, які подають різноманітні схеми нормотворчого процесу, різниця у підходах проявляється лише у кількості та назвах стадій, проте «ефективність нормотворчого процесу залежить від змісту конкретних стадій, їх юридичної регламентації та логічної цілісності усієї системи стадій» [9].

Адміністративіст В. Авер'янов виокремлює такі стадії нормотворчого провадження:

1) підготовка нормативного акта: – правова ініціатива; – аналіз ситуації й варіантів правового впливу; – підготовка проекту акта управління;

2) прийняття нормативного акта: – обговорення та голосування; – доробка проекту; – оформлення рішення;

3) доведення рішення до відома виконавців та зацікавлених осіб: – оприлюднення нормативного акта в засобах масової інформації; – доведення його змісту до відома виконавців і зацікавлених осіб іншим способом [1, с. 168].

Отже, узагальнюючи різні наукові підходи провідних науковців щодо стадій нормотворчого провадження, доцільно застосовувати такі стадії: підготовка проекту нормативно-правового акта; обговорення проекту нормативно-правового акта; розгляд проекту нормативно-правового акта; прийняття нормативно-правового акта; реєстрація нормативно-правового акта; опублікування нормативно-правового акта та надання йому чинності. Варто зазначити, що різниця у наукових підходах щодо стадій нормотворчого провадження проявляється лише у кількості та назвах стадій, але дієвість нормотворчого провадження залежить від змісту конкретних стадій, їх юридичної наповненості та логічної цілісності. Теоретико-правове формування стадій нормотворчого процесу сприятиме підвищенню його чіткості, структурованості та формальної визначеності.

Список використаних джерел

1. Авер'янов В. Б. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. К.: Факт, 2003. 384 с.
2. Барський В. Р. Нормотворчість представницьких органів місцевого самоврядування в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / В. Р. Барський. – Одеса, 2006. – 221 с.
3. Задорожня Г. В. Постійні комісії представницьких органів місцевого самоврядування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Г. В. Задорожня. – К., 2006. – 224 с.
4. Колпаков В. К., Кузьменко О. В. Адміністративне право України. К.: Юрінком Інтер, 2003. 544 с.
5. Мурашин О. Г. Акти прямого народовладдя у правовій системі: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / О. Г. Мурашин. – К., 2001. – 420 с.
6. Петришина М. О. Загальна характеристика нормотворчого процесу в органах місцевого самоврядування в Україні. *Право України*. 2010. № 4. С. 47–53.
7. Петрова І. Нормотворчий процес і стадії нормотворчості в діяльності державної фіскальної служби України. 2017. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jun/13375/49.pdf>. С. 308–315.
8. Скакун О. Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс): учеб. / О. Ф. Скакун. – Харьков: Эспада, 2005. – 840 с.
9. Соколова А. А. Социальные аспекты правообразования: автореф. дисс.... д-ра. юрид. наук: 12.00.01 / А. А. Соколова. – Мн., 2003. – 38 с.

ДЗЮБЕНКО Олена Леонідівна,

*доцент кафедри цивільного права юридичного
факультету Державного університету
інфраструктури і технологій, кандидат
юридичних наук, доцент*

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ РОЗУМІННЯ ПРАВОТВОРЧОСТІ

Дискусії щодо розуміння правотворчості досі тривають у науковій юридичній літературі, висвітлюються у наукових працях фахівців у галузі теорії права, обговорюються на конференціях, круглих столах, науково-методологічних семінарах тощо. В науці теорії права існує велика кількість суперечностей щодо визначення поняття правотворчості, її ознак, етапів та мети. Варто зазначити, що актуальні питання правотворчості досліджували у своїх працях науковці кафедри теорії держави та права НАВС.

Правотворчість, на думку С. С. Алексєєва, є заключним етапом правоутворення, на якому відбувається «творення права», а тому правотворчість охоплює всі форми та способи формування права [1, с. 5]. Аналогічної позиції дотримуються О. Ф. Скакун та О. В. Бабкіна, які вважають, що основними

способами правотворчості є: прийняття нормативно-правового акта, створення судового (адміністративного) прецеденту та санкціонування правового звичаю [2, с. 430], [3, с. 92]. Ю. А. Ведерніков, водночас, зазначає, що право знаходить своє зовнішнє відображення у певних об'єктивізованих формах, серед яких в теорії права розрізняють нормативно-правові акти, правові прецеденти, нормативні договори, правові звичаї, правові доктрини, релігійно-правові норми, загальні принципи права [4, с. 111].

Разом з цим, ряд провідних науковців вважають, що правотворчість націлена на створення виключно нормативно-правових актів. Вказаної позиції дотримуються: В. С. Ковальський, І. П. Козінцев [5, с. 13], С. Л. Лисенков [6, с. 162], М. Н. Пархоменко [7, с. 360], Л. М. Шестопалова [8, с. 110], М. С. Кельман, О. Г. Мурашин [9, с. 79], С. М. Тимченко, Р. А. Калюжний, Н. М. Пархоменко, С. М. Легуша [10, с. 81], автори навчального посібника «Правознавство» за редакцією В. В. Копейчикова [11, с. 109] та інші.

Так, М. Кельман, О. Мурашин, Н. Хома правотворчістю називають форму владної діяльності уповноважених суб'єктів (передусім держави), спрямованої на утворення нормативно-правових актів, за допомогою яких в чинній юридичній системі запроваджуються, змінюються чи скасовуються правові норми [12, с. 346].

Водночас, автори навчального посібника «Теорія держави та права» за загальною редакцією С. Д. Гусарева та О. Д. Тихомирова зазначають, що під правотворчістю слід розуміти одну з форм діяльності держави в особі компетентних органів, установ та організацій, які уповноважені в передбачених законом випадках готувати, видавати або вдосконалювати нормативно-правові акти [13, с. 50-51].

Вказаний підхід, на нашу думку, є допустимим для країн романо-германського права, оскільки нормативно-правовий акт є домінуючою формою права в законодавстві країн, які є представниками даної правової сім'ї, що дозволяє акт правотворчості в теорії романо-германського права в загалі та в теорії українського права зокрема розглядати у двох значеннях: в широкому, як створення всіх джерел права, які є характерними та діючими в інших правових системах сучасності та, відповідно, у вузькому – створення нормативно-правових актів. Так, правотворчість в контексті теорії континентального права спрямована на творення нормативно-правових актів, які за своєю юридичною силою поділяються на закони та підзаконні нормативні акти, тобто охоплюються терміном «законодавство» у його широкому значенні.

Аналізуючи вказані позиції науковців, можна констатувати, що останні акцентують увагу на тому, що правотворчість є формою владної діяльності держави в особі уповноважених органів та посадових осіб. Дійсно, без відповідного впливу держави право не може набувати статусу регулятора суспільних відносин, а тому не виникає сумнівів в тому, що правотворчість є функцією держави, її правовою формою діяльності.

Вірно зазначає Т. Н. Радько, що право спершу треба створити, а потім постійно вдосконалювати [14, с. 294]. Таку позицію підтримує і А. В. Малько,

розглядаючи правотворчість, як діяльність державних органів по прийняттю, змінненню чи скасуванню юридичних норм [15, с. 115].

Така позиція науковців обумовлена тим, що суспільні відносини через свою багатогранність та постійний динамічний розвиток не можуть бути врегульованими в повній мірі. У зв'язку з цим, суб'єкти правотворчості повинні виявляти не тільки ті сфери суспільних відносин, які потребують правового регулювання, що знаходить свій прояв в розробленні та прийнятті нормативно-правих актів, а і аналізувати діюче законодавство на його відповідність потребам суспільства, з метою своєчасного внесення до нього змін або, навіть, скасування тих нормативно-правових актів, які застаріли та не відповідають сучасності. Так, наприклад, Комітет з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування рекомендував Верховній Раді України прийняти за основу Проект Закону «Про дерадянізацію законодавства України» (номер реєстрації 4284 від 29 жовтня 2020 р.), яким пропонується внести зміни до Кодексу законів про працю України та Житлового кодексу Української РСР, а також відмінити дію актів органів державної влади і управління Союзу РСР і Української РСР. Крім того, вказаний Проект Закону зобов'язує Кабінет Міністрів України до 1 січня 2022 року розробити та внести на розгляд Верховної Ради України проекти Житлового кодексу України, Трудового кодексу України та Адміністративного деліктного кодексу України. 10 березня 2021 року Верховною Радою України зареєстрована Постанова «Про прийняття за основу проекту Закону України про дерадянізацію законодавства України» (номер реєстрації 4284/П) [16].

Проведений аналіз свідчить, що правотворчість слід розглядати як певну реакцію держави на ті суспільні відносини, які потребують відповідного правового регулювання, що може знаходити свій прояв як в створенні нових правових норм, так і у зміні або скасуванні вже існуючих. Таким чином, правотворчість в континентальному праві слід розглядати як діяльність уповноважених державних органів по прийняттю, зміні чи скасуванню нормативно-правових актів. Водночас, залежно від юридичної сили нормативно-правових актів, правотворчість включає законотворчість (діяльність по створенню законів) та нормотворчість (діяльність по створенню підзаконних нормативних актів) [17, с. 50].

Список використаних джерел

1. Алексеев С. С. Проблемы теории права : курс лекций : в 2 т. Т. 2 : Нормативные юридические акты. Применение права. Юридическая наука. Свердловск : Изд-во Свердл. юрид. ин-та, 1973. 401 с.
2. Скакун О. Ф. Теорія держави та права : Енциклопедичний курс : підруч. Харків : Еспада, 2006. 776 с.
3. Бабкіна О. В. Теорія держави та права у схемах і визначеннях : навч. посіб. Київ : МАУП, 2004. 144 с.
4. Ведерніков Ю. А., Грекул В. С. Теорія держави та права : навч. посіб. Вид. 4-е. – Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 224 с.

5. Ковальський В. С., Козінцев І. П. Правотворчість : теоретичні та логічні засади. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 192 с.
6. Лисенков С. Л. Загальна теорія держави та права : навч. посіб. Київ : Юрисконсульт, 2006. 355 с.
7. Теорія держави та права. Академічний курс : підруч. / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 688 с.
8. Теорія держави та права : навч. посіб. / Упоряд. Л. М. Шестопалова. Київ : Прецедент, 2006. 197 с.
9. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія права (з схемами, кросвордами, текстами) : підруч. Київ : Кондор, 2002. 353 с.
10. Теорія держави та права : посіб. для підготовки до іспитів / С. М. Тимченко та ін. Вид. 2-е Київ : Вид-во ПАЛИВОДА А. В., 2006. 176 с.
11. Правознавство : навч. посіб. / За ред. В. В. Копейчикова. Вид. 3-е. – Київ : Юрінком Інтер, 2001. 640 с.
12. Кельман М. С. Загальна теорія держави та права : підруч. / М. С. Кельман та ін. Львів : Новий Світ 2000, 2003. 584 с.
13. Теорія держави та права: навч. посіб. / Є. В. Білозьоров та ін. / За заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ, 2017. 320 с.
14. Радько Т. Н. Теория государства и права : учебник для высш. учеб. завед. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2004. 576 с.
15. Малько А. В. Теория государства и права в вопросах и ответах : учеб.-метод. пособ. Изд. 2-е. Москва : Юристъ, 1997. 197 с.
16. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc2_5_1_J?ses=10010&num_s=2&num=4284&date1=&date2=&name_zp=&out_type=&id= (дата звернення 20.03.2021).
17. Дзюбенко О. Л. Юридична техніка відомчої нормотворчості в Україні: монографія. Харків : НікаНова, 2012. 282 с.

КЕЛЬМАН Михайло Степанович,
професор кафедри теорії та філософії права,
конституційного та міжнародного права
Інституту права, психології та іноваційної
освіти Національного університету «Львівська
політехніка», доктор юридичних наук,
професор

КЕЛЬМАН Лідія Михайлівна,
викладач циклу загальноправових дисциплін
Західно-українського центру первинно
професійної підготовки поліцейських
«Академія поліції», кандидат юридичних наук,
доцент

КЕЛЬМАН Ростислав Михайлович,
аспірант Інституту права, психології та
іноваційної освіти Національного
університету «Львівська політехніка»

ЖИВИЙ ГОЛОС ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Чи чуємо ми на початку XXI століття живий голос юриспруденції. І чи буде він роздаватися повноцінно і чітко у майбутньому. Питання залишаються відкритими. Якщо мати на увазі реальну дійсність і не такі далекі перспективи, то відповіді при усьому бажанні скоріше розчарування і песимізм, ніж оптимізм. Тенденція очевидна: юридична усна мова неухильно здає свої позиції. Її островками поки що зберігаються вирокі суду, рішення арбітражу, покази свідків і виступи сторін, усне розпорядження керівника і припис суб'єкта правозастосування. Мовне спілкування перестає бути необхідним. Нам представникам «юридичного цеху» - залишається тільки разом з Овдієм зітхати про те «ким ми були і ким є і у майбутньому не будемо»[1, с. 67].

«Мовна юриспруденція» зберігала тепло людського голосу, увесь діапазон його інтонацій. Вона залишалася людською не зовні, формально, а змістовно і предметно. Можна сказати, що велика ціна, за яку розплачується право за зручності, які надані цивілізацією. Із зникненням усного характеру права стає очевидно зміна природи правового спілкування. Правопорядок перестає бути усвідомленим, законопослушним зіткненням і вирішенням взаємних інтересів людей, він витісняється реалізацією владних вказівок зверху. Скорочуються підстави для прояву людських почуттів, емоцій, правомірних домагань. Сама правосвідомість спотворюється, як спотворюються відчуття соціальної цінності[1, с. 123].

Видається, що юристи (поч. XXI) не уявляють собі живого і безпосереднього права, задовольняючись правом чисто інструментальним. Ми живемо в епоху відсутності права. Парламенти легковажно фабрикують закони,

які суперечать один одному. Держави не турбуються про збереження у людей відчуття права [2, с.56].

Приклади антично-мовної юриспруденції дуже чітко висвітлюють природу усного права як духовного феномена, його ідеальну сутність. Дух – завжди несе людині ідею священної заборони і боргу, відкриває йому шлях до божественного. «Техноцизм», позитивізм, матеріалізм, надмірне захоплення раціоналізмом навпаки ведуть до безбожності, моральної всюдозволеності.

Там де нема розумного обличчя, здатного вербально, чітко, виразити свої думки і волю на основі вільного вибору, там царство тварин або світ речей, там немає ні права, ні правопорядку, там нема і держави.

Деформація оро-акустичної природи права, його дегуманізація, секуляризація веде не тільки до викривлення розуміння правового стану людини і навіть її деперсофікації як учасника у їх класичному і традиційному трактуванні.

Небезпека полягає у тому, що зникає психологічна, вольова, консенсуальна (те, про що домовились і погодилися) основа натури [3, с. 78].

На фоні цієї, далеко не одухотвореної, перспективи особливо контрастно виглядає антропоцентрична – з людиною у центрі, антропологічна – яка вивчає людину, антропософічна – втілюючи людську мудрість, антропоморфічна – співставлена із зовнішньою красою людини, і що для юриста особливо важливо, антропономічна – за законами, які йдуть від людини, картина античного світу. Людській, «юриспруденції, яка звучить» там належала роль першості. У столиці античної демократії, демократії – ороакустичній, яка «звучала» надана можливість як у хорошему оркестрі, вести свою партію кожній галузі права. При цьому у цивільному, торговому і сімейному праві, які за традицією відносяться до приватно – правової сфери цілком виразно губляться публічно – правові мотиви.

Зазначені вище факти «зникнення голосу» сучасної юриспруденції мають сумні наслідки, оскільки, з однієї сторони, розмиваються гуманістичні основи права, а з другої – деформується свідомість самої людини. Не випадково на близький взаємний зв'язок таких понять, як «мова», «слово», і «думка», «розум» і «закони» звертають увагу вже Платон у своїх діалогах. Древні греки були переконані, у тому що, «закон, це розум, який позбавлений страху». Закон виражається словами. У словах, якщо вони не з уст варвара, є наявна думка. Роздуми, якщо це глибокі роздуми правника, містять мудрість, - коло замикається логічно і чітко. Людина, яка не розмовляє у певній мірі перестає бути розумною [4,108-129].

Список використаних джерел

1. Баумейстер Андрій. Біля джерел мислення і буття. К.: Дух і літера, Інститут Релігійних Наук св. Томи Аквінського. – 480 с.
2. Бергель Ж. Л. Общая теория права. Пер. с фр. М.: Издат.дом Nota bona, 2000, 576 с.

3. Головатий Сергій. Верховенство права. Книга третя. Верховенство права: український досвід. Іvii-liv, с. 1277-1747.

4. Кельман М. С. Загальна теорія права : підручник / М. С. Кельман, В. М. Стратонов. – Вид. 6-те, доп. – Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. – 742 с.

КОЛОДІЙ Олексій Анатолійович,
*старший викладач кафедри теорії держави та
права Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук*

СТАН НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ НАРОДІВ КАФЕДРОЮ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Стан сучасного наукового опрацювання правового статусу народів можна охарактеризувати як такий, що тільки починає формуватися та характеризується первинним накопиченням матеріалу, певною недосконалістю, примітивністю та, навіть, неповноцінністю. Але для того щоб визначитись із станом наукового опрацювання правового статусу народів кафедрою теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ необхідно, насамперед, аналізувати наукові праці, що присвячені даній проблемі, звернувши особливу увагу на соціальну спрямованість, предмет та методи, що реалізуються у цих працях.

Але, насамперед, доречно звернути увагу на наукове опрацювання поняття «народ». Отже, Шаповал В. М. у 6-томній «Юридичній енциклопедії» зазначає, що «Народ – населення д-ви, що утворює єдину спільність незалежно від кількості нац. спільнот, які в ній існують». Або, що «У міжнар. праві термін іноді застосовується у значенні *нація*» [1, с. 46].

До того ж, у «Великому енциклопедичному юридичному словнику» Шаповал В. М. стверджує, що «Народ – юрид. термін, пов'язаний за змістом з ідеєю народного суверенітету. Цей термін має два значення, які в багатьох випадках поєднуються. По-перше, Н. – це сукупність усіх громадян, політ. спільнота, що фактично передбачає існування держави. На ґрунті такого підходу до визначення Н. у 18 ст. було сформовано ідею народного суверенітету і теорію сусп. договору. Відповідне визначення Українського Н. містить преамбула Конституції України – «громадяни України всіх національностей». По-друге, Н. – це сукупність усіх виборців, або виборчий корпус. В осн. законах Н. як виборчий корпус прямо не визначається, хоча використовують різні похідні від такого поняття терміни («всенародне голосування», «народний референдум» та ін.)» [2, с. 517].

«Міжнародна поліцейська енциклопедія», розглядає народ з різних точок зору і формулює аж чотири його розуміння. Зокрема стверджується, що «Народ – населення певної країни або д-ви, про який іноді говорять як про окремий етнос. У повсякденному вживанні під цим терміном розуміють людські маси, які соціально відокремлені від панівних або керуючих верств та груп сусп-ва. В

науковий обіг найдоцільніше ввести термін «народ» у його першому значенні. Якщо з Н. ототожнювати корінний етнос будь-якої країни або д-ви, то тоді представники всіх ін. етносів (як поодинокі, так і такі, що живуть компактними групами) мають розглядатися як «не народ», або ж про їх існування треба «забути» і розглядати їх як уже розчинені в корінному етносі. Отже, абсолютно чистого етнічного Н. не існує. І ми обов'язково матимемо на увазі поліетнічне утворення і тоді, коли говоритимемо, зокрема, «народ України» або «український народ» [3, с. 391].

З викладеного випливає, що народ – це єдина політична та соціально-економічна спільнота, що має чітко виражену індивідуальність та власні характеристики, передбачає зв'язок із певною територією, пов'язаний єдиною історичною традицією, расовою чи етнічною ідентичністю, культурною однорідністю, релігійним чи ідеологічним спорідненням, спільним соціально-економічним життям, мовою, психікою, незалежно від поділу його на які-небудь національні спільноти, члени якої поділяють ідею, що вони зв'язані один з одним і що вони відрізняються від інших груп своєрідністю, що фактично передбачає існування держави.

Отже, розпочати варто із підручників та посібників з теорії держави та права. Зокрема, у підручнику «Теорія держави і права», авторами якого є Лисенков С. Л., Колодій А. М., Тихомиров О. Д., Ковальський В. С., на жаль, правовий статус народу не розглядається, але окрема глава присвячена поняттю і формам прояву народовладдя, а у межах цієї глави досліджуються поняття, організація та основні інститути, форми прояву народовладдя, що, беззаперечно, має опосередковане відношення до проблеми правового статусу народу [4, с. 122].

Заяць Н. В. у дисертаційному дослідженні «Народне представництво: сутність, суб'єкти та особливості здійснення в Україні» розглядає генезу, основні етапи наукової думки, методологію дисертаційних досліджень, поняття та сутність, співвідношення із суверенітетом, особливості народного представництва. До того ж, в окремих розділах аналізуються: вибори як основоположний інститут народного представництва, органи народного представництва, конституційно-правова відповідальність представницьких органів в Україні [5, с. 38]. Це дисертаційне дослідження щодо даної проблематики є цікавим і корисним у зв'язку із висновками про конституційно-правову відповідальність представницьких органів, аналіз інститутів відкликання, наказів виборців, ознак народного представництва і т.д.

Також Заяць Н. В. досліджуючи принципи народного представництва у виборчій системі України стверджує, що «Принципи народного представництва – це найбільш загальні, провідні, нормативно-регулятивні основні начала (ідеї), що відображають демократичну природу виборів як конституційної основи народовладдя й визначають фундамент правового регулювання виборчих прав, гарантій, процедур і технологій, що забезпечують імперативне, внутрішньо збалансоване й нефальсифіковане проведення виборів різних рівнів, демонструючи їх сутність і соціальне призначення. До принципів народного представництва, що пов'язані з конституційним механізмом формування

виборних органів публічної влади, слід віднести такі принципи: народного суверенітету, усезагальності, рівності, безпосередності народного представництва, таємності волевиявлення під час формування органів народного представництва, добровільності участі у формуванні представницьких органів, періодичності та обов'язковості проведення виборів, свободи, гласності, істинності, законності та відповідальності механізму формування органів народного представництва» [6, с. 28].

Список використаних джерел

1. Шаповал В. М. Народ. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: Укр. енцикл., 1998 – т. 4: Н – П. – 2002. – 720 с.
2. Шаповал В. М. Народ. Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К.: Вид-во «Юридична думка», 2012. – 1020 с.
3. Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. / Відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре». – 2003. – Т. 1. Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології – 2003. – 1232 с.
4. Теорія держави і права: Підручник / С. Л. Лисенков, А. М. Колодій, О. Д. Тихомиров, В. С. Ковальський; За ред. С. Л. Лисенкова. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 448 с.
5. Заяць Н. В. Народне представництво: сутність, суб'єкти та особливості здійснення в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук: спец. 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право / Заяць Наталія Володимирівна. – Київ, 2014. – 38 с.
6. Заяць Н. В. Народне представництво: сутність, суб'єкти та особливості здійснення в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук: спец. 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право / Заяць Наталія Володимирівна. – Київ, 2014. – 38 с.

***ЛАВРИК Галина Володимирівна,**
завідувач кафедри правознавства ВНЗ
Укоопспілки «Полтавський університет
економіки і торгівлі», доктор юридичних наук,
професор*

ЗАПОБІГАННЯ ВЛАДНОМУ СВАВІЛЛЮ ЯК УНІВЕРСАЛЬНИЙ ДОРОБОК І ЗДОБУТОК У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Вдаючись до кількісного визначення та ефективної оцінки рівня верховенства права із застосуванням комбінованого показника – Індексу верховенства права 2019-2020 (WJP Rule of Law Index 2019-2020) міжнародна організація World Justice Project підготувала звіт про Всесвітній проект правосуддя до 2020 року, в якому поруч з помітною непохитністю верховенства права відзначається його тривала стагнація [1]. Третій рік поспіль, попри те, що порівняно з попередніми даними кардинальних змін в підсумковій оцінці не відбулося, спостерігається негативна тенденція до зниження рівня верховенства права, зокрема за низкою показників «обмеження урядової влади» («обмеження повноважень інститутів влади»).

Безпосередньо Україна за цією рейтинговою оцінкою рівня верховенства права посіла 72 місце з-поміж 128 країн світу, тим самим покращивши свої позиції на шість пунктів [2]. Вона і надалі продовжує торувати шлях щодо забезпечення, зокрема чіткого законодавчого визначення повноважень органів влади, притягнення посадових осіб до відповідальності відповідно до закону, наявності системи стримувань і противаг та законності переходу влади – показників (критеріїв) Індексу верховенства права, за якими зберігається негативна динаміка. Перевага при цьому віддається сучасному розумінню верховенства права (правовладдя) як феномена, нерозривно пов'язаного з людиною, її правами і свободами – універсальною цінністю безвідносно до націй, ідеологій, релігій тощо [3, с. 24-25].

Трактування верховенства права в контексті прав людини, як власне і неминуча залежність примноження наукових надбань у сфері прав людини та організації публічної влади від з'ясування сутності верховенства права, мимоволі актуалізує більш глибоке дослідження прав людини, їхнього змісту та обсягу, що, в свою чергу, породжує помітно інший образ прав людини, ніж той,

що, мав формуватися у свідомості представників комунітарного табору (комунаристів) [4, с. 73]. Завдяки зусиллям видатного німецького вченого Роберта Алексі цей образ прав людини сповнений достатніх і необхідних дискурсивно-теоретичних аргументів, зокрема на користь не тільки приватної, а й публічної автономії прав людини, серед яких перебуває аргумент демократії, що «лише в першому наближенні» засвідчує необхідність існування правової системи із певним змістом і певною структурою [4, с. 85, 95-96]. Всі вони покликані по суті протистояти запереченням одного із найважливіших значень і контекстів, а отже й всієї концепції верховенства права авторитетного англійського вченого конституціоналіста Альберта Дайсі, викладеної у його фундаментальній праці «Introduction to the Study of the Law of the Constitution» («Вступ до вивчення конституційного права» або, інший варіант перекладу назви вміщений у російських виданнях 1891 р., 1905 р., 1907 р. – «Основи державного права Англії. Вступ до вивчення англійської конституції»). Верховенство або панування права сприймалося вченим, щонайперше у контрасті з будь-якою урядовою системою, заснованою на застосуванні посадовцями широкої та свавільної примусової влади [5, с. 141].

Наразі існує масив міжнародних документів, посібників із їхнього застосування, взірців загальнотеоретичної думки, завдяки яким верховенство права (правовладдя) набуває своєрідної інтерпретації в дусі, притаманному «спільній спадщині політичних традицій, ідеалів, свободи» [6], європейським цінностям, а також започаткуванню проекту на подальший розвиток мірила як інноваційного і функціонального підходу [7; 3] тощо. Попри це, формування загальнообов'язкових міжнародних стандартів у сфері прав людини продовжує вимагати нових смислових характеристик верховенства права (правовладдя), які мають бути враховані за необхідності і можливості встановлення практичної застосовності його складових елементів, не інакше, як для виокремлення проблеми прав людини стосовно держави і винесення її на порядок денний [8, с. 209]. Досвід авторитетних в сучасному демократичному суспільстві експертних органів та інституцій, які тривалий час досліджують ціннісний потенціал верховенства права (правовладдя) саме у руслі вивчення питань втілення у правотворчу та правозастосовчу діяльність різноманітних складових елементів цього принципу і, водночас, запобіжників порушень чи непомірних (непропорційних) обмежень прав людини [9: 10.], свідчить, що такий шлях є одним з найефективніших, адже призводить до створення зрозумілого та надійного теоретичного підґрунтя для утвердження та реального забезпечення його дії в умовах сучасних людиноцентристських глобалізаційних трансформацій [11, с. 143, 154].

Отже, визнання і беззастережне сприйняття безумовного пріоритету прав і свобод людини відбувається зі збереженням простору дії принципу верховенства права, який несе в собі важливий складовий елемент, зміст якого полягає в передбаченні національним законодавством правових засобів захисту від свавільного втручання органів влади у права, гарантовані Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод, а також можливість здійснення кроків в напрямі визначення найприйнятнішого для правової системи України, варіанту

вимог цього принципу, з-поміж яких особливе місце відводиться забезпеченню достатності повноважень владних інститутів та їх посадових осіб.

Підґрунтям для цього стають історико-герменевтичні, ціннісні (аксіологічні) уявлення багатьох поколінь вітчизняних і зарубіжних вчених про походження та рівень практичної застосовності вимог щодо запобігання (недопущення) надмірного втручання влади в права людини в умовах конкретного суспільства і держави.

Список використаних джерел

1. World Justice Project Rule of Law Index 2020. URL: https://worldjusticeproject.org/sites/default/files/documents/WJP-ROLI-2020-Online_0.pdf
2. WJP Rule of Law Index. URL: <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/global>
3. Мірило верховенства права (правовладдя) національного рівня: практика України. (Rule of law Checklist at national level: case of Ukraine) / за заг. ред. М. Козюбри, упорядники та автори коментарів: В. Венгер, А. Заєць, Є. Зверев, М. Козюбра, Ю. Матвеева, О. Цельєв; Центр дослідження проблем верховенства права та його втілення в національну практику України Національного університету «Києво-Могилянська академія». Київ, 2020. 144 с. URL: <https://rm.coe.int/rule-of-law-checklist-at-national-level-case-of-ukraine/1680a07dd0>
4. Алексі Р. Теорія дискурсу і права людини. Філософія права і загальна теорія права; пер. з англ. С. І. Максимова, О. О. Уварової. 2013. № 1. С. 73-98.
5. Дайси А. В. Основы государственного права Англии (Introduction to the Study of the Law of the Constitution). Введение въ изучение английской конституции/ Переводъ О. В. Полторацкой подъ редакціей проф. П. Г. Виноградова. С.-Петербургъ: Издание Л. Ф. Пантельева, 1891. 369 с. URL: <https://dlib.rsl.ru/viewer/01003659742#?page=171>
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950 р. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13/№32 2006. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004
7. Європейська Комісія «За демократію через право». Мірило правовладдя: Коментар. Глосарій. Київ. USAID, 2017. 163 с.
8. Дворкин Р. О правах всерьез / пер. с англ. Макеева Л. Б. Москва: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. 392 с.
9. Едіт Целлер, Роман Куйбіда, Роман Мельник Дискреція адміністративних органів і судовий контроль за її реалізацією (проект). Вересень, 2020. 54 с.
10. Посібник користувача з оцінки дотримання верховенства права в публічному адмініструванні / [Академія Фольке Бернадотта; Програма розвитку ООН]. Київ, 2016. 78 с. URL: goo.gl/9LrZB3

11. Козюбра М. Принципи права: методологічні підходи до розуміння природи та класифікації в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій. *Право України*. 2017. № 11. С. 142–164.

МОЗОЛЬ Наталія Іванівна,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ФЕНОМЕН СПРАВЕДЛИВОСТІ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Актуальність розгляду феномену справедливості зумовлена загальним рівнем правових знань у суспільстві, що є незадовільним, оскільки існуючі програми правової освіти не відповідають потребам суспільства та викликам сьогодення. Недостатній рівень обізнаності осіб, уповноважених на виконання функцій держави, щодо міжнародних стандартів у сфері прав людини призводить до ігнорування цих прав та, як наслідок, порушення принципу верховенства права.

Відтак постає необхідність у забезпеченні можливості доступу до інформації та одержання знань про права, свободи та обов'язки людини і громадянина, механізм реалізації та захисту таких прав і свобод широкими верствами громадян.

Над осмисленням теорії справедливості працювали видатні філософи минулого, зокрема Платон, Аристотель, Г. Гроцій, І. Кант, Г. В. Ф. Гегель, а також представники сучасної зарубіжної філософії, правознавства, філософії права – Ф. Гаєк, Д. Готієр, Р. Дарендорф, Р. Нозік, К. Поппер, П. Рікьор, Д. Ролз, Ф. Селзник, М. Уолзер, Г. Л. Х. Харт, О. Хьофе та ін.

Дослідженню проблем соціальної політики української держави, забезпечення прав людини і громадянина присвячено дисертаційні дослідження О. Бермічевої, Т. Гарасиміва, Є. Гіди, М. Заінчовського, Т. Коляди, М. Клемпарського, Л. Кулачка, І. Сидоренко, В. Сокурєнка, О. Чутчевої та ін. [2, с. 3–4].

Значний внесок в аспект теоретичного обґрунтування означених питань зроблений науковцями кафедри теорії держави і права Національної академії внутрішніх справ. Так, незаперечною є вартісність напрацювань В. Копейчикова, зокрема посібника «Теорія держави та права» для теоретичної підготовки юристів для органів внутрішніх справ [4]. Необхідно відзначити, що наукові переконання вченого вирізняються глибиною змісту і прогресивною далекоглядністю.

Справедливість є однією з найважливіших соціальних цінностей, одним із найбільш важливих критеріїв оцінювання взаємодії та виявляється у найрізноманітніших відносинах – від особистісних до суспільно-політичних. оскільки уявлення про справедливість формується в процесі соціальної

взаємодії, у різні історичні епохи розуміння сутності справедливості набуває певних ознак свого часу, однак не втрачає інтересу дослідників.

Поділяємо думку щодо розуміння справедливості як морально-правового феномену, оскільки такий підхід дозволяє діалектично розглядати поняття справедливості, уникати односторонньої векторності в уявленні про справедливість як моральне або ж як правове явище. Поєднання цих компонентів дозволяє висвітлити проблематики справедливості [1, с. 62].

У авторському тлумаченні дефініції наголошуємо на тому, що справедливість обумовлена природним правом загальнолюдської цінності, що представляє собою захищені законом і демократичним устроєм рівні можливості доступу кожної людини до всіх соціальних благ та інших життєвих цінностей, а також розподіл і законне їх використання з урахуванням гідності людини та власного внеску в суспільство. Саме така концепція соціальної справедливості відповідає новій соціально-політичній орієнтації нашої держави, глибинним економічним і соціально-політичним перетворенням, що в ній відбуваються [2, с. 14].

Загальноцивілізаційні цінності забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя, розвитку та зміцнення демократизму, гуманізму, верховенства права, розбудова громадянського суспільства тощо задекларовано в чинній Конституції України. Держава та її інституції зобов'язані враховувати вимоги основного Закону України та прагнути до виконання поставленого завдання щодо забезпечення прав і свобод людини.

Утвердження ідеї прав людини, тобто визнання рівного поводження з людьми і відмовлення від привілеїв та імунітету, пов'язаних з національними і релігійними ознаками є спільною ознакою чисельних сучасних концепцій справедливості.

Необхідно вказати на те, що малоефективною є існуюча система соціального захисту, а її фінансування – обтяжливим для державного бюджету. У недостатній мірі враховуються особливі потреби окремих категорій громадян під час забезпечення їх права на соціальний захист. До того ж економічний стан держави ще більше погіршує ситуацію у сфері соціального захисту та зайнятості населення.

Поступальний розвиток українського законодавства щодо утвердження соціальної справедливості простежується зокрема в розробленні та офіційному затвердженні Указом Президента 25 серпня 2015 року Національної стратегії у сфері прав людини. Права людини – це специфічна система, яка складається із розмаїття окремих елементів, частин і вимагає системного погляду на їх сприйняття в цілісності. Це дає можливість вийти на нові методологічні підходи в процесі її дослідження. Прийняття цього документу дає підстави для висновку про тенденційний характер у внутрішньої політики держави до розв'язання означених проблем забезпечення прав людини і громадянина. Мета реалізації Стратегії полягає в забезпеченні пріоритетності прав і свобод людини як визначального чинника під час визначення державної політики, прийняття рішень органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Результат виконання Стратегії вбачається у запровадженні системного підходу до виконання завдань та забезпечення узгодженості дій органів державної влади та органів місцевого самоврядування у сфері прав і свобод людини, створенні в Україні ефективного (доступного, зрозумілого, передбачуваного) механізму реалізації та захисту прав і свобод людини. [3].

Отже, феномен справедливості як визначального чинника забезпечення прав людини і громадянина обумовлено тим, що справедливість є особливою соціальною цінністю, провідним орієнтиром організації суспільних відносин, критерієм соціального захисту населення, мірою і способом втілення ідеалу на практиці та інструментом забезпечення соціально-економічних прав людини і громадянина.

Список використаних джерел

1. Житник О. Поняття справедливості в сучасних наукових дослідженнях // Житник О. О. *Філософські та методологічні проблеми права*, № 1, 2014. – с. 58–67.
2. Мозоль Н. І. Роль соціальної справедливості у забезпеченні соціально-економічних прав людини і громадянина в Українській державі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12 / Мозоль Наталія Іванівна ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. - К., 2009. – 16 с.
3. Національна стратегія у сфері прав людини : Указ Президента України від 25 серпня 2015 року N 501/2015. [Електронний ресурс]. URL: https://ips.ligazakon.net/document/U501_15?an=11.
4. Теорія держави і права : навч. посіб. / [А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та ін.] ; за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 368 с.

МОСКАЛЬ Ростислав Миколайович,
*аспірант кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ, суддя
Львівського окружного адміністративного
суду*

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ВИМОГ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Дотримання прав людини є одним з істотних елементів, притаманних двом концепціям – англо-американській «верховенства права» (Rule of Law) і континентальній «правової держави» (Rechtsstaat), – щодо яких на європейському рівні досягнуто консенсусу [1, п. 41]. У доповіді Венеційської комісії «Верховенство права» (далі – Доповідь 2011 р.) наголошено, що дотримання верховенства права і дотримання прав людини не обов'язково є синонімами, проте великою мірою обидві концепції збігаються між собою, а

чисельна низка прав, закріплених у таких документах, як Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) також мають стосунок до верховенства права — явно виражено чи обумовлено [1, п. 59].

Доповідь «Верховенство права», за визначенням одного з її співавторів, є документом радше прикладної, ніж теоретичної орієнтації, що мала на меті, зокрема, розробити операційне визначення та контрольний перелік питань, що можуть мати практичне застосування, в основному в контексті діяльності Ради Європи, а також у національних державах, особливо в так званих «нових» демократіях з їх спадщиною у вигляді соціалістичної доктрини [2].

У 2016 р. Венеційською комісією ухвалено суттєво доопрацьований Контрольний перелік питань щодо верховенства права (англ. Rule of Law Check List), який в опублікованому українською мовою перекладі авторства С. Головатого отримав назву «Мірило правовладдя» [3].

Якщо в Доповіді 2011 р. розкриття змісту верховенства права здійснене через його істотні елементи, то в «Мірилі правовладдя» 2016 р. щодо кожного елемента наведено переліки питань, які у свою чергу дозволяють виділити вимоги, яким повинні відповідати правовий режим чи правова система, щоб держава вважалася такою, що в ній діє верховенство права. Водночас, на відміну від Доповіді 2011 р, у якій «дотримання прав людини» виділено як окремий елемент верховенства права, в «Мірилі правовладдя» немає окремого блоку питань, присвячених конкретно цьому елементу. Проте в «Мірилі правовладдя» наголошується на взаємопов'язаності прав людини і верховенства права: Не забезпечуючи доступу до людських прав, правовладдя лишатиметься всього-на-всього порожньою формою, позбавленою змісту. І навпаки – захист і просування людських прав досягні лише завдяки повазі до правовладдя: міцний режим правовладдя є першорядним для захисту людських прав. Окрім того, правовладдя й деякі з людських прав (як-то: на справедливе судочинство або свобода вираження) частково перекривають одне одного. Виходячи з того, що правовладдя може бути повністю здійснене в умовах захищеності людських прав, мірило спеціально стосуватиметься питання людських прав лише тоді, коли їх пов'язано з конкретними проявами правовладдя [3, п. 31].

Як слушно зауважив М. Козюбра, права людини та верховенство права є нероздільними, це явища однієї сутності. Саме тому спрямованість діяльності органів влади та їхніх посадових осіб на забезпечення фундаментальних, невідчужуваних прав людини розглядається сучасною правовою теорією і судовою практикою, зокрема Європейським судом з прав людини та конституційними судами багатьох європейських країн, як безпосередній прояв реалізації верховенства права. По суті, аналогічна позиція знайшла відображення у ст. 3 Конституції України, що не тільки не виключає, а навпаки, передбачає інтерпретацію верховенства права через його складові елементи. Адже саме вони спрямовані в кінцевому підсумку на забезпечення прав людини [4, с. 69].

Коли ведемо мову про дотримання прав людини, йдеться не лише про можливість «займатися повсякденними справами без страху бути вбитими чи пограбованими», як це окреслив Ф. Фукуяма [5, с. 274], але й про фактори, які суттєво впливають на якість життя, наприклад, доступність чистої питної води.

Зауважимо, що у 2010 р. Генеральна асамблея ООН прийняла резолюцію, дебати щодо якої тривали понад 15 років, що закріплює право людини на чисту питну воду і санітарію, в якій підкреслюється важливе значення, яке має чиста питна вода «для повноцінного життя і повного здійснення всіх прав людини» [6]. Представники наукової спільноти зазвичай не надають істотної уваги цьому аспекту. Доступ до чистої води, як правило, цінується вже тоді, коли його немає, а коли він є, то всі сприймають його як належне і не помічають.

Європейським судом з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд) розглянуто кілька справ щодо України, в яких заявники скаржилися на негативний вплив на їх права за ст. 8 Конвенції, яка гарантує, серед іншого, право на повагу до приватного життя і житла. Скарги стосувалися, серед іншого, і відсутності доступу до чистої питної води. Наприклад, у справі «Дубецька та інші проти України» твердження заявників стосувалися погіршення їх здоров'я через забруднення води, повітря та ґрунту токсичними речовинами, концентрація яких перевищує граничні норми, через промислове забруднення, яке спричиняли два державні підприємства – вугледобувна шахта «Візейська» та Червоноградська вуглезбагачувальна фабрика, а також погіршення якості життя з огляду на шкоду, завдану будинкам просіданням ґрунтів, і постійними труднощами в доступі до чистої води, що негативно впливало на щоденне життя заявників та на стосунки між членами родини [7, пп. 109 – 110]. У справі «Дземюк проти України» заявник стверджував, що облаштування селищною радою та подальше тривале використання кладовища безпосередньо поруч його будинку зробило його житло фактично непридатним для проживання. Заявник доводив, що він не міг використовувати ані свою земельну ділянку для садівництва, ані криницю на своїй ділянці – для питної води через побоювання отруїтися. Заявник також доводив, що спокій його та його родини постійно порушувався похоронами, які проводилися біля його будинку [8, п. 76].

Рішення ЄСПЛ у вищенаведених справах яскраво ілюструють зв'язок прав людини і верховенства права в конкретних життєвих ситуаціях. Так, у рішенні у справі «Дземюк проти України» ЄСПЛ зазначив, що національне законодавство з охорони здоров'я прямо забороняє розміщення кладовища занадто близько до житлових будинків і джерел води, а 38 метрів від будинку заявника не можна вважати незначною невідповідністю, а радше – серйозним порушенням національних норм [8, п. 83]. Враховуючи, що в селі Татарів немає централізованого водопостачання і мешканці села використовують власні криниці, а високий рівень *E. coli*, виявлений у питній воді з криниці заявника, був набагато вищим за допустимий рівень, ЄСПЛ визнав, що підтвердилася наявність загроз для довкілля, зокрема, серйозного забруднення води, на які наражався заявник [8, п. 83]. За таких обставин Суд дійшов висновку, що облаштування та використання кладовища так близько від будинку заявника разом з наступним впливом на довкілля та «якість життя» заявника досягло мінімального рівня, що вимагається ст. 8 Конвенції, та становило втручання у право заявника на повагу до його житла та приватного й сімейного життя [8, п. 84]. Оцінивши дотримання вимоги законності втручання за ст. 8 Конвенції (вимога дотримання положень національного законодавства), Суд зазначив, що

розміщення та використання кладовища були незаконними в багатьох аспектах: екологічні норми було порушено; висновки органів влади у сфері охорони довкілля було проігноровано; рішення суду, які набрали законної сили і підлягали виконанню, не виконувалися, і не було вжито заходів у зв'язку із зумовленими забрудненням води загрозами здоров'ю та довкіллю та дійшов висновку, що втручання у право заявника на повагу до його житла та приватного і сімейного життя не було здійснено «згідно із законом» у розумінні ст. 8 Конвенції [8, п. 91 – 92].

Слід зауважити, що ЄСПЛ офіційно визнав наявність позитивних обов'язків держави в кількох ділянках, поєднавши, серед інших, ст. 8 ЄКП із верховенством права. При цьому Суд наголосив, що принципи, які застосовуються до оцінки відповідальності держави за ст. 8 Конвенції в екологічних справах, загалом схожі незалежно від того, чи розглядається справа з точки зору прямого втручання в гарантовані права чи позитивного обов'язку регулювати приватну діяльність [7, п. 140]. Отже, принцип верховенства права створює додаткові обов'язки держави – забезпечувати, щоб особи, на яких поширюється її юрисдикція, мали доступ до дієвих юридичних засобів, аби посилити захист своїх людських прав, зокрема за ситуацій, коли такі права зазнають порушення з боку суб'єктів приватного сектору [3, п. 36].

Список використаних джерел

1. Верховенство права. Доповідь: Європейська комісія «За демократію через право» (Венеційська комісія). Страсбург, 4 квітня 2011 р. Доповідь № 512/2009. CDL-AD(2011)003rev. Ориг. англ. *Право України*. 2011. № 10. С. 168–184.
2. Туорі К. Спільне у сутності верховенства права і правової держави. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 1. С. 24–28. <https://doi.org/10.21564/2227-7153.2013.1.183088>
3. Мірило правовладдя. Коментар. Глосарій: Європейська комісія «За демократію через право» (Венеційська комісія). Страсбург, 18 березня 2016 р. Дослідження № 711/2013. CDL-AD(2016)007. Ориг. англ. Неофіційний переклад.
4. Козюбра М. І. Верховенство права, права людини і місцеве самоврядування: проблеми взаємозв'язків. Статті учасників науково-практичної конференції «Верховенство права та місцеве самоврядування в Україні», підготовлені на основі доповідей і виступів на конференції. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/12549/Koziubra_Verkhovens tvo_prava.pdf
5. Фукуяма Ф. Витоки політичного порядку. Від прадавніх часів до Французької революції / Пер. з англ. Р. Корнути. Київ : Наш формат, 2018.
6. ООН прийняла резолюцію, що закріплює право людини на чисту воду. Корреспондент.net. 29 липня 2010 р. URL: <https://ua.korrespondent.net/tech/1101428-oon-prijnyala-rezolyuciyu-shcho-zakriplyue-pravo-lyudini-na-chistu-vodu>
7. Дубецька та інші проти України»: рішення Європейського суду з прав

людини від 10 лютого 2011 р., заява № 30499/03. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_689#Text

8. Дземюк проти України: рішення Європейського суду з прав людини від 4 вересня 2014 р., заява № 42488/02. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a51#Text

НАЗАРЕНКО Ольга Анатоліївна,
*старший викладач кафедри теорії держави та
права Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук*

ДЕФОРМАЦІЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ: ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ ПОДОЛАННЯ (ДО СТОРІЧНОГО ЮВІЛЕЮ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ВНУТРІШНІХ СПРАВ)

Завжди потрібно пам'ятати про те, що особливе значення для гармонійного розвитку особистості має рівень її виховання. Саме з ним кожна людина повинна розпочинати свій власний життєвий шлях, який їй потрібно пройти гідно та справедливо по відношенню не лише до себе, але й до всього оточуючого навколо суспільства. Так, у передбачений життям для освіти час, настає момент, коли на зустріч з нами приходять люди, які допомагають нам знайти самих себе не просто в професії, а у власному покликанні. Отримати відповіді з багатьох професійних питань за допомогою навчання, нам допомагають у закладах вищої освіти, які готують нас до самостійності прийняття рішень та здійснення вчинків, а також відповідальності за них. Яскравим прикладом відданої праці присвяченої вихованню високого рівня правосвідомості майбутнього покоління можна з гордістю назвати Національну академію внутрішніх справ. Цей славетний навчальний заклад знаходячись на порозі свого сторічного ювілею продовжує і надалі вкладати свою силу, наснагу, кропітку працю у формування та виховання високої правосвідомості своїх випускників. В контексті чого варто зазначити, що протягом всього історичного періоду його існування активну працю, зокрема у сфері науково-педагогічної діяльності завжди здійснювали представники загальноакадемічних кафедр. Зокрема, однією з таких є кафедра теорії держави та права.

Слід відмітити, що їм'я у різні часи прославляли такі відомі наукові діячі, як: В. В. Копейчиков, О. Ф. Гранін, О. М. Карпов, С. Л. Лисенков, С. М. Легуша, О. Г. Мурашин та багато інших, які своєю натхненною працею та любов'ю до своєї професії сприяли правовому вихованню своїх підопічних. Завжди намагались встановити гармонійний зв'язок зі своїми учнями, передати їм власні знання та вміння, а також запобігти найменшим зародкам в майбутньому у їх свідомості такого явища, як деформація правосвідомості. Адже, прагнення наших відомих вчених завжди були спрямовані на розвиток юридичної науки, удосконалення правового мислення та правової культури, просвітництва своїх учнів. Саме тому, досить прикро, що на сьогоднішній день питання деформації

правосвідомості громадян продовжує залишатись досить актуальним та потребує окремої уваги щодо заходів її подолання.

З урахуванням цього необхідно звернутись до наукових підходів щодо розкриття поняття деформації правосвідомості, які висвітлюються у різних джерелах. Так, М. О. Большунов вважає, що правосвідомість містить у собі не просто ідеї, а керівництво до дій, нормативні директиви. Ідеї правосвідомості через ідеали включаються в практичну діяльність суб'єкта та представляються для нього нормою, критерієм оцінки, тобто цінністю. Правосвідомість засновується на соціальному значенні права в якості універсального (порядку, справедливості, свободи) регулятора відношення людини до світу та відносин людей в суспільстві [1, с. 116-117]. Також, І. М. Сенин зазначає, що правосвідомість визначає духовну сторону права, оскільки виражає ставлення індивіда, групи, або цілого суспільства до діючого або бажаного права. Високий рівень правосвідомості передбачає сприйняття права, як духовної та культурної цінності на основі знання законів та вміння використовувати їх приписи для досягнення загальних корисних цілей. Деформація правосвідомості може проявлятися в різних формах: правовий ідеалізм – перебільшення реальних регулятивних можливостей правової форми. Правова демагогія – умисне введення в оману, конфліктне, зовні ефектний вплив людини або групи осіб на почуття та знання людей, які їм довіряють. Правова неосвіченість – недбайливе ставлення до юридичних цінностей, а також вільне ставлення до приписів закону. Правовий нігілізм – заперечення цінності права, необхідності правових засобів для регулювання суспільних відносин [2, с. 87]. Правосвідомість представляє собою всеосяжну силу, яка охоплює собою всі важливі для життя людини явища. Разом з тим існують різні форми проявів відхилень від її нормального функціонування, які негативним чином впливають на процес організації та забезпечення правового життя.

Саме тому, О. В. Адаєва зазначає про те, що ознаками деформованої правової свідомості є: відсутність у особи бажання і зацікавленості у просвітництві в області права та відсутності потреби вести спосіб життя у відповідності з нормами права. Загалом при деформації правосвідомості доречно вести мову про процес деградації особистості, а також антисоціально спрямованих настроїв. Особливого занепокоєння можуть викликати загрози пов'язані з криміналізацією суспільних відносин [3, с. 204]. У даному випадку доречно погодитись з думкою, яку висвітлює О. В. Стругова стосовно суспільної несприятливості існування правового нігілізму, як найбільш розповсюдженої форми деформації правосвідомості, яка пов'язується з ігноруванням правових приписів, законності та правопорядку. Подолання правового нігілізму передбачає собою досить складний та довготривалий процес, який пов'язується з глобальними змінами об'єктивних умов життя суспільства та необхідності направлення зусиль на створення оновленого соціально-правового середовища [4, с. 46]. Кожна з форм прояву деформації правосвідомості несе за собою власний негативний вплив, який завдає шкоду загалом всій державі та громадянському суспільству. Порушує уявлення народу про цінність справедливих законів, які так потрібні для повноцінного соціального життя. Як

зазначає В. Самохвалов лише правовий закон може бути справедливим, тобто це передбачає діяти за правом, з урахуванням його всезагального масштабу та рівних для всіх норм [5, с. 107]. У зв'язку з чим необхідно залучати відповідні фактори протидії деформації, які як стверджує І. М. Сенин передбачають наявність процесу, які зачіпають зміни умов життя суспільства в бік покращення, ведення ціленаправленої ідеологічної, виховної і організаційної роботи, створення комплексу спеціальних юридичних заходів, направлених на формування позитивних правових настанов, правомірну поведінку учасників суспільних відносин [2, с. 88]. Проведення заходів протидії деформації правосвідомості мають здійснюватися обов'язковим чином, адже боротьба з нею єдиний шлях для виходу з будь-яких тяжких кризових ситуацій. Проведення роботи з об'єднання теоретичних та практичних зусиль для викорінення різних її проявів в повсякденному житті з метою забезпечення всезагального благополуччя.

Отже, таким чином, можна зробити наступні висновки, що деформація правосвідомості однозначно представляє собою негативне явище для всього суспільства, яке потребує всебічної уваги до своєї проблематики. Відхилення від правових позицій у житті може завдавати шкоди оточуючому навколишньому середовищу, що прагне жити у світі законності та правопорядку. Наявність правового ідеалізму, правової демагогії, правової неосвіченості та правового нігілізму яскраво демонструють характерні для деформації правосвідомості вади. Сучасні світові держави активно наголошують на необхідності піклування перш за все про права та свободи людини, які виступають пріоритетними цінностями та благами. Саме тому, варто розпочинати соціальний шлях держави саме з правової свідомості, що має формуватися за допомогою виховання особи, піклування про її внутрішній світ, світогляд та правові знання. Турбота про неї представляє собою невід'ємне значення на шляху до повноцінного суспільного життя з перспективою власної самореалізації та самоствердження. Будь який інший варіант розвитку подій без правосвідомості має бути несприйнятливим для демократичної держави та її громадянського суспільства, які шанують високі ідеї освіти, науки, духовності, права та справедливості.

Список використаних джерел

1. Большунов М. А. К вопросу о понятии правосознания. *Вестник Самарской гуманитарной академии. Серия «Право»* 2011. № 2 (10). С. 112-118
2. Сенин И. Н. Деформации правосознания и пути их преодоления. *Эпоха науки*. 2017. № 12. С. 87-91
3. Адаева О. В. Роль правового воспитания в преодолении деформации правосознания. *Скиф. Вопросы студенческой науки*. 2020. № 8 (48). С. 203-207
4. Стругова Е. В. О правосознании и его деформации. *Юридическая наука*. 2016. № 1. С. 41-48
5. Самохвалов В. Законність і справедливість: теоретико-правові проблеми співвідношення та взаємодії у сфері права. Київ: Юстиніан, 2009. 192 с.

ОЛІЙНИК *Анатолій Юхимович,*
професор кафедри приватного та публічного
права Інституту права та сучасних
технологій навчання Київського національного
університету технологій та дизайну,
кандидат юридичних наук, професор

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ СВОБОДИ ОСОБИ НА ПІДПРИЄМНИЦТВО В ПОСЕРЕДНИЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Термін «посередництво» має декілька значень. Його розглядають як діяльність при встановленні чи здійсненні ділових контактів, торговельних чи дипломатичних зносин або при сприянні примирення між сторонами конфлікту [1]. Метою нашого дослідження є правове регулювання конституційної свободи особи на посередництво в підприємницькій діяльності. Наприклад : а) в торговельних відносинах; б) комерційне посередництво; в) у сфері страхування тощо. Посередництво в торгівлі є діяльністю агентів, комісіонерів, товарних брокерів та інших посередників в оптовій торгівлі, які здійснюють торговельні операції від імені або за рахунок інших осіб та фірм для третіх осіб, у тому числі через Інтернет [1]. Для досягнення поставленої мети є потреба вирішити такі задачі: а) дати аналіз існуючим науковим джерелам у сфері правового регулювання конституційної свободи особи на підприємництво різних посередників; б) проаналізувати систему нормативно-правових актів, що регулюють посередництво у підприємницькій діяльності; в) запропонувати висновки і рекомендації щодо правового регулювання конституційної свободи на підприємництво в посередницькій діяльності.

Проблему правового регулювання конституційної свободи особи на підприємництво торгових посередників досліджували економісти та юристи. Так, А.І. Берлач у навчальному посібнику «Біржове право України» вперше у вітчизняній юридичній літературі розглядає біржове право як окрему галузь права. Він детально характеризує норми біржового права та біржові правовідносини, акцентує увагу на правовому статусі біржових інститутів, досліджує правила ведення біржових торгів, укладення біржових угод, діяльності брокерів та механізми ціноутворення [2]. Отже, А.І. Берлач приділяє увагу характеристиці правового статусу брокерів, як посередників в оптовій торгівлі.

А.Г. Бобкова, Ю.О. Моїсєєв, характеризуючи правове регулювання посередників біржової торгівлі підкреслюють, що правова регламентація біржової торгівлі здійснюється спеціальними нормативно-правовими актами, які регулюють не окремі господарські зобов'язання учасників торгів, що виникають у ході укладання біржових угод, а організацію й проведення біржової торгівлі як єдиного процесу. Таким нормативно-правовим актом є «Правила біржової торгівлі», які затверджуються біржою [3, с. 101]. Отже, А.Г. Бобкова, Ю.О. Моїсєєв, серед інших нормативно-правових джерел, що регулюють посередництво особи в торгівлі розглядають «Правила біржової

торгівлі», що затверджені біржою.

Здійснення торговельно-біржової діяльності має на меті організацію та регулювання торгівлі шляхом надання послуг суб'єктам господарювання у здійсненні ними торговельних операцій спеціально утвореною господарською організацією – товарною біржою. Правові умови створення та діяльності товарних бірж, а також основні правила здійснення торговельно-біржової діяльності визначаються Господарським кодексом (ГК) України, прийнятими відповідно до нього законами та іншими нормативно-правовими актами (ст. 278) [4]. Відповідно до чинного законодавства товарна біржа має право встановлювати : а) власні правила біржової торгівлі та біржового арбітражу, які є обов'язковими для всіх учасників торгів; б) укладати між біржові угоди з іншими біржами; в) мати своїх представників на таких біржах, у тому числі і на біржах, розташованих за межами України (ст. 3) [5]. Комерційне посередництво (агентська діяльність) є підприємницькою діяльністю, що полягає в наданні комерційним агентом послуг суб'єктам господарювання при здійсненні ними господарської діяльності шляхом посередництва від імені, в інтересах, під контролем і за рахунок суб'єкта, якого він представляє. Комерційним агентом може бути суб'єкт господарювання (громадянин або юридична особа), який за повноваженням, оснований на агентському договорі, здійснює комерційне посередництво (ст. 295) [4].

На думку Ю.П. Уралової, одним з видів посередництва є посередницьку діяльність у страхуванні як різновид комерційної господарської діяльності суб'єктів господарювання – страхових посередників: страхових та перестрахових брокерів, страхових агентів з надання фінансових послуг, що здійснюється як виключний вид діяльності для страхових та перестрахових брокерів і підпорядковується спеціальному правовому режиму. Видами посередницької діяльності у страхуванні, виходячи з положень страхового законодавства України, є агентська діяльність страхових агентів і посередницька діяльність страхових та перестрахових брокерів [6, с. 55-56].

Висновки. Правове регулювання конституційної свободи особи на підприємництво в посередницькій діяльності – це урегульована нормами конституції, законів та підзаконних нормативно-правових актів діяльність особи без обмежень самостійно здійснювати підприємницьку діяльність в якості агентів, комісіонерів, товарних брокерів та інших посередників в торгівлі, комерції, сфері страхування тощо.

Запропоновані по тексту рекомендації сприятимуть удосконаленню правового регулювання названої свободи.

Список використаних джерел

1. Посередництво (значення). <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
2. Берлач А. І. Біржове право України : Навч. посіб. К.: Університет України, 2007. 348 с.
3. Бобкова А. Г., Моїсєєв Ю. О. Біржове право: Навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 200 с.

4. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. Ст. 144. Поточна редакція від 27.02.2021 р.

5. Про товарну біржу : Закон України від 10 грудня 1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 10. Ст. 139. Поточна редакція від 16.10.2020 р.

6. Уралова В. П. Поняття та види посередницької діяльності у сфері страхування. *Право і суспільство*. 2013. № 5. С. 52-57.

ОСАУЛЕНКО Андрій Олександрович,
доцент кафедри конституційного права та
прав людини Національної академії внутрішніх
справ, доктор юридичних наук, доцент

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ВИМІРІ НАУКОВОЇ ШКОЛИ В. В. КОПЕЙЧИКОВА

Проблематика юридичної відповідальності посідає одне із центральних місць в юридичній науці у період становлення в Україні правової держави і громадянського суспільства.

Представники створеної В. В. Копейчиковим наукової школи з прав людини та їх забезпечення в діяльності правоохоронних органів також активно долучались до розробки дискусійних аспектів цього засобу забезпечення охоронної функції права.

Зокрема, активний розвиток масиву публічного права зумовив актуальність підготовки дисертаційного дослідження об'єктом якого стала саме ретроспективна юридична відповідальність як складне правове явище. Так, у 2007 році Осауленком Андрієм Олександровичем під науковим керівництвом представника наукової школи В. В. Копейчикова – доктора юридичних наук, професора Олександра Деонисовича Тихомирова на кафедрі теорії держави та права була підготовлена та успішно захищена дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Нормативна конструкція ретроспективної юридичної відповідальності в публічному праві сучасної України».

Офіційним опонентом, що здійснив конструктивну критику підготовленої роботи, виступив також один із представників наукової школи В. В. Копейчикова – Самофалов Леонід Прохорович, який на той час працював завідувачем кафедри теорії та історії

держави і права Національного університету податкової служби України. Провідною установою став очолюваний доктором юридичних наук, професором Н. М. Оніщенко відділ теорії держави і права Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України.

Вищезазначене дисертаційне дослідження стало останнім серед робіт, що були виконані на кафедрі теорії держави та права і захищені із залученням провідної установи.

Науковий вектор, закладений В. В. Копейчиковим в контексті забезпечення прав людини в діяльності правоохоронних органів, знайшов також своє втілення і в дисертаційному дослідженні Олени Володимирівни Іваненко, яка у 2007 році під науковим керівництвом на той час начальника кафедри теорії держави та права, доктора юридичних наук, професора Калюжного Ростислава Андрійовича захистила кандидатську дисертацію на тему: «Сутність юридичної відповідальності та роль правоохоронних органів у її забезпеченні».

Здобувачами кафедри теорії держави та права також не був залишений без уваги і приватноправовий аспект юридичної відповідальності. Під науковим керівництвом представника наукової школи В. В. Копейчикова – доктора юридичних наук, професора Гусарєва Станіслава Дмитровича, у 2014 році була захищена дисертація, підготовлена Зеленою Іриною Володимирівною на тему: «Юридична відповідальність у приватному праві».

Загострення громадянської і політичної нестабільності в Україні, анексія та окупація частини територій нашої держави призвели до погіршення умов життя, зниження добробуту населення, а також порушення прав і свобод людини та громадянина. Такі зміни в суспільних відносинах обумовили новий поштовх у розвитку наукових досліджень юридичної відповідальності. Зокрема, у 2019 році здобувачем кафедри теорії держави та права Терещуком Миколою Миколайовичем під науковим керівництвом Осауленка Андрія Олександровича була успішно захищена дисертаційна робота на тему: «Юридична відповідальність у публічному праві».

Підводячи підсумок, доцільно зазначити, що юридична відповідальність завжди була мірилом реального втілення прав і свобод у соціальній дійсності. В процесі реалізації юридичної відповідальності відбувається безпосередній вплив держави на сферу нормативно закріплених суб'єктивних прав, що виявляє ціннісні орієнтири держави, а також законодавчі гарантії та механізми захисту прав і свобод особи. У зв'язку з цим, цілком природним є той факт, що представники наукової школи В. В. Копейчикова неодноразово звертались до цієї правової категорії у процесі здійснення наукових пошуків, окреслюючи тим самим перспективи розвитку доктринальних досліджень юридичної відповідальності у майбутньому.

ОСАУЛЕНКО Олександр Іванович,
професор кафедри теорії, держави і права та
філософії Міжнародного економіко-
гуманітарного університету імені академіка
Степана Дем'янчука
(заступник начальника кафедри теорії
держави та права Національної академії
внутрішніх справ України у 2000-2005 рр.),
кандидат юридичних наук, професор

**ВІН БУВ ЗАВЖДИ СЕРЕД ПЕРШИХ
(ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СВІТЛІЙ ПАМ'ЯТІ С. Л. ЛИСЕНКОВА)**

У становленні та розвитку юридичної науки та організації освітнього процесу не тільки Національної академії внутрішніх справ, але і всієї України, як незалежної держави, значну роль відіграв Сергій Леонідович Лисенков. До нього в повній мірі відноситься вислів: «Він був завжди серед перших». Перед тим як охарактеризувати науковий доробок цього вченого, варто окреслити основні віхи його біографії.

Після закінчення з відзнакою у 1972 році юридичного факультету Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, у 1976 році С. Л. Лисенков в Інституті

держави і права блискуче захищає кандидатську дисертацію, яка була присвячена гарантіям прав і свобод особистості. Його дисертація стала помітним явищем в юридичній науці не тільки України, але і всього колишнього СРСР. Не випадково проблемні питання, які були порушені в дисертації, стали предметом наукових дискусій таких провідних вчених не тільки України, але і всього СРСР – М.І. Козюбри, П.М. Рабіновича, Н.В. Вітрука, Л.Д. Воеводіна, Є.А. Лукашової та багатьох інших широковідомих вчених-юристів.

Після захисту дисертації С. Л. Лисенков активно працює над проблемами забезпечення прав і свобод людини і громадянина та готує значну кількість праць з цієї проблематики. З урахуванням значних наукових досягнень, у 1977 році С. Л. Лисенкова запрошують на викладацьку роботу до нашого навчального закладу, в

якому в повній мірі розкрився його талант як вченого та успішного організатора освітнього процесу студентів, слухачів та курсантів.

За шість років роботи у нашому навчальному закладі С. Л. Лисенков успішно проходить шлях від викладача до заступника начальника кафедри державно-

правових дисциплін. Враховуючи не тільки значні наукові напрацювання, але і високі організаторські здібності, у 1987 році його призначають начальником щойно створеного факультету підготовки оперативних працівників міліції.

У 1989 році у нашому навчальному закладі була створена кафедра теорії держави та права і першим її начальником став саме С. Л. Лисенков. Незважаючи на значне завантаження організаційними питаннями, С. Л. Лисенков продовжує активно займатись науково-дослідною діяльністю з проблем теорії держави та права, конституційного права і особливо – проблемам прав людини.

Саме під керівництвом С. Л. Лисенкова, на очолюваній ним кафедрі, роблять перші кроки в юридичні науки тепер знані учені-юристи, доктори юридичних наук, професори – А. М. Колодій, О. Д. Тихомиров, О. В. Шмоткін та багато інших. В значній мірі завдяки зусиллям саме С. Л. Лисенкова налагоджуються тісні зв'язки кафедри з провідними юридичними факультетами Київського, Львівського, Одеського університетів, Харківського юридичного інституту та Інституту держави і права. Очолювана С. Л. Лисенковим кафедра стає однією з провідних юридичних кафедр не тільки у нашому навчальному закладі, але і в усій Україні.

Початок 90-х років став періодом становлення і розвитку України як незалежної держави. В цьому процесі важливу роль відіграли і вчені-юристи, серед яких помітною постаттю був С. Л. Лисенков. В цей період активно відбувається процес становлення національного законодавства, закладається фундамент подальшого розвитку юридичної науки та освіти в Україні. Розпочався процес створення та розвитку багатьох нових юридичних вищих навчальних закладів та факультетів, в усіх загальноосвітніх школах почали вивчати правознавство. Однак літератури з відповідної проблематики в Україні практично не було. Саме С. Л. Лисенков став одним з ініціаторів та основних авторів створеного у 1995 році першого в Україні навчального посібника для абітурієнтів до юридичних вузів «Основи правознавства».

Разом з В. В. Копейчиковим, Сергій Леонідович активно працює та очолює авторський колектив кафедри теорії держави та права зі створення одного із перших в незалежній Україні навчального посібника «Основи теорії держави і права», який був випущений у 1995 році.

Водночас в зазначений період іде активний процес розробки проекту Конституції України та інших базових законодавчих актів. Без відриву від основної роботи на кафедрі теорії держави та права Сергій Леонідович на громадських засадах активно співпрацює з комітетами Верховної Ради України, Інститутом законодавства та Інститутом держави і права з розробки окремих базових законів нашої країни. Хоча С. Л. Лисенков не був включений до офіційного авторського колективу з розробки проекту Конституції України, його вклад у розробку проекту Основного Закону нашої держави був дуже вагомим. Це в першу чергу стосується викладення змісту двох перших розділів Конституції: «Загальні засади» та «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина».

Після прийняття у 1996 році Конституції України перед юридичною наукою та практикуючими юристами постало питання якомога швидшого впровадження Основного Закону нашої держави в життя та приведення законодавства та навчальної літератури у відповідність з нормами Конституції. Враховуючи це, С.Л. Лисенков став членом авторського колективу з підготовки першого в

Україні науково-практичного коментаря Конституції України (1996 рік) та підготував ряд наукових статей з проблем розуміння та впровадження в життя Основного Закону нашої держави.

Разом з В. В. Копейчиковим, Сергій Леонідович створює та очолює авторський з підготовки першого в Україні навчального посібника для студентів юридичних вузів «Основи конституційного права України» (1997 рік). Водночас С. Л. Лисенковим одноосібно був підготовлений популярний коментар до Закону «Про Конституційний Суд України».

Незважаючи на величезну завантаженість в роботі, С.Л. Лисенков знаходить час для підготовки навчальної літератури і для учнів загальноосвітніх шкіл та абітурієнтів. Відразу після прийняття Основного Закону нашої держави Сергій Леонідович одноособово готує навчальний посібник для вступників до юридичних вузів і факультетів «Основи держави і права у запитаннях та відповідях» та популярний коментар до Конституції України, які були надруковані у 1997 році.

Крім значної кількості навчальної літератури, С. Л. Лисенков продовжує активно працювати над актуальними проблемами права. Заслугує особливої уваги його фундаментальна наукова стаття «Принципи права та їх відображення в Конституції України» (1998 рік) та цикл наукових статей з питань забезпечення культурних прав громадян України, теоретичні розробки яких до С.Л. Лисенкова практично не здійснювались в Україні.

Водночас Сергій Леонідович був вмілим та ефективним керівником кандидатських дисертацій. В цьому я міг переконатися на власному досвіді, коли став здобувачем кафедри теорії держави та права нашого навчального закладу. Саме С.Л. Лисенков порекомендував мені тему (з урахуванням мого досвіду практичної роботи) з проблем прав окремих категорій громадян України, став науковим керівником дисертації та сприяв її успішній підготовці та захисту. Саме він відіграв значну роль у моєму становленні як науковця та викладача кафедри та суттєво вплинув на розвиток мого праворозуміння. Під керівництвом С.Л. Лисенкова було захищено близько 20 кандидатських дисертацій, більшість з яких було присвячено правам і свободам людини і громадянина та ролі міліції в їх забезпеченні. Саме під керівництвом Сергія Леонідовича були захищені дисертації здобувачів, ад'юнктів, а потім і науково-педагогічних працівників кафедри теорії держави та права – І. Гамалій, С. Коталейчука, Н. Лазнюк, О. Юриста.

Ім'я С.Л. Лисенкова як талановитого вченого і ефективного організатора навчальної та наукової роботи стало в 90-х роках широковідомим не тільки в Україні, але і за її межами. Саме з урахуванням зазначеного фактора та з метою становлення і подальшого розвитку в Україні юридичних навчальних закладів, у 1999 році йому було запропоновано посаду першого проректора Академії Генеральної прокуратури України. Працюючи на згаданій посаді протягом майже 4-х років, С.Л. Лисенков відіграв значну роль в організації становлення та розвитку освітньої та наукової роботи цього юридичного навчального закладу.

Враховуючи всезростаючу роль адвокатури в забезпеченні прав людини та величезний досвід Сергія Леонідовича, у 2003 році його було переведено на

посаду першого проректора Академії адвокатури України. На цій посаді С.Л. Лисенков працював до останніх днів свого короткого, але яскравого життя.

Незважаючи на те, що майже сім останніх років свого життя С.Л. Лисенков був одним із керівників вищезгаданих юридичних навчальних закладів, він постійно підтримував дружні робочі зв'язки як з колективом кафедри теорії держави та права, так із Національною академією внутрішніх справ України загалом, завжди знаходив час для спілкування та обміну досвідом. Саме наш начальний заклад та кафедру теорії держави та права він вважав по-справжньому рідними і саме тут, як він вважав, пройшли найкращі роки його життя.

Світла пам'ять про Сергія Леонідовича буде вічно жити в серцях тих, хто його знав, з ким він працював, а його наукові здобутки стали доброю спадщиною для подальшого розвитку юридичної науки, практики та освітнього процесу.

ПОТАПОВ Григорій Герасимович,
*ветеран кафедри теорії держави та
права Національної академії внутрішніх
справ, кандидат історичних наук, доцент,
член Союзу юристів України*

МЕТОДОЛОГІЯ СУЧАСНОГО ПРАВОРОЗУМІННЯ ЯК ПАРАДИГМА ЖИТТЯ ЗА КРИСТОФЕРОМ ОСАКВЕ НА КАФЕДРІ ТАК Й НА МІЖНАРОДНИХ ФОРУМАХ ТА СИМПОЗІУМАХ

Початок своєї трудової діяльності в славетних стінах навчального закладу розпочинається із середини 70-х років XX століття, коли в літку 1974 року перевівся з практичних підрозділів МВС Молдови. В грудні 1979 року на засіданні спеціалізованої ради Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка захистив дисертаційне дослідження та здобув науковий ступень кандидата історичних наук.

В липні 1988 року рішенням Державного комітету СРСР по народній освіті отримав диплом «доцента» та в подальшому довгий час працював на кафедрі історії України Київської вищої школи МВС СРСР ім. Ф. Е. Держинського.

Проголошення у 1991 році незалежності України, радикальні зміни в той час діяльності правоохоронних органів держави, потреба пришвидшення будівництва нової демократичної, соціальної, правової держави зумовлювали необхідність удосконалення системи підготовки кадрів для органів внутрішніх справ та дали поштовх для глибинних наукових розвідок історіографії та проблематики підготовки високосвідомих та культурно-освічених працівників органів правопорядку.

За період науково-викладацької роботи у складі авторського колективу під керівництвом ректора академії Кондратьєва Ярослава Юрійовича та академіка Михайленка Петра Петровича, піддавалися опрацюванню архівні матеріали

Москви, Харькова, Києва, МВС України з проблем організації і управління в системі МВС 1917-1991 рр.. Яскравим результатом таких наукових розвідок стала праця в трьох томах «Історія міліції України у документах і матеріалах» яка вийшла друком у 1997 році.

Зірковим часом роботи в академії став 2002 рік, коли начальник кафедри теорії держави та права Гусарєв Станіслав Дмитрович дав згоду влитися в унікальний авторитетний колектив з високим

науковим потенціалом і педагогічною майстерністю професорів, доцентів та викладачів. В той час кафедра забезпечувала викладання порядку 10 навчальних дисциплін та спецкурсів і відповідала за організацію та проведення базового державного екзамену з теорії держави та права для випускників закладу вищої освіти.

За високий рівень підготовки здобувачів вищої освіти, наукові розвідки в історії України та проблематики праворозуміння, наказом МВС України у вересні 2002 року нагороджений премією «За розвиток науки, техніки та освіти II ступеня».

Досвід роботи на викладацьких посадах Кишинівської середньої спеціальної школи міліції до 1972 року та в практичних підрозділах МВС Молдови, дав можливість на високому навчально-методичному та науковому рівнях забезпечувати освітній процес з навчальної дисципліни «Методологія сучасного праворозуміння», ініціатором і розробником якої був професор Тихомиров Олександр Деонисович.

Парадигмою вказаної навчальної дисципліни, на мій погляд так й фундаментальною основою діяльності кафедри в той час і на перспективу, стало визначення американського вченого Кристофера Осаке «Право как язык или музыка, есть нормативное выражение истории, психики, психологии, традиций и культуры каждого народа».

Вказана парадигма вимагала від кожного науково-педагогічного працівника бути енциклопедично підкованим і феноментально володіти професійною майстерністю та педагогічним тактом в роботі зі здобувачами вищої освіти. Ця парадигма зобов'язувала кожного працівника кафедри активно займатися науковими розвідками та обговорювати їх не лише в стінах алма-матір але й на міжнародних майданчиках.

За період наукової і викладацької роботи є автором більше 50-ти наукових праць і доповідей на міжнародних конгресах і конференціях, за що неодноразово нагороджувався відзнаками МВС України та заохоченнями керівництва академії. Так, у 2008 році переміг в міжнародному конкурсі і був запрошений на XXII Всесвітній Конгрес з філософії, який проходив в м. Сеул з 30 липня по 5 серпня 2008 року із темою виступу: «Сума: міфології, теології, аксіології та синергетики і проблем парадигми конвергенції континентальних цінностей та цінностей правових систем XXI століття».

В продовження наукової розвідки та її аргументації, проблематика методології праворозуміння піддавалася обговоренню на XXIII Всесвітньому філософському конгресі в Афінах на тему: «Правовая парадигма механизма нового осевого времени эпохи начального этапа постмодернистской глобализации».

На завершення цієї публікації та спогадів, варто наголосити на тому і констатувати, що впродовж всього часу роботи на кафедрі теорії держави та права, завдяки духовним і людським підходам, ґрунтовної освіченості та культурності, були закладені і підтримувалися

провідними вітчизняними фахівцями права фундаментальні засади розуміння та цінності права і закону в життєдіяльності правової держави і громадянського суспільства.

***СОЛОМОНЮК Олександр Ярославович,**
аспірант кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ*

***Науковий керівник:**
КРИВИЦЬКИЙ Юрій Віталійович,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ СУДОВОЇ ПРАВОТВОРЧОСТІ

Нині судова правотворчість потребує більш детального дослідження теоретико-правових питань, що стосуються методології судової правотворчості. Якщо аналізувати сучасний стан опрацювання методології судової правотворчості потрібно відмітити праці таких науковців як: М. Майданик, який досліджує особливості судової аргументації у процесі судової правотворчості, Б. Малишев, який зосереджує увагу на методологічних аспектах прецедентної форми права на прикладі Англії, Дж. Кабон, котрий аналізує витоки правової доктрини про судову правотворчість, Н. Гураленко – досліджує методологічні проблемами, що стосуються судової правотворчості та судового прецеденту в сучасній Україні, Н. Кузнецова, яка осмислює еволюційні погляди на судову правотворчість у правовій доктрині.

У цій науковій розвідці увага зосереджена на теоретико-правових питаннях судової правотворчості як з точки зору філософських, так і з теоретичних (наукових) засад, прийомів і методів.

Методологічний підхід – система принципів і методів пізнання як філософських, так і конкретнонаукових, що ґрунтуються на певних теоретичних положеннях, концепціях, парадигмах. Важливою особливістю методологічного підходу є спрямованість на отримання результату, що може мати практичне застосування. Для дослідження будь-якого об'єкта можна використати декілька методологічних підходів залежно від цілей і завдань, доступності методів і методик [1, с. 20].

Аналізуючи наукову юридичну літературу, є всі підстави, щоб стверджувати, що судова правотворчість є специфічним явищем юридичної дійсності, при цьому є нехарактерним для вітчизняної правової системи, відповідно свою специфіку має і методологія наукового дослідження такого явища. Істотним чином на визначення такої методології має вплинути прагматична юриспруденція, серцевиною якої й виступає судова правотворчість. На основі філософського принципу всезагального взаємозв'язку формулюється методологічний принцип-вимога наукового дослідження: аби уникнути однобічності у вивченні об'єкта, необхідно врахувати всі суттєві аспекти й зв'язки предмета. Цей принцип дозволяє уникнути таких крайнощів як софістика, що ґрунтується на висвітлюванні якоїсь окремої властивості предмета

незалежно від її суттєвості, та еkleктика, яка базується на об'єднанні багатьох різнорідних, внутрішньо непов'язаних між собою характеристик предмета. Недотримання принципу всезагального взаємозв'язку може стримувати розвиток науки, гальмувати розв'язання окремих її проблем. Розглядаючи сутність принципу всезагального універсального взаємозв'язку, слід мати на увазі передусім те, що у світі все пов'язано з усім. Предмети (або властивості й предмети, або властивості й відносини) можуть бути сполучені між собою будь-яким чином: безпосередньо або опосередковано (через десятки і тисячі проміжних ланок), випадково, внутрішньо або зовнішньо, за змістом або за формою, причинно або функціонально [2, с. 156]. На сучасному етапі розвитку соціогуманітарних наук, зокрема юридичної, вказаний принцип є універсальним, і за його допомогою можна дослідити та розкрити судову правотворчість.

Філософські засади, прийоми та методи ґрунтуються на основних положеннях індуктивного, діалектичного, раціоналістичного, феноменологічного, діяльнісного підходу (методу), відповідно до яких судова правотворчість розглядалась як явище, що постійно змінюється та розвивається. Досліджуючи теоретико-правові питання судової правотворчості з точки зору філософії в сукупності дозволить дослідити та виявити закономірності становлення та розвитку судової правотворчості, її усвідомлення та вдосконалення й запровадження в Україні.

Індуктивний підхід – процес судження, котрий досягає висновку, що при наявному стані знань є достовірний, але не гарантує його істинність. Індуктивний метод може бути спростований або узагальнений при наявності додаткових фактів. Інакше кажучи, індукція полягає у формулюванні закону, ґрунтуючись на обмеженому обсязі спостережень повторюваних подій. За допомогою цього підходу можна встановити основні ознаки судової правотворчості, судового правотворчого акта, сформулювати та виокремити теоретико-правові питання судової правотворчості та процедур судової правотворчості та виділити її види. У свою чергу діалектичний підхід – базується на загальному зв'язку явищ та їхнього розвитку, про протиріччя буття і мислення, перехід кількісних змін у якісні, перервах поступовості, перегонах, запереченні заперечення. На основі діалектичного підходу, судова правотворчість розглядалась як явище, що постійно розвивається. Засади діалектичного підходу загалом уможливають проведення наукових досліджень, в тому числі виявлення закономірностей становлення та розвитку судової правотворчості та її вдосконалення або запровадження в Україні.

Раціоналістичний підхід – ґрунтується на філософській точці зору, в основі якого лежить та наголошується першість і компетентність розуму, тобто логічного ходу міркування в пошуках правди (істини). На підставі цього підходу можна виділити основу судової правотворчості, тобто судову правотворчість становлять достовірні знання судді, які можуть виходити лише від розуму, і лише за допомогою розуму суддя повинен відігравати головну роль у поясненні фактів – і в онтологічному плані, і в планах пізнання або дії. Судову правотворчість можна сформулювати як дослідження правових проблем і спроба знайти відповідь, яка полягає в пошуках логічних доводів.

Феноменологічний підхід – в основі цього підходу лежить спеціальний метод феноменологічної редукції, яка здійснюється у два етапи: ейдичної редукції, на якому під сумнів ставиться цінність вихідного для багатьох наук вірування в реальність зовнішнього світу, і трансцендентальної редукції, коли під сумнів ставиться вірування в реальність [3, с. 41]. За допомогою цього підходу судову правотворчість можна відмежувати від офіційного правотлумачення судових органів, відмінною ознакою якого є закріплення інтерпретаційно-правових приписів. Також можливе виявлення прецедентної судової правотворчості, яке полягає у встановленні правової прогалини, що перешкоджає вирішенню судової справи, що у свою чергу дозволило уточнити поняття судового нормативно-правового прецеденту.

Діяльнісний підхід – базується на врахуванні єдності підсистем узагальнення інформації й інтерпретації, які функціонують у нероздільній цілісності, взаємозв'язках і взаємовпливах. Цей підхід дозволяє трактувати судову правотворчість як особливу юридично значиму діяльність, яка володіє суб'єктом, метою, активністю (діями суб'єктів), засобами, результатом. Так, за допомогою використання основних положень діяльнісного підходу судову правотворчість вдається розмежовувати (відмежувати) від інших типів юридичної діяльності, зокрема від судового правотлумачення.

Отже, методологію дослідження судової правотворчості можна визначити як сукупність наукових підходів, принципів, методів теоретичного та практичного осмислення судової правотворчості як феномену правової дійсності. Особливу увагу було звернено на те, що науковці не зосереджуються виключно на теоретичному пізнанні, але й намагаються дослідити явище через практичний досвід, що відповідає константам філософії прагматизму, при тому у прагматичній філософії, витоки якої знаходяться в емпіризмі, практичне пізнання взагалі передують теоретичному. Безпосередній досвід участі в судових процесах відіграє значну роль у розумінні смислів і сутностей як судочинства взагалі, так і судової правотворчості як одного з його проявів.

Список використаних джерел

1. Олійник Я. Б., Кононенко О. І., Мельничук А. Л. Методологічні підходи до вивчення формування та розвитку регіональних систем природокористування. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія*. 2012. Вип. 60. С. 20–24.
2. Конверський А. Є. Основи методології та організації наукових досліджень : навч. посіб. Київ, 2010. 352 с.
3. Сайфуліна Ю. В. Феноменологічний підхід щодо розуміння права. *Право і суспільство*. 2012. № 1. С. 40–44.

ТИХОМИРОВ Олександр Олександрович,
докторант Національної академії Служби
безпеки України, кандидат юридичних наук,
доцент

ІНФОРМАЦІЙНІ ПРАВА ЛЮДИНИ ЧИ НОВІ ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ?

Безперечно кожен новий етап розвитку людської цивілізації істотно змінює пріоритетні сфери суспільних відносин, як наслідок, впливаючи на актуальність забезпечення тих чи інших прав людини, або їх груп. Прикладом тому є загальновідома концепція поколінь прав людини, запропонована К. Васаком.

Проте сучасний етап еволюції прав людини є доволі неоднозначним. Дослідники прав людини висловлюють різні позиції як щодо їх належності до певних традиційних поколінь або ж формування нових поколінь під впливом переорієнтації ключових інтересів людства, так і щодо неможливості чи недоцільності надалі вкладати сучасні трансформації прав людини в концепцію поколінь.

Дійсно, ми маємо можливість спостерігати на власні очі найдинамічніший і найскладніший етап соціальних і правових перетворень, спричинених стрімким технологічним зростанням у різних сферах життя, забезпеченим інформаційними технологіями, що діють як універсальний фактор світових соціальних змін. Тотальна інформатизація, разом з нею глобалізація, визначили новий «формат» світового порядку, в якому звичні географічні межі соціального життя та, дедалі більше, юрисдикційні межі певним чином розмиваються. У цій ситуації, з одного боку, перед людиною з'являється спектр нових, раніше недоступних можливостей, що мають набути відповідного правового відображення – можливо як новітні права людини із своєрідними універсальними механізмами реалізації. З іншого боку, – нові можливості завжди тягнуть за собою нові ризики і загрози, подолання чого стає спільним завданням, виконання якого можливе тільки консолідованою діяльністю на міжнародно-правовому і національному рівнях.

Зважаючи на очевидну всеохоплюючу впливовість інформаційного фактору сучасного життя, що так чи інакше поширився на Україну, інформаційна тематика стала актуальною, навіть, модною у вітчизняній юриспруденції. І на суто науковому рівні, і на рівні підвищення кваліфікації практикуючих правників усе більше приділяється уваги різним питанням, пов'язаним зокрема з реалізацією так званих інформаційних прав людини. Сам термін «інформаційні права людини» вже набув вжитку в юридичній практиці. Це зумовлено передусім тим, що забезпечення тих прав, які називають сьогодні інформаційними очевидно потребує новизни – нових професійних юридичних знань, удосконалення й розвитку механізмів реалізації, розвитку відповідної нормативно-правової бази тощо.

Утім, входження в обіг категорії «інформаційні права людини» не спричинило в Україні істотних законодавчих змін. У Конституцію України з

метою деталізації прав людини чи доповнення їх певними «інформаційними правами» зміни не вносилися. Концептуальні акти інформаційного законодавства, такі як Закон України «Про інформацію», Закон України «Про доступ до публічної інформації» в питаннях визначення прав людини теж залишаються майже незмінними. Положення Цивільного Кодексу України, що містить низку цивільних прав особи з явно інформаційним змістом, також за час свого існування не зазнали розвитку. Так, нормативна конструкція права на інформацію, яке найчастіше розглядається як ключове інформаційне право людини, в українському законодавстві має здебільшого характер концептуальної ідеї, фундаментальної можливості, або своєрідного компоненту, що може бути необхідним для реалізації багатьох прав людини в сучасних умовах.

Варто визнати, що і міжнародні стандарти з прав людини, зокрема ЄКПЛ, «не поспішають» з конкретизацією інформаційних прав. При цьому сьогодні навряд знайдуться аргументи, що будуть заперечувати безпрецедентну залежність життя кожної людини від ефективності реалізації інформаційних прав.

Водночас вітчизняна юридична практика в питаннях реалізації інформаційних потреб правовими засобами не стоїть на місці, а розвивається відповідно до аналогічних тенденцій, що превалюють в європейському правовому просторі. Кращим прикладом тому є сфера захисту персональних даних, в якій із набуттям у травні 2018 року чинності GDPR – Загального регламенту захисту даних ЄС, відбулося суттєве посилення правових механізмів захисту права на приватність в умовах сучасних інформаційних технологій, яке, як і раніше, гарантується ст.8 ЄКПЛ. Через значну інтеграцію діяльності різних українських організацій та організацій держав ЄС, навіть попри те, що розвиток українського законодавства про захист персональних даних зупинився у 2014 році, а дія GDPR поширюється на Україну тільки в контексті Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, юридична практика все ж таки поступово просувається у цьому питанні в напрямі європейських стандартів.

Зазначене свідчить, що проблема інформаційних прав людини більшою мірою лежить в площині реалізації прав, аніж полягає в необхідності виділення їх в окрему категорію чи групу законодавством. Однак, такий підхід не спрощує ситуації і не виправдовує бездіяльності в зазначених питаннях українського законодавця. Очевидно, що найближчим часом, після осмислення європейською спільнотою нових викликів, спричинених різними факторами – від геополітичних до пандемії COVID-19, реалізація яких стала можливою завдяки інформаційним технологіям, слід очікувати чергового посилення правових механізмів забезпечення прав людини в умовах глобальної інформатизації. Хочеться вірити, що Україна, яка обрала європейський вектор правового розвитку і має значний досвід боротьби із ворожими інформаційними впливами, зможе зайняти місце повноправного партнера у цій діяльності.

ЦЕЛЬЄВ Олексій Вікторович,
доцент кафедри загальнотеоретичних та
державноправових наук правничого
факультету НаУКМА, кандидат юридичних
наук, доцент

ПРОГНОСТИЧНІ НАУКОВІ ІДЕЇ ПРОФЕСОРА В. В. КОПЕЙЧИКОВА, МИНУЛЕ І СУЧАСНІСТЬ

В 1993 році вступивши до ад'юнктури Національної Академії внутрішніх справ України, мені поталанило стати одним з аспірантів професора Володимира Володимировича Копейчикова. В цьому ж році ним як науковим керівником було запропоновано напрямок для дослідження: «Міліція, як інститут громадянського суспільства». Відверто кажучи, тема спочатку не вразила. Що таке міліція та як вона працює - уявлення було, але, що таке громадянське суспільство, і чому державний орган повинен бути його інститутом? В процесі роботи, вивчення літератури, список якої Володимир Володимирович самостійно підібрав і надав, потроху все ставало на свої місця. Г. Гегель, К. Поппер, Ф. Гаєк інші корифеї науки минулого та сучасності надихали і просвітлювали. Навчання в ад'юнктурі, написання роботи, викладання на кафедрі, захист дисертації, все промайнуло швидко. І тільки з часом, коли я став вже доцентом, працюючи в іншому виші, дійсно, як мені тепер здається, почав усвідомлювати глибину і сміливість запропонованої тематики, яку я намагався опанувати в 90-ті роки минулого століття.

Справа в тім, що наукова проблема, над якою замислювався професор Копейчиков В.В., була запропонована в часи, коли вітчизняна наука теорії права міцно стояла (а подекуди і досі стоїть) на парадигмі державоцентризму. Назва навчальної дисципліни «Теорія держави і права» з відповідним змістом, ні в кого не викликала сумнівів. Радянський – позитивістський спосіб світосприйняття і відповідно праворозуміння міцно тримався в правничій свідомості. Тема ж роботи йшла в розріз із сталим напрямком загальнотеоретичних досліджень тих часів. Питання самоорганізації людей з творенням системних взаємозв'язків між ними без керівної і організуючої ролі держави, спрямованих на задоволення їх потреб та інтересів, дійсно були новими і сміливими. Орієнтація публічної влади на людину, на її захист за допомогою структур безпеки, вироблених самими ж людьми, - така теза була новелою для тодішньої науки.

Підкріплення правдивості вказаних міркувань я зміг отримати через майже два десятки років, працюючи в складі робочої групи під егідою ОБСЄ, над новою модельною програмою з курсу «Загальна теорія права» та потім над однойменним підручником. Професор Козюбра М. І., який очолював вказану групу та який, до речі, був свого часу добре знайомий з Володимиром Володимировичем, в 2011 році сформулював та змістовно оформив, людиноцентристську парадигму загальної теорії права, паростки якої плекав професор Копейчиков В. В. Пізніше робота над розділами підручника тільки зміцнила мою певність в прогностичності міркувань мого наукового керівника,

особливо це стосується проблематики взаємодії держави і права, необхідності дивитись на інститути держави через призму права та під кутом беззастережного захисту прав людини, як сутнісного призначення держави.

Минуло майже три десятка років з часу пропозиції розробляти тематику міліції як інституту громадянського суспільства. відповідно вже можна, дивлячись у теперішній час робити певні підсумки щодо ступеню актуальності проблеми.

По-перше, на інституційному рівні, починаючи з 2014 року в країні відбувається реформування органів охорони правопорядку, в першу чергу спрямоване на подолання відчуження між людиною та працівником поліції та вибудовування сервісної ролі поліції по відношенню до громадянина. Успішність цієї реформи - це окреме питання, проте постановка завдання абсолютно вірна та відповідає сутності та призначенню громадянського суспільства.

По-друге, на рівні правової доктрини питання людиноцентризму загальної теорії права, держави як правового інституту тощо, хоч поступово, але, сподіваюсь, безповоротно, займають належне місце в правовій науці і в її дослідженнях.

Все вищенаведене свідчить про фаховість професора Копейчикова В. В., його талант науковця, а ще в його людяність та віру в краще майбутнє.

ШМОТКІН Олексій Вікторович,

професор кафедри теорії та історії держави і права Національної академії Служби безпеки України, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

РОЗВИТОК ІДЕЙ АКАДЕМІКА В. В. КОПЕЙЧИКОВА НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ОСОБИ

Академік В. В. Копейчиков, у якого я навчався на юридичному факультеті Київського державного університету імені Т.Г. Шевченка в 1984-1985 роках, дуже часто нагадував, що метою існування всіх соціальних інститутів, у тому числі держави і права – є забезпечення прав і свобод особи. Він один з перших в нашій країні почав досліджувати цю проблему. З того часу, його головні ідеї стосовно прав особи залишились незмінні, але доповнились новими науковими наробками послідовників академіка В. В. Копейчикова, до яких відноситься і автор цієї статті. Насамперед, це стосується проблеми співвідношення прав особи та її обов'язків.

З нашої точки зору, права особи – це її можливості по задоволенню матеріальних та нематеріальних потреб, зміст яких обумовлено рівнем розвитку суспільства.

Глибше зрозуміти суть прав людини можна, розкривши основні риси, які їм притаманні.

1. Права особи – це певні її можливості. Вони можуть бути таких видів:

а) самому здійснювати дії щодо забезпечення власних потреб або утримуватися від таких дій;

б) вимагати від інших осіб здійснення певних дій на свою користь;

в) права вимагати від інших осіб утримуватися від дій, спрямованих проти неї;

г) звертатися за допомогою до державних і недержавних структур для охорони і захисту прав.

2. Це можливості, необхідні для задоволення матеріальних та нематеріальних потреб особи.

3. Права особи зумовлені політичним, економічним, соціальним, духовним рівнем розвитку суспільства, тобто:

– по-перше, зміст прав особи залежить від політичного, економічного, соціального, духовного рівнів розвитку суспільства;

– по-друге, ступінь їх задоволення залежить від політичної культури, характеру соціальних відносин, матеріального добробуту суспільства, його духовних цінностей.

Права особи можна класифікувати за різними підставами:

1. За формою вираження: юридично закріплені; юридично не закріплені.

2. За способом закріплення:

а) закріплені у внутрішньодержавному законодавстві; б) закріплені в міжнародних правових актах.

3. За суб'єктами: а) індивідуальні; б) колективні.

4. За характером потреб, що задовольняються за допомогою прав: а) громадянські; б) політичні; в) економічні; г) соціальні; д) культурні.

4. За можливістю реалізації:

а) реальні; б) декларативні.

Реальними правами людини можна вважати ті, що мають необхідні економічні передумови, а також юридично передбачену процедуру їх реалізації, інакше – право залишатися лише декларативним.

5. За статусом фізичної особи:

а) права громадян; б) права іноземців; в) права осіб без громадянства; г) права осіб з подвійним громадянством.

Поряд із правами особи та з метою їх реалізації існують і обов'язки.

Треба відмітити, що реалізація права особи неможлива без здійснення відповідного обов'язку. Це зумовлено тим, що результатом реалізації права є наявність у особи певного матеріального або нематеріального блага. Це благо може виникнути лише внаслідок відповідної необхідної, обов'язкової суспільної діяльності індивідів. Право з'являється у особи тільки після виконання нею певних обов'язків, як результат їх виконання. Не здійснив обов'язків індивід позбавляє себе права. Таким чином, реалізуючи обов'язок – особа створює для себе право. За своєю суттю суспільство виникає для кращої реалізації потреб індивідів, які завдяки своїй солідарній діяльності створюють блага для задоволення цих потреб, на що і спрямовані права людини. Залежно від результатів цієї обов'язкової діяльності, виникає і певний рівень реалізації прав

особи. Зміст прав особи є еквівалентом здійснення нею відповідних соціальних обов'язків. Якщо особа не виконує їх, вона не має певних благ, як результат реалізації її прав або має їх за рахунок виконання соціального обов'язку іншими індивідами. Але ці блага, які отримуються внаслідок експлуатації інших, не можна вважати правами особи. Таким чином права особи не можуть існувати без її обов'язків. Той хто визнає існування прав особи, але не визнає необхідність виконання нею обов'язків, той знищує права особи.

Обов'язок особи – це міра необхідної поведінки, якої вона повинна дотримуватись для забезпечення реалізації прав. Його риси:

1. Обов'язок – це міра необхідної поведінки. Ця поведінка необхідна, оскільки створює умови для реалізації прав зобов'язаної особи та інших індивідів, а також зумовлена потребами існування суспільства загалом.

2. Така міра поведінки може існувати у вигляді:

а) зобов'язання здійснювати певні дії б) зобов'язання не здійснювати ніяких дій в) заборони здійснювати конкретні дії

3. Особа повинна дотримуватись такої поведінки. Відповідно, її виконання забезпечується засобами правового примусу.

Класифікація обов'язків також може відбуватись за різними підставами.

1. Залежно від спрямованості: а) обов'язки щодо себе; б) обов'язки щодо свого оточення; в) обов'язки щодо суспільства; г) обов'язки щодо природи.

2. За статусом особи:

а) обов'язки громадян; б) обов'язки іноземців; в) обов'язки осіб без громадянства; г) обов'язки осіб з подвійним громадянством.

3. Залежно від способу реалізації:

а) ті, що реалізуються шляхом активних дій; б) ті, що реалізуються шляхом бездіяльності.

4. Залежно від потреб інших осіб, суспільства, держави, на задоволення яких спрямовані обов'язки:

а) громадянські; б) політичні; в) економічні; г) соціальні; д) культурні.

На сьогодні існує певний дисбаланс між правами та обов'язками особи. При акцентуванні уваги до прав особи мало звертається уваги на її обов'язки. Наприклад, у Конституції України правам особи присвячено 27 статей, а обов'язкам лише 4. Це характерно і для конституцій інших держав і міжнародного права. Певним чином це впливає і на забезпечення прав особи. На жаль існує ситуація, коли незначна частина індивідів має багато можливостей реалізації своїх прав, не виконуючи відповідних обов'язків, але, водночас, використовуючи блага, що були створені в результаті виконання обов'язків іншими індивідами, які, навпаки, мають мало можливостей для реалізації своїх прав. Має місце зловживання правом антисоціальною частиною суспільства, що зумовлено зокрема й прогалинами в правовому регулюванні обов'язків особи.

Проголошення особи, її прав і свобод, безпеки вищою цінністю України на законодавчому рівні є, звичайно, значним кроком на шляху до демократії, створення громадянського суспільства та правової держави. Проте сьогодні доводиться констатувати, що Україна все ще не правова держава, особа залишається вищою цінністю лише в конституційній теорії, а держава виконує

свій обов'язок щодо неї вкрай незадовільно.

Очевидним фактом є юридична незахищеність особи перед державою. Права особи, широко продекларовані Конституцією України і законодавством, не захищають її достатньою мірою від адміністративного свавілля, несправедливості.

Коли йдеться про законодавчу діяльність в Україні, можна констатувати невисоку якість, нестабільність багатьох законів. Розвиток системи законодавства відбувається за рахунок їх кількості. Іноді законопроекти готуються без достатнього наукового обґрунтування та якісного оброблення. Відсутнє наукове прогнозування наслідків їх реалізації, немає належної системи урахування громадської думки. Спостерігається певна суперечливість чинного законодавства, хибі її юридичної техніки.

Характерною є низька правова культура посадових осіб, яка посилюється відсутністю реальної відповідальності за порушення прав особи. Низька юридична культура самих громадян, які не звикли відстоювати свої права. Вказані негативні явища слід уважати досить загрозливим не тільки для прав особи, а і системи національної безпеки в цілому.

На нашу думку, важливим кроком щодо поліпшення ситуації, в якій знаходяться права особи в Україні, могло б стати прийняття закону, який би врегулював суспільні відносини у сфері забезпечення безпеки особистості (назва може бути, наприклад, «Про безпеку особи в Україні» чи «Про організаційно-правові заходи забезпечення безпеки особи в Україні» чи інші). В деяких державах такі закони існують. Наприклад, в Австрії – це закон «Про захист особистої свободи» від 29 листопада 1988 року, в Іспанії – «Хартія основних прав і свобод» від 09 січня 1991 року.

Вважаємо, в законі що пропонується, слід було б визначити: детальний зміст конституційних прав та свобод людини і громадянина; загальну процедуру реалізації цих прав та свобод; державні структури, що відповідають за їх реалізацію; права та обов'язки цих структур; загальну процедуру охорони прав та свобод; державні структури, що їх охороняють; права і обов'язки цих структур; загальну процедуру поновлення прав та свобод; державні структури, що відповідають за їх поновлення; права і обов'язки цих структур; види, підстави і процедуру обмежень прав і свобод громадян; державні структури, що можуть здійснювати ці обмеження; права і обов'язки цих структур; гарантії правомірності здійснення обмежень прав людини.

Цей же закон повинен закріплювати юридичний механізм здійснення обов'язків, які необхідні для реалізації прав людини.

Головним при здійсненні законодавства щодо прав особи є повна, своєчасна, точна реалізація прав і свобод людини і громадянина.

Повна реалізація передбачає, що на практиці повинні реалізовуватись усі можливості особи, які закріплені нормами про її права.

Своєчасна реалізація вимагає, щоб між виникненням потреб у особи в реалізації певного права та його практичним здійсненням було мінімум часу.

Точна реалізація означає, що здійснення права повинно відбуватись відповідно до букви й духу норми права, що закріплює певне право людини.

Необхідно відмітити, що забезпечення прав особи повинно бути спрямовано, по-перше, на збереження біологічних та духовних основ особи, по-друге, на неприпустимість руйнування цих основ, по-третє, на удосконалення біологічної та духовної природи особи. Без здійснення цих трьох взаємопов'язаних цілей сенс існування прав особи втрачається. Головним при цьому є забезпечення високого рівня духовності особи, без якого навіть за максимального задоволення матеріальних потреб вона перетворюється з людини у бездуховну біологічну істоту. Права особи за своєю сутністю, сенсом, призначенням існують для того, щоб людина звільнилася від негативних тваринно-біологічних рис, а не навпаки. Тому дуже важливо відрізняти права особи від вад людини, які останнім часом все більше розповсюджуються під виглядом прав особи, дискредитуя цю основну соціальну цінність, так як звісно «викривлення кращого є найгіршим», тому що, підриває віру в це найкраще.

Секція 3

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЮРИДИЧНОЇ
(ПРАВНИЧОЇ) ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ РОЗВИТКУ**

БІЛОЗЬОРОВ Євген Вікторович,

*заступник директора з навчально-методичної
та наукової роботи навчально-наукового
інституту № 2 Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних наук,
доцент*

**ПРАВОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ПРАВОВА ПОВЕДІНКА: ОКРЕМІ
АСПЕКТИ СПІВВІДНОШЕННЯ**

Соціально-політичні реформи, які відбуваються в Українській державі, а також переформатування ідейних поглядів суспільства на загальнолюдські цінності зумовлюють здійснити переосмислення певних явищ суспільно-правової дійсності. Право, як важливий феномен сьогодення, впливає на усі сфери життєдіяльності людини, визначає спрямованість державної політики, відображає правовий статус людини, межі її залучення до правової сфери життя суспільства. Так, з одного боку, право повинно ефективно реагувати на ті зміни, що відбуваються у суспільстві, а з іншої, воно само виступає інструментом, за допомогою якого можна найшвидше та якісніше здійснити необхідні перетворення в соціумі.

Розуміння права в аспекті його ефективності висвітлює головну його якість – здатність здійснювати реальний вплив на діяльність та поведінку людей, а через це – сприяти прогресивним змінам в суспільстві, запроваджуючи цивілізовані взаємовідносини та соціальне партнерство. Із дією права пов'язані сутність і вияв цінності права, досягнута або не реалізована мета правового регулювання в тому чи іншому суспільстві, державі, ступінь гарантованості прав і свобод людини та громадянина [1, с. 5-7].

Дослідження проблематики правової діяльності та правової поведінки здійснювалося багатьма як вітчизняними, так і зарубіжними авторами, серед яких можна виокремити кілька груп. Так, у напрямі дослідження проблем

правової діяльності працювали В. Д. Бабкін, С. Д. Гусарев, Т. З. Гарасимів, Д. А. Керімов, М. І. Козюбра, С. І. Максимов, І. Ю. Настасяк, В. С. Нерсесянц, Н. М. Оніщенко, П. М. Рабінович, які акцентували свою увагу на питаннях сутності та змісту цього правового явища. Питання осмислення окремих аспектів правової поведінки належали до сфери наукових інтересів таких учених як Є. О. Гіди, В. Н. Кудрявцева, В. В. Лазарева, А. В. Лещенка, В. В. Оксамитного, М. П. Орзіха, І. С. Самоценка, Т. І. Тарахонич, О. Д. Тихомирова, А. О. Штанька та ін.

Завдання цієї статті полягає в комплексному висвітленні наукових понять «правова діяльність» та «правова поведінка» як явищ правової дійсності: їх розвиток, визначення, основні ознаки та характеристики.

У словниках термін «діяльність» трактується як застосування своєї праці до чого-небудь, робота, заняття, активність, діяння; функціонування, діяння органів живого організму, існування, життя, виявлення сили, енергії чого-небудь [2, с. 774]; функція, функціонування, робота, поведінка, дія [3]. В іноземних мовах на позначення цього поняття використовують такі терміни: англ. – activity; нім. – aktivität; фр. – activité.

У філософії діяльність розглядається як специфічна людська форма активного ставлення до навколишнього світу, змістом якого є цілеспрямована заміна та перетворення останнього. У структурі діяльності окремі науковці виокремлюють мету, засоби, результат і сам процес діяльності (дії суб'єкта) [4, с. 633], а інші – суб'єкт, об'єкт, засіб, мету, результат [5, с. 112].

Соціологи трактують діяльність як цілеспрямований вплив суб'єкта на об'єкт і вважають, що поза відносинами суб'єкта й об'єкта діяльність є неможливою; вона завжди пов'язана з активністю суб'єкта [6, с. 201]. Структурною одиницею діяльності є дія, тобто здійснення чого-небудь, діяння, сукупність вчинків. Слово «діяти» означає «здійснювати що-небудь певним способом, виявляти якусь діяльність, робити, чинити тощо» [2, с. 774].

Зміст діяльності зумовлюється специфікою об'єктів, на які вона спрямована (природних чи соціальних). Будь-яке суспільство існує як цілісне явище завдяки діяльності суб'єктів суспільного життя. Це дає підстави трактувати соціальну діяльність як сукупність дій суб'єктів у різноманітних сферах суспільного життя. Спрямованість на об'єкти як частину соціального простору й окреслену мету – отримання соціально значущих результатів, є критерієм виокремлення різних видів соціальної діяльності: політичної, економічної, правової тощо. Таким чином, правова діяльність є різновидом соціальної діяльності, що спрямована на отримання соціально (юридично) значущих результатів у правовій сфері [7, с. 25].

У науковій юридичній спільноті досить часто виникають дискусії щодо поняття «правова діяльність» та її ототожнення з юридичною (правничою) діяльністю. Ще донедавна, вчені-правники використовували тільки термін «юридична діяльність», а введення в науковий обіг поняття «правова діяльність» викликало дискусії щодо його змісту, сутності й місця в понятійно-категоріальному апараті. Представники юридичної науки пропонували застосовувати поняття «правова діяльність» у широкому розумінні, а «юридична

діяльність» – у вузькому. Так, Ф. Н. Фаткуллін зазначав, що правова діяльність складається з усіх дій суб'єктів права в різних сферах життя, здійснюється на їх підставі і відповідно до них [8, с. 85]. На думку Б. В. Шалієва, поняття «правова діяльність» є ширшим, ніж поняття «юридична діяльність», і повинна охоплювати не тільки дії суб'єктів, що здійснюють державну (публічну) владу, а й усіх юридичних та фізичних осіб [9, с. 19-20]

Необхідно зазначити, що В. Н. Карташов наполягав на використанні терміну «юридична діяльність», розуміючи її лише як опосередковану правом професійну, трудову, державно-владну діяльність щодо прийняття юридичних рішень компетентними органами, яка спрямована на виконання суспільних функцій і завдань (законотворчість, здійснення правосуддя, тлумачення законодавства тощо) для задоволення загальносоціальних, групових та індивідуальних потреб та інтересів [10, с. 12].

Проаналізувавши наукові підходи до розуміння поняття юридичної діяльності, С. Д. Гусарев констатує, що в сучасній юридичній літературі, присвяченій питанням професійної діяльності юристів, досі не сформувалося чіткого уявлення щодо цієї діяльності, її структури, змісту, функціонального призначення. Учений пропонує розрізняти поняття «правова діяльність» та «юридична діяльність». Правову діяльність науковець розглядає як один із видів соціальної діяльності, що здійснюється суб'єктами права з використанням правових засобів і для отримання правового результату, внаслідок чого в процесі функціонування суспільних відносин відбувається створення права, його розвиток і матеріалізація [11, с. 80]. Юридичну діяльність дослідник трактує як різновид правової діяльності, що здійснюється у сфері права юристами на професійній основі з метою отримання правового результату, задоволення потреб та інтересів соціальних суб'єктів відповідно до вимог права [11, с. 85].

На думку В. М. Сирих, юридична діяльність є видом соціальної діяльності та характеризується всіма її ознаками. Учений розглядає юридичну діяльність як правомірну діяльність громадян та інших суб'єктів права, спрямовану на збереження чи вдосконалення юридичного механізму правового регулювання, зокрема його компонентів: механізмів правотворчості, правореалізації державного примусу [12, с. 193, 197].

Виходячи із наведеного, можна стверджувати, що досить часто в наукових джерелах та нормативно-правових актах зустрічаються та використовуються поняття «правова діяльність» та «юридична (правнича) діяльність» як синоніми. На нашу думку, це зумовлює необхідність проведення ґрунтовного методологічного дослідження природи цих складних явищ правової дійсності, визначення їх особливостей та відмінностей.

Необхідно зазначити, що однією із складових частин правової діяльності є правова поведінка, яка врегульована нормами права. У сучасній юридичній науці висловлюються думки, що це поведінка у сфері соціальної дії права; поведінка регламентована нормами права; поведінка, передбачена нормами права [13; 14].

Дотримуючись позиції доцільності розмежування термінів «правова діяльність» та «правова поведінка», на нашу думку, слід уточнити розуміння самого поняття «поведінка». Аналізуючи окреслену проблему, зазначимо, що

поняття «поведінка» – багатогранне й полідисциплінарне, оскільки є предметом дослідження низки гуманітарних наук (філософії, психології, соціології тощо). Поведінку можна розглядати як сукупність послідовних учинків або систему дій людини, як практичну, реальну або реалізовану дію, яка, передусім, є різновидом людської діяльності, осмисленим комплексом учинків [15, с. 85]. Поведінка завжди суспільно зумовлена і набирає характеристики свідомої, колективної, цілеспрямованої або цілепокладальної, довільної та суспільно-соціальної діяльності. На рівні суспільно-детермінованої діяльності людини термін «поведінка» означає також дії людини щодо суспільства, інших людей і предметного середовища, які розглядаються з боку їх регуляції суспільним нормами. Одиницями поведінки є вчинки, в яких формуються і водночас відображаються позиція особистості, її моральні переконання [16, с. 149].

Із філософського погляду, поведінка є процесом зміни станів певних істот, що відповідає їх внутрішній природі як цілому, або здатністю біологічних індивідів у певний спосіб тримати себе, надавати своїй взаємодії з оточуючим середовищем сталих рис. Як осмислена людська характеристика, ця здатність до саморегуляції означає спосіб існування, активним чинником якого є усвідомлений волевияв самого суб'єкта. Людська поведінка корелює зі складною системою цілей, мотивів, настанов, внутрішніх смислів, свідомих та неусвідомлених прагнень та потягів, завжди так чи інакше поєднаних і актуалізованих певним рішенням суб'єкта стосовно способу своєї присутності у світі. Водночас, поняття людської поведінки ґрунтується на припущенні, що свідомо вольова самодетермінація не є єдино визначальним чинником у житті людини; саме її взаємодія або зіткнення з іншими внутрішніми або зовнішніми чинниками (що їх вона незрідка сама й пробуджує) формує неповторну цілісність поведінки особистості або соціальної групи. Моральний аспект поведінки пов'язаний із розкриттям характеру і меж впливу на поведінковий процес моральних норм, цінностей та інтенцій людського суб'єкта, що реалізуються, визначальним чином, у його свідомому й відповідальному волевиявленні [5, с. 490-491].

У психології поведінка – це зовнішній вияв активності, система дій біологічного індивіда, спрямована на підтримання його існування, що виявляється в певній послідовності вчинків, цілеспрямованих дій. Як вищий рівень взаємодії цілісного організму з довкіллям, вона здійснюється як єдність психічних – спонукальних, регулювальних та відображальних чинників, що наближають або віддаляють організм від певних об'єктів, а також перетворюють їх [17, с. 52].

Сучасні розробки в психології особистості вирізняють такі категорії як «діяльність» та «поведінка». На переконання Н. В. Ліфаревої, поведінка не завжди цілеспрямована, не передбачає створення певного продукту, найчастіше має пасивний характер. Діяльність завжди цілеспрямована, активна, направлена на досягнення певного результату. Поведінка спонтанна («куди поведе»), діяльність організована; поведінка хаотична, діяльність систематична [18, с. 209].

Для соціології характерне розмежування понять «поведінка» та «соціальна поведінка». Так, «поведінка» розглядається як взаємодія усіх живих істот із довкіллям, а «соціальна поведінка» розкривається вже як поведінка людини, що формується, розвивається і виявляється в умовах суспільного життя та має соціальний характер. Сучасна наука активно вивчає поведінку людей, їх установки, ціннісні орієнтації, потреби та інтереси, а також умови, за яких здійснюється їхня поведінка. Найчастіше поняття «поведінка» означає практичну, реальну або системну дію в якій реалізуються людські якості та внутрішні потреби, що проявляються зовні. Дослідники соціальної активності людини поведінку особи інтерпретують її як зовнішнє вираження діяльності, в якому виявляється конкретна позиція людини, її установка.

Соціальну поведінку можна трактувати як систему або сукупність таких взаємопов'язаних дій і учинків особистості, соціальних груп та спільнот у процесі життєдіяльності суспільства, котрі визначаються потребами, мотивами, інтересами, обов'язками та формами суспільного життя. Це – зовнішній вияв діяльності, в якій реалізуються внутрішні покликання, відтворюються фізичні, інтелектуальні та духовні особливості людини, розкриваються її позиція, місце та спосіб буття в суспільно-історичному процесі [19, с. 230].

Необхідно зазначити, що окремі науковці (В. Н. Кудрявцев, В. В. Лунєєв та ін.), які досліджують окремі аспекти соціальної поведінки, вважають, що не всі дефініції поведінки повною мірою розкривають зміст цього поняття. Так, В. Н. Кудрявцев зазначає, що найбільш повними, прийнятними та адекватними можна вважати ті визначення, котрі повніше охоплюють роль свідомості та інших якостей людської особистості [20, с. 7-8].

Таким чином, на основі доктринальних поглядів науковців можна стверджувати, що поняття «діяльність» та «поведінка» відмінні, оскільки категорія «поведінка» є меншою, вужчою, ніж поняття «діяльність», оскільки діяльність має як реально-, так і морально-перетворювальний характер і не завжди піддається зовнішньому спостереженню.

Необхідно зазначити, що такий підхід, за яким діяльність розглядається як узагальнююча категорія, що характеризує активну сутність людини, яка може бути недоступною для зовнішнього спостереження, а поведінка виражається в зовнішніх діях, які безпосередньо можна спостерігати і фіксувати, не може бути в повній мірі застосований у правознавстві з наступних причин. Як зазначав Б. Г. Ананьєв, поведінку людини в суспільстві можна вважати родовою характеристикою, по відношенню якої всі види діяльності (професійно-трудова, творча тощо) мають окреме значення. У цьому випадку діяльність розглядається як певна форма соціально обумовленої взаємодії людини з навколишнім світом, з природою і соціальним середовищем, як сукупність актів поведінки – конкретних вчинків, спрямованих до єдиної мети [21, с. 315].

На переконання В. Н. Кудрявцева, поведінка визнається більш широкою категорією, ніж діяльність. Це дозволяє не тільки врахувати весь спектр видів і форм поведінки, включаючи афективні й імпульсивні дії, свідомі вольові вчинки і елементи несвідомих реакцій, зовнішні і внутрішні форми людської активності,

але і класифікувати рівні поведінки, серед яких людська діяльність буде найвищим [22, с. 8].

Потрібно врахувати те, що в чинному законодавстві поведінка виражена не безпосередньо словом «поведінка», а передусім за допомогою таких словосполучень як дія, бездіяльність, діяння (наприклад, у Кримінальному кодексі України (далі – Кодекс) закріплено, що кримінальне правопорушення – це передбачене Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення (ст. 11 Кримінального кодексу України). Такий підхід відповідає семантичному змісту вказаного явища та означає конкретний вчинок несистематичного характеру, який оцінюється законодавцем на відповідність до норми права. Необхідно вказати на те, що у чинному законодавстві визначення «поведінка» як сукупність дій використовується досить нечасто і має, передусім, значення певного образу суспільно-правового життя суб'єкта права (наприклад, у Кримінальному кодексі України поняття «поведінка» зустрічається десять разів, а термін «діяльність/бездіяльність» – понад триста п'ятдесят) [23].

На підставі проведеного теоретико-правового аналізу можна дійти висновку про те, що категорія «правова поведінка» як ціле є узагальнюючою категорією, яка об'єднує одиничні категорії правомірної поведінки, протиправної поведінки та зловживанням правом.

Констатуючи відсутність єдиного підходу до розуміння категорій «правова діяльність» та «правова поведінка», слід підкреслити, що з одного боку не варто ототожнювати зазначені вище поняття, оскільки вони є різними за своїм змістовним наповненням, а з іншого боку, дане розмежування є умовним та пов'язане з багатоаспектністю дії права на суспільні відносини. У сучасний період категорія «правова поведінка» наповнюється новим змістом, її необхідно розглядати через призму поняття «правова діяльність» із врахуванням структурно-функціональної характеристики цих правових явищ. Все викладене вище, дає підстави стверджувати, що зазначені категорії не є ізольованими, вони взаємодіють і доповнюють одна одну. Тому теоретико-методологічний аналіз цих понять шляхом використання різноманітних принципів, підходів та методів – не самоціль, а необхідність встановлення взаємозв'язків між ними.

Список використаних джерел

1. Дія права : інтегративний аспект : монографія / відп. ред. Н. М. Оніщенко. Київ : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2010. 360 с.
2. Новий тлумачний словник української мови: у 4 т. : 42 000 слів: для студ. вищ. та серед. навч. закл. / уклад. : Василь Яременко, Оксана Сліпушко. Київ : АКОНІТ, 1998. Т. 1. А-Є. 910 с.
3. Всесвітній словник української мови. URL : <https://uk.worldwidedictionary.org/> (дата звернення : 10.04.2021).
4. Новая философская энциклопедия: в 4 т. / Ин-т философии РАН; Нац. обществ.-науч. фонд; предс. научно-ред. совета В. С. Степин. 2-е изд., испр. и доп. Москва : Мысль, 2010. Т. 1 : А-Д. 744 с.

5. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
6. Соціологія: підручник / за ред. В. Г. Городяненка. Київ : ВЦ «Академія», 2008. 544 с.
7. Настасяк І. Загальнотеоретичний аналіз правової діяльності (в контексті дослідження функційної частини правової системи). *Jurnalul juridic national : teorie si practica*. 2018. № 5. С. 24-28.
8. Фаткуллин Ф. Н. Проблемы общей теории социалистической правовой надстройки. Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1980. Т. 1. 247 с.
9. Шалиев Б. В. Юридическая деятельность в современном российском обществе : (теоретико-правовой аспект) : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Москва, 2003. 154 с.
10. Юридическая деятельность : сущность, структура, виды : сб. науч. трудов / редкол. : В. Н. Карташов (отв. ред.) и др. Ярославль: Ярослав. гос. ун-т, 1989. 139 с.
11. Гусарев С. Д. Юридична діяльність : методологічні та теоретичні аспекти. Київ : Знання, 2005. 375 с.
12. Сырых В. М. Социология права : учебник. 4-е изд., доп. и перераб. Москва : Юстицинформ, 2012. 472 с.
13. Бобылев А. И. Правовое поведение и его виды. *Право и государство : теория и практика*. 2009. № 4. С. 6-12.
14. Тарахонич Т. І. Поведінка у сфері права: поняття, ознаки, види. *Правова держава*. 2007. № 17. С. 53-59.
15. Щепанський Я. Элементарные понятия социологии / Перевод с польского М. М. Гуренко. М. : Прогресс, 1969. 240 с.
16. Гарасимів Т. Поведінка людини: філософсько-правова рефлексія «діяльність» та «активність». *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Юридичні науки. 2016. № 855. С. 149-151.
17. Спивак В. А. Организационное поведение и управление персоналом. СПб. : Питер, 2000. 416 с.
18. Ліфарева Н. В. Психологія особистості : навч. посіб. К. : Центр навч. л-ри. 2003. 240 с.
19. Гарасимів Т. Поняття «поведінка» та «діяльність» як основа філософії девіантної поведінки. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Юридичні науки. 2015. № 824. С. 228-232.
20. Закон, поступок, ответственность / В. Н. Кудрявцев. Москва : Норма : ИНФРА-М, 2017. 448 с.
21. Ананьев В. Г. Человек как предмет познания. Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1968. 425 с.
22. Кудрявцев В. Н. Правовое поведение : норма и патология. М. : Наука, 1982. 288 с.
23. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 10.04.2021).

***ВЛАСЕНКО Валерій Павлович,**
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук*

РОЛЬ КАФЕДРИ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ВНУТРІШНІХ СПРАВ У ФОРМУВАННІ ЦІННІСНО- ПРАВОВИХ ОРІЄНТАЦІЙ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Кожна особа, що є суб'єктом суспільних відносинах, засвоює соціальні знання, установки, цінності, усвідомлює суспільно значущий характер індивідуальних потреб і проєктує їх практичне вираження. Як елемент ціннісної структури особистості, що відображає динаміку взаємодії правових установок і нової інформації, ціннісні орієнтації характеризуються рівнем фіксації в особі суб'єктивно-практичного ставлення до соціальних норм, стандартів правомірної поведінки [4, с. 84].

В юридичних наукових джерелах існують різні визначення ціннісних орієнтацій. Однак перевага надається наступній інтерпретації: “Ціннісні орієнтації – це, насамперед, надання переваги чи заперечення певних смислів як засад життєорганізації і (не)готовності поводитися згідно з ними... Ціннісні орієнтації, визначають загальне спрямування інтересів особистості, ієрархію індивідуальних переваг і взірців, цільову й мотиваційну програму, уявлень про те, що має бути, міру готовності й рішучості через вольові компоненти та реалізацію власного “проєкту життя”” [2, с. 1199].

Із зазначеного можна зробити висновок, що ціннісні орієнтації відіграють важливу соціальну роль, що полягає у формуванні в особі основ правової свідомості через розуміння змісту норм поведінки і цінностей суспільства, сприянні самореалізації, самоорганізації та взаємодії в колективі, гармонізації знань про бажані та допустимі моделі поведінки з точки зору громадянського суспільства і правової держави тощо.

Із набуттям все більшої значущості юридичної професії, вища юридична освіта в Україні зазнає певних змін. Однак незмінним залишається те, що вона є тією сферою, де у здобувачів вищої освіти (далі – здобувачів) формуються ціннісно-правові орієнтації. Зокрема, активна громадська позиція щодо необхідності правомірної поведінки, забезпечення верховенства права, прав та свобод людини і громадянина, прогресивності розвитку суб'єктів державної політики та інститутів громадянського суспільства.

Як зазначає О. О. Барабаш: «... відбувається формування ціннісно-правових орієнтацій особистості, певних типів її правової позиції, яка виконує в особистісній структурі функцію управління юридично значущими вчинками» [1, с. 43]. Ціннісно-правові орієнтації особи можна охарактеризувати крізь такі властивості як: почуття відповідальності, солідарності з правом, справедливості, законності, правового обов'язку, поваги до закону (права) [1].

За роки освітньої діяльності кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ (далі – кафедра) напрацьовано неоціненний науково-

педагогічний досвід підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для розвитку країни, забезпечення потреб суспільства та держави у кваліфікованих фахівцях юридичної сфери.

Концептуальні засади кафедри формувались не одним поколінням видатних вчених. Їх реалізація є важливою складовою освітньої діяльності кафедри. Тому на сьогодні, підтримуючи визначені державою пріоритетні напрями розвитку країни, здійснюючи виконання завдань Академії, кафедра активно забезпечує формування у здобувачів юридичних знань, поглядів та способів мислення, утвердження моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції й відповідальності та інших необхідних якостей і компетентностей.

Інтерпретуючи здобувачам наукові підходи до розуміння сутності держави та права, процесів їх виникнення, становлення, перспектив розвитку крізь призму розуміння права як ідеалу справедливості, свободи, рівності, суспільної злагоди, засобу утвердження людської гідності, захисту людини, її життя, власності, прав, свобод та інтересів, кафедрою відбувається закладання основ юридичного мислення, формування стійкої правової позиції щодо мотивацій та моделей правомірної поведінки.

Окрім класичних форм підготовки здобувачів, доброю традицією кафедри є проведення наукових заходів, спрямованих на популяризацію наукових доробок вчених, які присвятили своє життя державоправотворенню працюючи в органах державної влади та на кафедрі нашого славетного закладу. Зокрема, кафедрою проводиться щорічний конкурс імені В. В. Копейчикова на кращу наукову роботу для молодих учених. Однією із цілей конкурсу є ознайомлення здобувачів із державно-правовими ідеями та поглядами доктора юридичних наук, професора, члена Академії правових наук України (1993–2002 роки), заслуженого діяча науки і техніки України, талановитого педагога, засновника наукової школи з вивчення проблеми прав людини та їх забезпечення в діяльності правоохоронних органів Володимира Володимировича Копейчикова [3]. Такі заходи підсилюють відчуття приналежності здобувачів до закладу вищої освіти, колективу учених, формування правової доктрини, правової культури, реалізації державної правової політики тощо.

Важливим компонентом в системі забезпечення розвитку та примноження наукових знань є здійснення кафедрою в межах наукової школи досліджень різного рівня, серед яких, звісно, дисертаційні дослідження науково-педагогічних працівників та ад'юнктів (аспірантів) кафедри. Адже досліджуючи питання про новели у теоретичному осмисленні держави і права, формуванні вітчизняних доктрин державо- і праворозуміння, існуючих державних і правових системах, світовому правовому порядку, системі міжнародних стандартів захисту прав людини і діяльності поліції, реформуванні різних інституцій держави і правової системи здійснюється: а) переосмислення визначень, понять державних і правових явищ, процесів, механізмів та наслідків державного і правового поступу, моделей правомірної поведінки та ін.; б) збагачення теорії права, національної правової доктрини тощо.

Таким чином, визначені аспекти демонструють роль кафедри у формуванні ціннісно-правових орієнтацій здобувачів, а її потенціал свідчить про об'єктивну

важливість та спроможність реалізовувати державну правову політику для забезпечення належного стану правопорядку в державі.

Список використаних джерел

1. Барабаш О. О. Ціннісно-правові властивості юридично значущої поведінки. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 42-46.
2. Всемирная энциклопедия: Философия / Глав. науч. ред. и сост. А. А. Грицанов. М.: Минск, 2001. – 1320 с.
3. Наукові школи Національної академії внутрішніх справ : довідник / [уклад. : О. М. Джужа, Є. М. Бодюл, А. В. Ромашко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Нац. акад. внутр. справ. 2011. 172 с.
4. Романова А. Ціннісно-правові властивості особи. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки*. 2014. № 782. С. 83-86.

ВОЛОШИНА Яна Леонідівна,

*доцент кафедри правознавства Вищого
навчального закладу Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і
торгівлі», кандидат юридичних наук*

ПРОФЕСІЯ ЮРИСКОНСУЛЬТА В КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ

У сучасному світі суттєво зросла роль правового регулювання суспільних відносин у всіх сферах життя, у зв'язку з чим юридична освіта і юриспруденція стали ще більш популярними, що зумовило розширення переліку правничих професій. Серед усіх юридичних професій юрисконсульт займає одне з найважливіших місць. Він є правознавцем, професіоналом своєї справи, який забезпечує дотримання законодавства як підприємством, організацією або установою, у якій він працює, так і зовнішніми учасниками правовідносин по відношенню до цього підприємства (організації, установи).

Отримання вищої юридичної освіти відкриває можливості доступу до низки юридичних професій. Запорукою професійної компетентності юриста є якісна вища освіта, яка відповідає потребам сучасного суспільства, відображається у досягненні мети освіти, якості процесу формування та результату освіти. Вимогою сучасного світу є реформування вищої юридичної освіти з метою вдосконалення її організації, змісту та якості, орієнтуючись на міжнародні стандарти підготовки правників.

Юридичну освіту розглядають як частину системи спеціалізованої освіти, яка забезпечує підготовку правознавців (юристів) для роботи в органах державної влади, судах, адвокатурі, нотаріаті, правоохоронних органах, народному господарстві. До структури юридичної освіти входять: вища

юридична освіта, післядипломна юридична освіта, аспірантура, докторантура, професійна юридична самоосвіта [1, с. 48].

Відповідно до проекту Концепції реформування юридичної освіти, запропонованого Міністерством освіти і науки України для громадського обговорення, юридична освіта має бути спрямована на формування загальних і спеціальних (фахових) компетентностей у здобувачів юридичної освіти, необхідних для здійснення професійної діяльності, розуміння своєї професії та усвідомлення її соціального призначення [4], що забезпечує реалізацію компетентнісного підходу в професійній підготовці фахівців-правників.

Юрисконсульт – це унікальний фахівець, який наділений великим спектром посадових функцій, а саме: здійснює методичне керівництво правовою роботою на підприємстві (в установі або організації) і надає правову допомогу його структурним підрозділам; проводить аналіз і узагальнення результатів претензійно-позовної роботи; виступає в судових інстанціях у ролі експерта і захисника своєї організації, водночас; здійснює контроль за підготовкою матеріалів, необхідних для формування правової позиції та ґрунтовного дослідження ситуації; повністю супроводжує процес укладання договорів – від складання тексту угоди до підписання та узгодження розбіжностей між сторонами після цього; надає правові висновки з питань, що стосуються діяльності підприємства, установи або організації; готує разом з іншими структурними підрозділами пропозиції про зміну чи скасування локальних актів організаційно-розпорядчого характеру; проводить роботу з правової пропаганди з метою формування у працівників високого рівня правосвідомості та правової культури; надає юридичні консультації працівникам і адміністрації підприємства (установи, організації) з робочих питань; бере участь у зміцненні трудової дисципліни та забезпеченні збереження власності підприємства, установи або організації, у якій він працює [2].

Юрисконсульт приймає участь у судових засіданнях як представник підприємства (установи або організації) і від його кваліфікації та рівня професійної підготовки залежить позитивне вирішення юридичної справи, що може проявлятися у збільшенні прибутку або мінімізації витрат. На юрисконсульта покладена дуже велика відповідальність за подальший перебіг спору, за кожне рішення та дію, тому його особистість має відповідати високим етичним і професійним стандартам.

28 вересня 2017 року внесено до Верховної Ради проект закону «Про юридичну (правничу) освіту і загальний доступ до правничої професії», яким передбачена низка заходів, які мають вирішити існуючі перед правничою освітою та професією в Україні проблеми. Одним із кроків до розвитку університетської правничої освіти в Україні визначається збільшення ролі практичної підготовки під час здобуття юридичної освіти, запровадження «практикоцентризму». Йдеться про те, що юрист повинен мати не тільки ґрунтовні теоретичні знання, а і вміти їх правильно застосовувати на практиці, уміти знаходити вихід із складної ситуації [3].

Щодо юрисконсульта варто зауважити, що прийняті ним рішення або запропоновані адміністрації підприємства (установи, організації) повинні бути

виваженими та обґрунтованими, спираючись на відповідні положення законодавства, норми міжнародного права, судову практику. Юрисконсульт підприємства (установи, організації) повинен уміти аналізувати правову проблему будь-якої складності та знаходити усі можливі шляхи її вирішення, для чого важливо мати логічне мислення та розвинуті аналітичні навички, які формуються саме під час правової практики.

Аналізуючи визначені проектом закону «Про юридичну (правничу) освіту і загальний доступ до правничої професії» зміни в системі юридичної освіти, можна зробити висновок, що у проекті не приділяється увага професії юрисконсульта, яка в умовах сьогодення є дуже актуальною й поширеною. Положення цього законопроекту демонструють суттєві відмінності між різними видами правничої діяльності, що у подальшому може дискримінувати представників деяких юридичних професій, у тому числі юрисконсульта. З огляду на зміст професійної діяльності юрисконсульта підприємства, установи або організації, широкий перелік його функціональних обов'язків і високий ступінь відповідальності, цілком доцільно стверджувати про необхідність визначення вимог і порядку доступу до цієї професії на нормативному рівні та включення юрисконсульта до переліку правничих професій.

Список використаних джерел

1. Іванцова А. В. *Юридична освіта в Україні та передумови доступу до юридичної освіти у країнах світу. Scientific and pedagogik internship.* June 11-15, 2018. Р. 48-51 : [сайт]. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/15232/1/Ivancova_48-51.pdf.
2. Про затвердження Загального положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації : постан. Кабінету Міністрів України від 26 лист. 2008 р. № 1040. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1040-2008-%D0%BF>.
3. Про юридичну (правничу) освіту і загальний доступ до правничої професії : проект Закону № 7147 від 28 верес. 2017 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62613.
4. Проект Концепції реформування юридичної освіти : [сайт]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorenniya-napracovaniy-spilno-z-ministerstvom-yusticiyi-ukrayini-proekt-konceptiyi-reformuvannya-yuridichnoyi-osviti>.

КРАВЕЦЬ Віталій Михайлович,
завідувач кафедри філософії права та
юридичної логіки Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних наук,
доцент

ПАВЛИШИН Олег Володимирович,
професор кафедри філософії права та
юридичної логіки Національної академії
внутрішніх справ, доктор юридичних наук,
доцент

ВИДАТНІ ПОСТАТІ В РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ: АКАДЕМІК М. В. КОСТИЦЬКИЙ

Взаємодія кафедри філософії права та юридичної логіки з кафедрою теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ має багату й плідну історію. Йдеться про участь у міжкафедральних семінарах із обговорення дисертаційних досліджень, взаємне рецензування наукових праць, наукове керівництво, консультування та всебічну співпрацю в царині методології юридичних досліджень. Саме на базі кафедри філософії права та юридичної логіки з 2011 року діє створений за ініціативою ректора методологічний семінар

академії, відтак, керуючись інтересами професійної підготовки здобувачів вищої освіти, кафедра виконує функцію методологічного забезпечення наукової та педагогічної діяльності всіх інших загальноюридичних, галузевих та спеціальних кафедр. Утім, кожен колектив – це насамперед люди, які в ньому працюють, тому важливо, вивчаючи історію та здобутки кафедри теорії держави та права академії, яким присвячено даний науковий захід, згадати наших сучасників – видатних науковців, кожен із яких сприяв розвитку нашої альма-матер, яка святкує свій 100-літній ювілей.

У Національній академії внутрішніх справ донині працює вчений, який у повній мірі долучився до її славетної історії, розвитку сучасної філософії й теорії права та вітчизняної науки загалом. Михайло Васильович Костицький народився 11 листопада 1947 р. в селі Заріччя Яремчанського району Станіславської (нині – Івано-Франківської) області в селянській родині. З 1966 р. – студент юридичного факультету Львівського державного університету імені Івана Франка, який успішно закінчив й отримав

диплом спеціаліста-юриста за фахом «Правознавство» у 1971 р. У 1981–1982 рр. навчався в Московському державному університеті імені М. Ломоносова на психологічному відділенні факультету підвищення кваліфікації.

З 1971 р. до 1973 р. обіймав посаду консультанта із судової роботи Львівського відділу юстиції. У 1973–1994 рр. працював асистентом, старшим викладачем, доцентом кафедри кримінального права і процесу, професором кафедри теорії та історії держави і права, завідувачем кафедри психології, деканом юридичного факультету Львівського державного університету імені Івана Франка. У 1978 р. захистив кандидатську дисертацію «Інформаційне забезпечення профілактики злочинів (за матеріалами Української РСР)», у 1990 р. – докторську дисертацію на тему «Використання спеціальних психологічних знань в радянському кримінальному процесі». Присвоєно вчене звання доцента у 1981 р., професора – у 1994 р.

У 1994 р. обраний народним депутатом України II скликання. З 1994 р. до 1996 р. – член Конституційної комісії від Верховної Ради України. У 1995–1997 рр. обіймав посаду проректора з наукової роботи Української академії внутрішніх справ. З 1996 р. до 2005 р. – суддя Конституційного Суду України, член групи «Державність», голова підкомісії з правової політики і законодавчих передбачень Комісії з питань правової політики та судово-правової політики, член Комісії з питань науки та народної освіти. З 2006 р. обіймає посаду професора кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ. Має стаж науково-педагогічної роботи понад 45 років.

М. В. Костицький – відомий в Україні та поза її межами громадський і державний діяч, один із засновників Академії правових наук України (1993 р.) і член її першої Президії, Всеукраїнської асоціації філософії права та соціальної філософії (віце-президент з 2005 р., почесний голова з 2017 р.), Асоціації психологів України (перший віце-президент у 1989–2005 рр.) та першого незалежного клубу українських адвокатів, членами якого стали працівники прокуратури, слідчі і судді. Член першої Президії Академії педагогічних наук України (1992 р.). Засновник і голова (у 1996–2019 рр.) спеціалізованої вченої ради з філософії права та юридичної психології Д 26.007.01 із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) наук при Національній академії внутрішніх справ. Упродовж трьох каденцій виконував обов'язки експерта Вищої атестаційної комісії України.

Засновник, співголова та член редколегій багатьох фахових журналів: «Філософські та методологічні проблеми права», «Проблеми філософії права», «Філософія права і загальна теорія права», «Юридична психологія», «Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ», «Вісник Конституційного Суду України» та ін.

Академік М. В. Костицький розробив теоретичні та методологічні засади філософії права як наукової галузі та навчальної дисципліни, є автором і співавтором понад 350 наукових праць у галузі філософії права, юридичної психології, політології, методології науки, окремі з яких видані, крім української та російської, ще й німецькою та польською мовами.

Нагороджений медаллю Академії педагогічних наук України, Почесною відзнакою Конституційного Суду України, медаллю Краківської педагогічної академії, Дипломом Голови Конституційного Суду України, Почесною грамотою Верховної Ради України, Грамотою Голови Конституційного Суду України. Має медалі Міністерства внутрішніх справ України та інші відомчі відзнаки.

Основними напрямками наукового пошуку академіка, як і кафедри філософії права та юридичної логіки академії, є логіка та методологія правознавства; правова онтологія; правова аксіологія; правова гносеологія; філософія прав людини; філософські проблеми правоохоронної діяльності; юридична компаративістика.

Під керівництвом Михайла Васильовича Костицького видано низку монографій, підручників, навчально-методичних комплексів, курсів лекцій, навчальних програм з філософії права та інших дисциплін: «Судово-психологічна експертиза» (1987 р.), «Використання спеціальних психологічних знань в кримінальному процесі» (1990 р.), «Вступ у юридичну психологію: методологічні та теоретичні проблеми» (1990 р.), «Екологічна етика і психологія людини» (1992 р.), «Основи держави і права» (1992, 1993 рр.), «Політологія» (1993, 1994 рр.), «Правознавство» (1994, 1995 рр.), «Історія політико-правових вчень» (1995 р.), «Юридична психологія» (1999 р.), «Воєнно-юридична психологія» (1999 р.), «Філософія права» (2000 р.), «Релігієзнавство» (2008 р.), «Філософські та психологічні проблеми юриспруденції» (2009 р.), «Психологія судового розгляду кримінальних справ» (2010 р.), «Судово-психологічна експертиза в адміністративному процесі» (2011 р.), «Судова психологія» (2013 р.), «Філософські проблеми управління» (2015 р.) та ін.

Як відомо, роль постаті в історії розвитку науки досить значна. Апогеєм наукового пошуку Михайла Васильовича Костицького стало відродження ним в Україні філософії права як самостійної міждисциплінарної галузі знань, розвиток якої донині здійснює кафедра філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ.

Список використаних джерел

1. Костицький Михайло Васильович. Київський національний університет внутрішніх справ: доктори наук та професори: довідник. Київ: Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2008. С. 102–103.
2. Ювілей Михайла Васильовича Костицького. *Порівняльне правознавство*. 2012. № 3–4. С. 534–537.
3. Конопацька О. М. Костицькому Михайлу Васильовичу. VII Філософські, методологічні та психологічні проблеми права: запроваджена академією традиція триває: Всеукр. конф. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2017. № 2 (14). С. 487.
4. Кравець В. М. Костицький Михайло Васильович. *Велика українська юридична енциклопедія*: в 20 т. Т. 2: Філософія права. Харків: Право, 2017. С. 381–383.

5. Кравець В. М., Павлишин О. В. Патріарх філософсько-правової науки в Україні (до 70-річчя академіка М. В. Костицького). *Філософські та методологічні проблеми права*. 2017. № 2 (14). С. 300–318.

6. Кравець В. М., Павлишин О. В., Шевчук Р. М. VII Філософські, методологічні та психологічні проблеми права: запроваджена академією традиція триває. Всеукр. конф. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2017. № 2 (14). С. 286–299.

7. Кресін О. В. Ювілей академіка НАПрН України Михайла Васильовича Костицького: (до 70-річчя від дня народження). *Право України*. 2017. № 11. С. 218–221.

8. Токарська А. С. Методологія життя і наукової творчості академіка М. В. Костицького (Ювілейне есе). Філософські, методологічні та психологічні проблеми права: запроваджена академією традиція триває: VII Всеукр. конф. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2017. № 2 (14). С. 484–486.

9. Джужа О. М. Костицький Михайло Васильович. *Українська кримінологічна енциклопедія* / за ред. В. В. Чернея, В. В. Сокурєнка. Харків: ХНУВС; Київ: НАВС, 2017. С. 327–328.

МІНЧЕНКО Ольга Василівна,

доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

ЮРИДИЧНА (ПРАВНИЧА) ДІЯЛЬНІСТЬ У ФОКУСІ НАУКОВОГО ПОШУКУ

Актуальними науковими дослідженнями у сфері права ось вже більше десяти років залишаються дослідження сфери юридичної (правової, правничої) діяльності. Юридична діяльність є одним із невід’ємних факторів існування правової держави та суспільства. Багато в чому якість суспільного життя, правового порядку та й благополуччя окремої особистості, залежить від діяльності правових інституцій, сфери правових робіт, де задіяна переважна більшість представників юридичної професії. Від їх професіоналізму, який різносторонньо проявляється в їх діях, їх поведінці та правовому результаті, залежить реалізація основних цінностей суспільного життя, в тому числі права.

Дослідження юридичної діяльності як виду соціальної діяльності, а також як окремої системи, є досить актуальним, адже саме даний вид діяльності забезпечує правовий порядок в державі. Як явище юридична діяльність розглядалася науковцями в особистісному, організаційному, функціональному аспектах, зокрема поглиблено досліджували поняття та основні ознаки юридичної діяльності у своїх працях С. Д. Гусарєв, О. Д. Тихомиров, О. Ф. Скакун, М. В. Цвік, а також інші вчені.

Фактично першим, хто опублікував фундаментальне дослідження юридичної діяльності був аспірант, докторант, доцент, професор, завідувач

кафедри теорії держави і права НАВС, сьогодні перший проректор НАВС, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України С. Д. Гусарев, який у своїй праці «Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти» (2005) вперше ґрунтовно висвітлив найважливіші питання методології пізнання та теоретичного осмислення юридичної діяльності [1]. Ученим була здійснена загальна характеристика феномену юридичної діяльності, дане визначення юридичної діяльності - як різновиду правової діяльності, що здійснюється у сфері права юристами на професійній основі з метою отримання правового результату, задоволення потреб та інтересів соціальних суб'єктів відповідно до вимог права, яке дослідники використовують і до сьогодні. С. Д. Гусаревим висвітлено основні види, принципи, функції суб'єктів юридичної діяльності. Наголошується на актуалізації правового виховання та навчання. Цілий розділ в роботі присвячений стану та перспективам розвитку юридичної діяльності України, що не втрачає своєї актуальності до сьогодні.

Ця праця покладена в основу навчального посібника, авторами якого є С. Д. Гусарев та О. Д. Тихомиров «Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності)», який побачив світ в 2005 році. Саме в цій роботі наводиться характеристика особливостей здійснення юридичної професії у країнах континентального, загального, релігійного та звичаєвого права [2].

Саме С. Д. Гусарев став натхненником, науковим керівником та консультантом для своїх учнів. Так, у 2009 році була захищена Д. О. Тихомировим кандидатська дисертація на тему «Юридична діяльність в англо-американській правовій сім'ї». Дисертацію присвячено дослідженню теоретико-правових аспектів організації та здійснення юридичної діяльності в країнах англо-американської правової сім'ї. В роботі було встановлено, що наукове осмислення юридичної діяльності залежить від рівня розвитку юридичної науки та своєрідності природи правової сім'ї. Проаналізовано генезу юридичної діяльності, визначено взаємозалежності юридичної діяльності і правової системи, здійснено її класифікацію за різними критеріями, розглянуті особливості юридичної діяльності суддів, правозахисників, прокурорів та поліцейських [3].

В цей же час ще однією ученицею О. В. Мінченко було здійснено ще одне подібне дослідження «Здійснення юридичної діяльності в умовах германської правової сім'ї». В роботі розглянуто теоретичні питання юридичної діяльності в країнах германського кола. Проведено аналіз особливостей юридичної освіти та поліцейської підготовки в Австрії, ФРН та Швейцарії. Проаналізовано практичну юридичну діяльність представлених країн, а саме юридичну діяльність у сферах державного управління, правової охорони та захисту [4].

В обох роботах сформульовані конкретні пропозиції, спрямовані на вдосконалення юридичної освіти та юридичної практики в Україні, з метою вдосконалення юридичної освіти в Україні і забезпеченні правової охорони та захисту громадян України.

В 2010 році О. В. Ракул захистила кандидатську дисертацію на тему «Теоретичні засади удосконалення діяльності державного апарату України». Де авторка значну увагу приділила визначенню поняття державного апарату,

принципам його діяльності, його структурній характеристиці. Розроблений науковий алгоритм дослідження державного апарату. Окрема увага приділена тенденціям і шляхам розвитку державного апарату [5].

В 2019 році Я. Л. Волошина захистила кандидатську дисертацію на тему «Юридична консультативна діяльність: теоретико-правове дослідження». Дисертацію присвячено комплексному дослідженню теоретичних і правових засад юридичної консультативної діяльності. Розроблено авторське визначення поняття «юридична консультативна діяльність» з огляду на існуючі наукові уявлення, досвід наукового осмислення досліджуваної проблематики. У процесі дослідження розроблено та запропоновано до наукового обігу поняття «юридична консультативна діяльність», яке є важливим компонентом теоретичних уявлень про вище зазначене явище, та в якому фіксуються найбільш важливі характеристики, що дозволяють відрізнити його від інших схожих явищ.

Виокремлено й обґрунтовано загальні та специфічні ознаки юридичної консультативної діяльності. Охарактеризовано сучасну практику здійснення юридичної консультативної діяльності в Україні. Встановлено, що професія юрисконсульта набуває все більшої актуальності, що зумовлено підвищенням ролі права в суспільстві та на виробництві. Завдяки аналізу сучасного стану виявлено ряд факторів, які здійснюють негативний і руйнуючий вплив на стан юридичної консультативної діяльності. Зокрема, до таких факторів віднесено: недосконалість нормативної бази, політичну й економічну нестабільність у державі, відсутність закріпленого переліку повноважень працівника юридичної служби, нечіткість визначених освітньо-кваліфікаційних вимог до посади юрисконсульта, низький рівень професійної теоретичної й практичної підготовки фахівців, відсутність деонтологічних норм щодо правил професійної поведінки юрисконсульта тощо [6].

Перелік науковців і наукових доробок не вичерпується лише зазначеними прізвищами і дослідженнями. Наукові пошуки тривають.

Слід зазначити, що в Україні фактом правової реальності є реформи правової сфери суспільного життя: як юридичної/ правничої освіти, так і юридичної науки і юридичної практики. Саме слово «реформа» уже не сприймається сьогодні як щось нейтральне. Часто має негативний відтінок. Однак, саме це значною мірою характеризує як стан, так і перспективи розвитку юридичної/ правничої/ правової діяльності. Саме це спонукає до подальших розвідок даної проблематики. Як зазначав Френсіс Бекон «Наука є не що інше, як відображення дійсності». І, звичайно, теоретики можуть і продовжують обговорювати природу, особливості основних видів, підходи до розуміння правової діяльності (І. Настасяк, В. Протасов), дискутують щодо поняття «правова діяльність» і її ототожнення з юридичною діяльністю (Ф. Фаткуллін, В. Карташов, М. Теплюк, В. Сиріх) – все це вказує на актуальність та важливість, можливо, в деякій мірі переосмислення досягнутого і дослідженого та пошук нового. В цьому контексті, на мою думку, варто згадати, вислів вченого Карла фон Бера «Наука вічна у своєму прагненні, невичерпна у своєму обсязі і недосяжна у своїй меті».

Список використаних джерел

1. Гусарев С. Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти. – К.: Знання, 2005. – 375 с.
2. Гусарев С. Д., Тихомиров О. Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності): Навч. посіб. – К.: Знання, 2005. – 655 с. - (Вища освіта XXI століття).
3. Тихомиров Д. О. Юридична діяльність в англо-американській правовій сім'ї (теоретико-правові аспекти) [Текст] : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Тихомиров Денис Олександрович ; Київський національний ун-т внутрішніх справ. - К., 2009. - 16 с.
4. Мінченко О. В. Особливості здійснення юридичної діяльності в умовах германської правової сім'ї : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Мінченко О. В. Київський національний ун-т внутрішніх справ. - К., 2009. - 20 с.
5. Ракул О. В. Теоретичні основи удосконалення діяльності державного апарату України: автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Ракул О. В. Національна академія внутрішніх справ. - К., 2010. - 20 с.
6. Волошина Я. Л. Юридична консультативна діяльність: теоретико-правове дослідження : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Волошина Я. Л. Національна академія внутрішніх справ. - К., 2019. - 22 с.

САВАЙДА Олена Іванівна,

*доцент кафедри теорії права,
конституційного та приватного права
Львівського державного університету
внутрішніх справ, кандидат юридичних наук,
доцент*

ЗНАЧЕННЯ ТА МІСЦЕ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ВНУТРІШНІХ СПРАВ В ОСОБИСТОМУ СТАНОВЛЕННІ МЕНЕ ЯК НАУКОВЦЯ

Кожна людина в своєму житті проходить певні етапи свого розвитку. Одним із таких важливих етапів розвитку та становлення особистості є період закінчення школи та обрання майбутньої спеціалізації чи певного фаху. Майже кожна людини проходить цей відповідальний етап свого життя. Адже від усвідомленого та грамотного вибору майбутньої професії складається подальша доля людини. Тому таким першим усвідомленим та відповідальним моментом в житті людини є момент обрання та період вступу до вищого навчального закладу. У моєму особистому житті цей момент пов'язаний із вступом до Національної академії внутрішніх справ.

Цей вражаючий механізм функціонування багатогранностей та особистостей, (не дивлячись на значний час що я вже закінчила своє навчання в цих стінах) досі мене захоплює своїм професіоналізмом.

Звичайно, що більшість здобувачів вищою юридичної освіти проходять

процес знайомства з відомими особистостями, процесами навчання та науковою діяльністю теоретико-правового чи певного галузевого профілю вперше у вищому навчальному закладі. І як не дивно, першою або навіть, я б її назвала, первиною кафедрою з якої починається ґрунтовне та базове вивчення юриспруденції є і залишатиметься на далі кафедра теорії держави та права.

Розглядаючи історіографію багатьох юридичних навчальних закладів приходимо до одного висновку, що все починається саме із цієї кафедри. Так в різні часи в різних навчальних закладах юридичного профілю вона мала різні назви (кафедра енциклопедії права, кафедра теорії права, кафедра загальної теорії держави та права тощо) проте її сутність залишається не змінною – надати та засвоїти якомога більше понять, категорій, термінів юридичного значення для подальшого використання в професійній галузевій спеціалізації.

Теорії держави та права виступає ніби скелетом або фундаментом, на який згодом накладаються всі подальші юридичні знання. Як будується будинок із фундаменту так і теорія держави та права служить тією основою для побудови міцного професійного будинку з юридичними знаннями, навичками та вміннями.

Я пишаюся тим, що я була й курсанткою й магістеркою Національної академії внутрішніх справ України, яка заклала в мені основи права та держави та привила зацікавленість до науки. І як я вже вище зазначала і моє теж знайомство з НАВС розпочалося також з кафедри теорії держави та права.

Тоді коли ти юний та сміливий приходиш дізнаватися основи юридичної освіти та науки та накопичуєш знання на горизонті з'являються гідні професори та науковці з великим багажем знань та досвідом, які вражають тебе з першого погляду та надихають до професіоналізму. Саме так і відбулося в мене особисто із науково педагогічним складом кафедри теорії держави та права.

Будучи курсанткою та магістром Національної Академії внутрішніх справ України долаючи ази теоретико-історичних та філософсько-правових навчальних дисциплін відкрила для себе наукові праці відомих правознавців В. В. Копейчикова, О. Д. Тихомирова, О. Г. Мурашина та інших [1].

Опрацьовуючи ці праці важливу роль для мене відіграв саме науковий підхід кафедри теорії держави та права, яка вдало направляла молодого науковця на природно-правову доктрину побудови та розвитку держави та права.

Так звичайно, як і в школі, так і у вищому навчальному закладі є велика кількість навчальних дисциплін, проте серед них є завжди улюблені. Для мене такою стала – теорії держави та права. Проте не одразу вона далася мені до усвідомлення та засвоєння, однак з часом ти розумієш, що це був певний щабель твого особистого зростання як науковця. Згодом до вказаної навчальної дисципліни додаються ще ряд улюблених: юридична деонтологія, порівняльне правознавство, методологія наукової діяльності, філософія права тощо.

Важливо, щоб творчий науковий шлях будь-якого науковця розпочинався з правильних, якісних та добре висвітлених наукових доробків відомих та ґрунтовних вчених. Мій науковий шлях пройшов саме таких процес – ознайомлення та особистого знайомства з відомими науковцями НАВС. І тому, я вважаю, що праці та творчий шлях науково педагогічного складу кафедри теорії держави та права НАВС саме є такими фундаментальними основами для

формування науковця та особистості.

Список використаних джерел

1. Наукові школи Національної академії внутрішніх справ : довідник / [уклад. : О. М. Джужа, Є. М. Бодюл, А. В. Ромашко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2011. 172 с.

ТОВПИГА Ліна Миколаївна,

*аспірант кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ*

Науковий керівник:

ПЕНДЮРА Максим Миколайович,

*завідувач кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПОЛІЦЕЙСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВОЇ РОЗВІДКИ В ДОСЛІДЖЕННЯХ НАУКОВЦІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Заснування і розвиток кафедри теорії держави та права нерозривно пов'язаний із історією становлення Національної академії внутрішніх справ, якій цього року виповнюється ювілейна дата – 100 років. Створення кафедри з новими демократичними засадами в системі закладів освіти МВС України є невідкладною складовою основних тенденцій, що відбувалися в тогочасній вітчизняній науково-освітній сфері та й у розвинутих країнах світу загалом. З часу свого утворення, кафедра теорії держави та права постійно перебуває у процесі свого розвитку, самовдосконалення, вирішуючи різнопланові проблеми організаційного, наукового, кадрового і навчально-методичного характеру. При цьому з необхідністю враховуються не лише новітні досягнення теоретичної науки, постійні зміни в законодавстві, але й зміни соціально-політичного життя, правової політики держави, суспільні запити та пріоритети, державні стандарти освіти та інші фактори відомчого характеру.

Останніми роками, все частіше та по новому звучить питання про захист прав людини в Україні, насамперед завдяки зусиллям певного кола науковців. Хоча, це питання набуло загальносуспільного масштабу і політичного значення ще у далекому 1991 році. Саме тоді, в законах, які приймалися молодим українським парламентом, вперше з'явилися наповненні конкретним змістом норми, спрямовані на захист прав людини від чиновницького свавілля [1, с. 56].

Норми, спрямовані на забезпечення державою реалізації, охорони й захисту прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина є основою для правоохоронних органів, й зокрема національної поліції і вимагають від них

послідовно і рішуче спрямовувати свою правозастосовну діяльність на забезпечення добробуту людини, ґрунтуючись при цьому на принципі верховенства положень, закріплених в Основному Законі України, дотримання якого є однією з головних умов створення демократичної, соціальної, правової держави.

Одним з перших в академії, хто на початку ХХІ століття розпочав наукову розвідку в межах поля поліцейської діяльності був професор Юрій Іванович Римаренко, який вже тоді досліджував проблеми історії та теорії держави і права, філософії права, прав людини, політології, етнополітології, етнофілософії, націософії, поліцейстики. Саме він започаткував нові напрями досліджень як етностановознавство, міграційне право (міграцієзнавство), етностановознавство. Тріумфом його неперевершеної наукової діяльності спільно із керівництвом академії, ректором Кондратьєвим Ярославом Юрійовичем та провідних наукових установ України та ЄС стала багатотомна праця "Міжнародна поліцейська енциклопедія", в якій дається різноманітне та різногалузеве тлумачення юридичних та інших термінів. Кожен із томів має чітко окреслене, систематизоване тематичне навантаження. Обсяг репрезентованої праці не має аналогів у новітній історії України і світі та здатний вразити досвідчених фахівців міжнародників.

Слід відзначити, в енциклопедії обстоюється правомірність існування у системі правових наук поліцейстики, як наукового вчення, відновлення у сучасній українській науці поліцейського права як окремої галузі права. Помічена академіком Юрієм Римаренком тенденція до відновлення науки «поліцейського права» в Україні відбувається не через протиставлення існуючій адміністративно правовій науці, а в межах її предмета шляхом органічного розвитку нових правових категорій [2, с. 21].

Провідний науковець сьогодення, що продовжує напрацювання свого вчителя, професора Римаренка Ю. І. і працює над безліччю питань, пов'язаних із геополітичними та геоекономічними процесами в світі, державотворенням, внутрішнім сектором національної безпеки, безпекою прав і основоположних свобод людини та громадянина, та роллю правоохоронних органів, зокрема національної поліції у забезпеченні прав людини на безпеку, формування на деонтологічних європейських засадах сучасного правоохоронця є завідувач кафедри теорії держави та права Пендюра Максим Миколайович. Згідно його сучасних наукових напрацювань, діяльність щодо забезпечення реалізації права людини на безпеку полягає в усуненні на всіх рівнях суспільства викликів та загроз і створенні сприятливих умов, що має бути організовано та забезпечено через злагоджену систему державних органів, де головне місце посідають органи правопорядку, зокрема демократична сервісна служба – національна поліція. [4]

Відповідно до наукових напрацювань та робіт, що були висвітлені вище, на сучасному етапі, в Україні державотворчі процеси потребують системної та зрозумілої для громадянського суспільства перебудови і значного підвищення рівня ефективності та якості діяльності органів правопорядку. У першу чергу ці вимоги стосуються новоствореної поліції – найчисленнішого загону правоохоронців, оскільки виконання нею завдань пов'язане передусім із

реалізацією низки принципів, що ґрунтуються на визнанні загальнолюдських цінностей: гідного ставлення до особи, посилення охорони прав та свобод громадян, різних форм власності та інших пріоритетів правового, демократичного суспільства, визначених Конституцією України та іншими міжнародними документами [3, с. 5].

Погоджуючись з думкою професора Тихомирова Олександра Деонисовича та доцента Тюріної Оксани Володимирівни, провідне місце при дослідженні сучасних аспектів правового регулювання поліцейської діяльності має компаративний метод, що є багатофункціональним і різногалузевим у тому значенні, що його можна та треба використовувати і на теоретичному, і на емпіричному рівнях пізнання. Він розглядається, як сукупність способів дослідження, що застосовується для вивчення загальних і складних особливих ознак правових явищ, а саме: при встановленні закономірностей розвитку правового регулювання в Україні та державах континентальної Європи, шляхом виявлення спільного і відмінного, при вивченні порівнюваних правових систем і її складових, що дасть змогу не тільки порівняти, а й запровадити необхідний позитивний досвід для правового регулювання поліцейської діяльності в Україні.

Таким чином, кафедра теорії держави та права як флагманський загальноакадемічний підрозділ закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання МВС України, постійно перебував і перебуває на передовій процесів державотворення, реорганізації органів державної влади, вдосконалення законодавства, вирішуючи різнопланові проблеми наукового, кадрового і навчально-методичного характеру. Провідні науковці кафедри та в цілому академії дали поштовх для подальшого розвитку теми правового регулювання поліцейської діяльності, яка була закладена Юрієм Римаренком [8], продовжена в монографічних працях професора Євгена Гіди [5] та наукових публікаціях і навчальних посібниках, підручниках науково-педагогічних працівників кафедри і академії [6; 7]. Від досконалості нормативної регламентації діяльності національної поліції, чіткості та зрозумілості правових приписів, наявності розвинутої демократичної системи законодавства, відповідних підзаконних актів у цій сфері із урахуванням позитивних напрацювань континентальних країн ЄС залежить ефективність досліджуваного виду діяльності.

Список використаних джерел

1. Дейнека Л. Метабібліографія бібліотеки Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки (2000-2015 рр.). Луцьк. Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. 87 с.
2. Бобровник С. Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. / за ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, Ю. С. Шемшученко. Київ : Концерн "Вид. Дім "Ін Юре", 2003. Т. 1: Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. – 1232 с.
3. Лившиц Р.З., Теория права. Москва. Изд.-во БЕК, 2001. 111 с.

4. Пендюра М. М. Роль органів внутрішніх справ у забезпеченні права людини на безпеку. URL : <http://elar.naiu.kiev.ua/jsui/handle/123456789/4371> (дата звернення 14.03.2021)

5. Гіда Є. О. Деонтологічні засади забезпечення прав і свобод людини і громадянина працівниками поліції у сфері правопорядку / Є. О. Гіда. К.: ФОП О.С. Ліпкан, 2011. 416 с.

6. Пендюра М. М. Професійна діяльність поліції – гарантія внутрішньої безпеки громадянського суспільства і держави. *Міжвузівська науково-теоретична конференція «Новітні підходи до державотворення в умовах європейської інтеграції (пам'яті професора Ю. І. Римаренка)» 04.06.2009* // Київ, КНУВС. 2009. С. 150 - 153

7. Пендюра М. М., Старицька О. О. Поліцейська деонтологія : навч. посіб. / М. М. Пендюра, О. О. Старицька. К. : ФОП Маслаков, 2020. 276 с.

8. Европейский кодекс полицейской этики / Політичний вимір діяльності МВС України (відповідь на виклики ХХІ століття) / за ред. Ю. І. Римаренка, Я. Ю. Кондратьєва. К. : МВС України. НАВСУ, 2003. С. 19.

Секція 4
**ЮРИДИЧНА КОМПАРАТИВІСТИКА В ДІАЛОЗІ ПРАВОВИХ
СИСТЕМ СВІТУ**

КРЕСІН Олексій Веніамінович,

*керівник Центру порівняльного правознавства
Інституту держави і права імені
В.М. Корецького НАН України, доктор
юридичних наук, член-кореспондент
Міжнародної академії порівняльного права*

**ВНЕСОК О. Д. ТИХОМИРОВА У РОЗВИТОК ПОРІВНЯЛЬНОГО
ПРАВОВИЗНАВСТВА**

Українські вища юридична освіта і наука останні десятиліття перебувають у процесі постійного реформування, яке не має скільки-небудь суттєвого обґрунтування і стратегічного бачення. Моделі реформування засновані насамперед на неточних, а часом і зовсім невірних наміряних зарубіжних лекалах чи навіть їх еkleктичному поєднанні. Зокрема, світосприйняття реформаторів не передбачає збереження і розвитку юридичної освіти у відомих університетах, її прагнуть звести виключно до підготовки фахівців з правоохоронної діяльності, надати їй виключно прикладного характеру.

При цьому ігнорується наявність у відомих вузах, таких як Національна академія внутрішніх справ / Київський національний університет внутрішніх справ, потужних наукових шкіл з фундаментальних юридичних наук. Такі школи часто мають мало аналогів у інших, «цивільних» університетах та науково-дослідних установах, визначають високий рівень юридичної освіти, мають виразні унікальні риси, які в реальних умовах не можуть бути перенесені до інших установ, а натомість просто знищуються, викладачі перепрофілюються або звільняються, припиняється оновлення шкіл за рахунок аспірантури й докторантури.

Введення реформаторських зусиль у річище творення, а не знищення, вимагає глибинного і комплексного розуміння українських освітніх та наукових реалій, що передбачає перехід від простого гасла запозичення зарубіжного досвіду (будь-якого, будь-як зрозумілого, в будь-якому поєднанні) до власне

порівняльних досліджень з урахуванням історичного, культурного, соціального, інституційного та інших контекстів певних рішень та прогнозуванням їх наслідків.

Багаті наукові здобутки Національної академії внутрішніх справ, а також згадана потреба у формуванні справжніх компаративістських засад проведення реформ зумовили наше звернення до наукового доробку видатного вченого Олександра Деонисовича Тихомирова, який цього року відзначатиме свій славний ювілей.

О. Д. Тихомиров народився 1 жовтня 1951 р. у с. Булатові Плесецького району Архангельської області. У 1969-1974 рр. навчався в Київському технологічному інституті легкої промисловості. Протягом дев'яти років працював у апараті Міністерства внутрішніх справ України. Другу вищу освіту здобув у 1983 р., закінчивши Київську вищу школу МВС за спеціальністю «правознавство». У 1984-1987 рр. навчався в ад'юнктурі Київської вищої школи МВС СРСР. З 1987 р. Олександр Деонисович обіймав посади викладача кафедри, старшого викладача, начальника кафедри теорії та історії держави та права. У 1995 р. був призначений на посаду першого проректора з навчальної роботи Національної академії внутрішніх справ, а в 1997 р. – професора кафедри теорії держави та права (назва вузу змінилася на Київський національний університет внутрішніх справ). У 1991 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, а в 2006 р. – доктора юридичних наук (назва дисертації – «Юридична компаративістика: філософсько-методологічні засади»). У 1993 р. О.Д. Тихомирову присвоєно вчене звання «доцент» по кафедрі теорії держави та права, в 2007 р. – професора.

Він підготував низку кандидатів юридичних наук. Входить до складу редакцій журналів «The Journal of Comparative Law» (Велика Британія – США), «Юридична психологія і педагогіка», «Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ», «Філософські та методологічні проблеми права», «Філософія права та загальна теорія права». У 2011 р. йому присвоєні почесні звання «Заслужений професор Національної академії внутрішніх справ», «Заслужений юрист України». У 2011 р. нагороджений Подякою Прем'єр-міністра України та Почесним знаком «За розбудову освіти»

Асоціації навчальних закладів України приватної форми власності. У 2000 та 2007 рр. був лауреатом всеукраїнських конкурсів на краще професійне досягнення «Юрист року» в номінації «юрист-викладач». Вершиною міжнародного визнання наукових здобутків О. Д. Тихомирова стало його обрання членом-кореспондентом Міжнародної академії порівняльного права у 2011 р.

Основними сферами наукових досліджень та викладання Олександра Деонисовича є проблеми теорії держави та права, філософії права, порівняльного правознавства, методології юридичної науки. Він є автором та співавтором понад 100 наукових праць, серед яких 8 монографій, підручників та навчальних посібників. Серед них понад 60 публікацій відображають дослідження філософських, теоретичних та методологічних засад юридичної компаративістики.

Бачення порівняльного правознавства О. Д. Тихомировим, на відміну від багатьох інших учених, є послідовно індуктивним та плюралістичним, що дає змогу пізнавати його не на основі довільних схем, а як результат послідовного руху від основної одиниці – порівняльно-правових досліджень – та узагальнення їх результатів, вивчення їх простору. Дослідник визначає структуру та характеристики цього простору, його відмежування від просторів інших наук та взаємозв'язки з ними, його входження до більших за обсягами сфер юридичних та інших знань.

О. Д. Тихомиров ідентифікує та аналізує формування компаративізму як способу філософствування і методологічної характеристики світогляду, який «охоплює різноманіття світу, форми його пізнання і розуміння, перетворення і пристосування до нього». Філософія компаративізму заснована на визнанні «первинності багатоманіття світу, відкиненні абсолютизації універсальності та унікальності, відносності й доповнюваності, детермінованості й спонтанності, хаосу й порядку». Цей світогляд засновано на прийнятті й сприйнятті плюралістичності соціо-регулятивних систем світу, їх незвідності у минулому, сучасності й майбутньому не лише до однієї правової моделі, а й загалом лише до права в його західному розумінні. Сутність плюралізму в баченні О. Д. Тихомирова – у сприйнятті іншого права та інших соціальних регуляторів не лише як власне інших, а й інакших, пізнання яких вимагає нейтральних критеріїв і прийомів, незвідних до констатації чи пристосування до властивих нам уявлень.

Учений, зокрема, формулює ідею регулятивного простору та вказує на проблему «неуніверсальності» права як домінуючого соціального регулятора, необхідність конструювання регулятивного компаративізму та регулятології — сфери міждисциплінарних досліджень різноманітних регулятивів. Крім того, О. Д. Тихомиров підкреслює і послідовно вивчає особливості простору порівняльно-правових досліджень як перетину єдиного простору компаративних досліджень як методологічної основи та правових досліджень як предмет-об'єктної основи.

Універсальність бачення порівняльно-правих досліджень та порівняльного правознавства, їх філософії й теорії О. Д. Тихомировим визначається також

реконструкцією їх місця у розвитку філософії науки. Зокрема, вчений вказує, що для філософії модернізму була властива орієнтація на монізм, тотожність, «універсальність, різноманіття єдиного та нерівність (ієрархію) правової реальності», а для філософії постмодернізму – на розрізнення, «плюралізм права, єдність різноманітного та рівність у правовій реальності». Натомість правовий компаративізм за своєю сутністю можна визначити як пост-постмодернізм у науці, він включає та знімає у собі крайні та проміжкові стадії взаємного перетворення модернізму й постмодернізму, їх інтерпретацію як «рівність-нерівність різноманітного та єдиного», визнає їх нерозривний зв'язок, взаємодію, взаємне перетворення, взаємну зміну, взаємне обумовлення без елімінації й однозначного домінування різноманіття чи уніформності. Саме філософія компаративізму, як стверджує О. Д. Тихомиров, створює засади для компаративістики як сфери міждисциплінарних досліджень, заснованих на компаративному підході, відкиненні абсолютизації універсальності й унікальності, осмисленні світу як плюралістичного, багатомірного, багатополюсного, «фундаментальності діалектики категорій «одне-інше-інакше»».

Результати порівняльно-правових досліджень, на думку вченого, формують теорію середнього рівня, а саме теорію порівняльного правознавства як автономної науки. Одним з принципів формування теорії порівняльного правознавства О.Д. Тихомиров вважає плюралізм, що, зокрема, передбачає ідентифікацію загального в праві лише як конкретного, відносного й мінливого результату діалогу правових і регулятивних культур.

О. Д. Тихомиров приділяє суттєву увагу формуванню спеціальної наукової картини світу порівняльно-правових досліджень як «образу реальності, отриманого науковим шляхом, за допомогою якого фіксуються її вивчені характеристики». Вона, на думку вченого, має розумітися подвійно – «як фрагмент юридичної (правової) і компаративної (глокальної, цивілізаційної, культурної) наукових картин світу». На відміну від теорій і фактів, що «відображають образи загального і різного у фрагментах реальності», наукова картина світу порівняльно-правових досліджень формує впорядкований образ реальності через загальне, різне, унікальне, одиничне. Саме наявність такої спеціальної наукової картини світу визначає існування порівняльного правознавства як науки, але не перешкоджає також іншим формам інституціоналізації порівняльно-правових досліджень (наприклад, суто предметної – у межах інших юридичних наук).

Загалом можна стверджувати, що у монографії О. Д. Тихомирова «Юридична компаративістика: філософські, теоретичні та методологічні проблеми», виданій у 2005 р., а також великому комплексі його інших наукових праць здійснено фундаментальний синтез філософії порівняльно-правових досліджень та порівняльного правознавства. Хоча до цієї проблематики зверталися інші зарубіжні та українські вчені, саме О. Д. Тихомиров представив її найбільш комплексне і послідовне бачення. І саме це я вважаю найбільшою і унікальною заслугою цього видатного вченого. Так, «немає пророка у своїй

вітчизні», але українській науці в цілому, Національній академії внутрішніх справ і її кафедрі теорії держави та права є ким і чим пишатися.

КУЧУК Андрій Миколайович,
*професор кафедри права та методики
викладання правознавства Сумського
державного педагогічного університету імені
А. С. Макаренка, доктор юридичних наук,
професор*

ПРАВОВИЙ АЦЕНТРИЗМ ЯК ПРЕДМЕТ ПІЗНАННЯ ЮРИДИЧНОЇ КОМПАРАТИВІСТИКИ

На сьогодні важко заперечити існування різних підходів до розуміння права та до сприйняття як права різних соціальних явищ. Уже усталеним є виокремлення в межах теорії права різних типів систем права. Наголосимо, що ми використовуємо термін «система права», а не правова система, виходячи з наступного:

1) саме цей термін використовували відомі компаративісти Рене Давид та Раймон Леже. Праця першого має назву «Les grands systemes de droit contemporains» («Великі системи сучасного права»), другого – «Les grands systemes de droit contemporains: une approche comparative» («Великі системи сучасного права: порівняльний аспект»). Відмінність від усталеного перекладу на носійку, а згодом і українську, на перший погляд, здавалася б не велика («Великі правові системи сучасності» та «Великі правові системи сучасності: порівняльно-правовий підхід»), але наголосимо: не правова система, а *система права*;

2) для європейської правової традиції не використанна термінів «Legal System» і «System of Law» як відповідників понять «правова система» і «система права», зазвичай, перевага віддається у терміну «Legal System», однак у значенні права, системи права. Так, як я уже неодноразово наголошував, у праці «The Concept of a Legal System» Дж. Рац описує систему права як сукупність законів, які є нормами і законів, які не є нормами; розглядає її як систему норм. Вступ до учення про системну природу права, охоплює такі центральні проблеми аналітичної теорії як: «що є критеріями для існування системи права?», «які закони формують цю систему?» і «чи існує структура спільна для всіх систем права?». «Ми розмежуємо існуючі системи права і ті, які або припинили своє існування (наприклад, римська система права) або ніколи взагалі не існували (наприклад, Платон пропонував право для ідеальної держави). Більше того, ми говоримо, що французька система права існує у Франції, але не існує у Бельгії або, що в Палестині сьогоднішня система права кардинально відрізняється від системи права, яка існувала 30 років тому. Однією з цілей теорії систем права є встановлення критеріїв для визначення істинності чи помилковості таких тверджень; їх ми назвемо «критерії існування» системи права» [15, с. IX].

3) при використанні терміну «правова система» зарубіжні дослідники переважно мають на увазі право (ототожнюють право і правову систему), зокрема це властиво таким правникам як Ф. Ауманн, А. Уотсон, Дж. Хурст та ін. [2, с. 14-15].

Варто наголосити, що наведені приклади щодо різного понятійно-категоріального апарату різними правовими культурами слугує додатковим аргументом на підтвердження правового ацентризму. Особливо зважаючи на різну інтерпретацію однокової термінології: термін один, а значення його різне в різних національних системах права. Водночас, обрання Україною європейського вектору розвитку, участі в євроінтеграційних процесах обумовлює необхідність гармонізації правової термінології, що має відбуватися на основі визнання спільних цінностей.

Плюралізм сприйняття права, характеристика різних типів систем сучасного права є предметом юридичної компаративістики. У цьому контексті варто відзначити вітчизняного вченого Олександра Деонисовича Тихомирова, який одним з перших в Україні комплексно досліджує філософсько-методологічні засади юридичної компаративістики.

У дисертації, на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук «Юридична компаративістика: філософсько-методологічні засади» О. Тихомиров висвітлює генезу порівняльно-правових досліджень; конституює модель «юридичної компаративістики як етапу розвитку порівняльного правознавства в умовах постнекласичної науки і пост-постмодернізму, досліджує її філософські підстави, особливості, предметні і методологічні зв'язки з юридичними і компаративними науками, специфіку прояву компаративізму в правовій реальності» [3, с. 33-34].

Заслужовують на увагу наступні висновки О. Д. Тихомирова:

«В онтологічному аспекті юридична компаративістика виходить з того, що правова реальність у своїй сутності є компаративною, що виявляється в інтерпретаціях права через справедливу міру рівності, свободи, правомірність, порівняння, протилежність (антиправо) та ін., тому юридична компаративістика досліджує право в його основних вимірах буття – у просторі (географія), часі (історія), результати яких утворюють її базисні складові, а багатоманітність інших форм буття права породжує й багатоманітність форм його компаративних досліджень. Так, право як світогляд є предметом філософії права, правові тексти – компаративної лінгвістики права, суб'єкти права – антропології права, а правова поведінка та відносини – компаративної соціології права і т. д.» [3, с. 31-32].

«Неуніверсальність права, наявність цивілізацій, в яких домінують різні соціальні регулятори, обумовлюють виокремлення такого фрагмента соціальної реальності, в якому право розглядається як один із соціальних регуляторів, з яким взаємодіють інші регулятори або перебувають стосовно до нього у стані конфронтації. Таким фрагментом може бути регулятивний простір, у межах якого виникають, функціонують, взаємодіють соціальні регулятори, а також соціальна ситуація, яка локалізує час і простір стосовно певного стану реальності, суб'єкта, явища тощо» [3, с. 31-32].

Таким чином, можна відзначити, що правовий ацентризм, як і система його пізнання стала предметом правового осмислення вітчизняних вчених.

Список використаних джерел

1. Raz. J. The Concept of a Legal System. Oxford: the Clarendon Press. 1970. 208 p.
2. Кучук А. М. Теоретичні основи правового поліцентризму: монограф. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. 312 с.
3. Тихомиров О. Д. Юридична компаративістика: філософсько-методологічні засади: автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.12 Київ: 2006. 35 с.

***ПІДГОРОДСЬКИЙ Богдан Мирославович,**
юрисконсульт відділу юридичного забезпечення
Національної академії внутрішніх справ*

ЗНАЧЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ КОНСТРУКЦІЇ У ПРОЦЕСІ ТЛУМАЧЕННЯ: АМЕРИКАНСЬКИЙ ДОСВІД

Проблематика юридичної конструкції доволі довгий період часу перебуває предметом наукових пошуків представників юридичної теоретичної науки усього світу. Починаючи з другої половини XVIII століття питання якісного алгоритму створення та формулювання елементів правової норми набувають широкого наукового розголосу, що у свою чергу стає підґрунтям для виокремлення таких правових явищ як юридичні конструкції, правові моделі, преюдиції, фікції тощо.

Що ж до безпосереднього розуміння самого поняття «юридична конструкція», то нині воно залежить від багатьох суміжних факторів та інтерпретується в залежності від практичної апробації у відповідній правовій системі. Так, наприклад, у американській національній правовій системі юридична конструкція безпосередньо пов'язана із тлумаченням норми права.

Саме тому під цим терміном прийнято розуміти акт адвоката або суду щодо тлумачення змісту статуту або мови документа, наприклад, такого як контракт або заповіт, коли у них є питання дво- або багатозначності. У американському конституційному праві розрізняють два види юридичної конструкції – ліберальна та жорстка (тверда) [1]. Розглянемо їх більш детально.

Щодо першого виду, то ліберальна конструкція стосується тлумачення статуту чи письмового документа шляхом застосування вільного та ліберального підходу щодо визначення його змісту. При цьому виді тлумачення власне конструкції документу інтерпретація здійснюється шляхом орієнтації на принципи справедливості та розумності із урахуванням особливостей об'єктів та цілей акта. Роз'яснюючи слова за допомогою ліберальної конструкції, суддям дозволяється враховувати сторонні фактори, визначаючи власне значення фрази чи документа [2]. Відтак, зіткнувшись із неоднозначною статтею у статуті,

ліберальна конструкція дозволила б судді розглянути мету та предмет статуту, перш ніж вирішити, що ця стаття насправді означає.

У судовій практиці США існує безліч світоглядних постулатів щодо особливостей використання концепції такого роду, наприклад, такі як:

«Ліберальна конструкція не означає, що слова повинні бути витіснені з їх природного значення, а просто те, що слова повинні отримати справедливу і розумну інтерпретацію, щоб досягти об'єктів, для яких призначений інструмент, і мети, для якої він застосовується».

«Ліберальна конструкція була визначена як така, що розширює значення закону, щоб відповісти на випадки, що явно відповідають духу чи меті закону або подолати зло, яке б мало бути виправлено за умови, що таке тлумачення не суперечить мові викладення».

«Надання ліберальної конструкції означає надання мові всього статутного положення вільного та свідомого спільного загальновизнаного значення, із урахуванням якого може бути надано найбільш ширше його застосування, не порушуючи жодної з його умов. Ліберальне тлумачення статуту не дозволяє свавілля щодо мови, яка вказана в статуті».

У більшості юрисдикцій конструкція такого роду виступає у якості методу тлумачення, який застосовується судами за замовчуванням. Наприклад, це зазначено у §10 Закону про тлумачення Альберти:

«Постанова розглядається як така, що має право на коригування, і їй надається чесна, широка, ліберальна конструкція та тлумачення, що найкращим чином забезпечує досягнення її об'єктів».

Подібним чином, у справі «Петтіс проти Батлера» суддя Гаррі Блекмун, який тоді працював в Апеляційному суді США, використовував ці слова в окремій думці:

«...або статут означає те, що в ньому буквально сказано, або ні, означаючи, що якби Конгрес мав намір надати додаткові винятки, він зробив би це зрозумілою мовою; визначені призначення та цілі статуту є більш послідовними і охоронюваними у процесі їх реалізації, якщо статут тлумачиться дослівно та об'єктивно, а не описово та суб'єктивно у кожному конкретному випадку. Останнє неминуче є процесом послаблення» [3].

Напротивагу зазначеному виду конструкцій, жорстка конструкція вимагає від судді роз'яснювати текст лише таким, яким він написаний. Оскільки суд має чітке значення тексту, подальше його з'ясування не потрібно. З огляду на це, суддя повинен уникати власних висновків щодо статуту чи конституції і зосереджуватися лише на самому тексті. Відтак, суддя Гюго Блек стверджував, що наказ Першої поправки, згідно з яким Конгрес не повинен видавати закон (проти певних громадянських свобод), повинен тлумачитися твердо: жоден закон не допускає жодних винятків. Однак «жорстка конструкція» не є синонімом текстуалізму чи оригіналізму.

Цей термін (жорстка конструкція) часто корелюється із словосполученням «судова активність», що використовується для характеристики суддів, які прагнуть створити законодавство за допомогою судових рішень.

«Суворий конструктивізм» також використовується в американському політичному дискурсі як «парасольковий термін» для таких консервативних юридичних філософій, як оригіналізм та текстуалізм, що підкреслюють судову стриманість та вірність початковому значенню конституцій та законів. Це вживання широко поширене, однак воно є певною натяжкою, якщо брати до уваги правовий зміст цього терміна. Як приклад зазначеного, можна навести ситуацію 2000 року, коли під час передвиборної кампанії Джордж Буш молодший, виступаючи із промовою щодо обрання нових суддів Верховного суду, пообіцяв призначити «суворих конструктивістів в особі суддів Ренквіста, Скалії та Томаса», хоча останній вважав себе оригіналістом, а Скалія відверто відкидав жорстку конструкцію, називаючи це «деградованою формою текстуалізму» [4].

На основі вищевикладеного можемо зробити висновок, що представники американської загальнотеоретичної юриспруденції під поняттям юридичної конструкції розуміють акт тлумачення щодо з'ясування змісту відповідного документу. Відтак, юридична конструкція поділяється на два види: ліберальна (передбачає можливість широкої інтерпретації шляхом відходження від написаного) та жорстке (передбачає таке роз'яснення, що є близьким до змісту викладеного у документі).

Список використаних джерел

1. Construction. For The People's Law Dictionary. The People's Law Dictionary. (1981-2005). URL: <https://legal-dictionary.thefreedictionary.com/construction> (дата звернення: 12.03.2021).
2. Liberal Construction Law and Legal Definition URL: [https://definitions.uslegal.com/l/liberal-construction/#:~:text=Liberal%20construction%20refers%20to%20interpretation,and%20purposes%20of%20the%20instrument](https://definitions.uslegal.com/l/liberal-construction/#:~:text=Liberal%20construction%20refers%20to%20interpretation,and%20purposes%20of%20the%20instrument.). (дата звернення: 12.03.2021).
3. Liberal Construction. Duhaime's Law Dictionary URL: <http://www.duhaime.org/LegalDictionary/L/LiberalConstruction.aspx>
4. Strict constructionism URL: [https://en.wikipedia.org/wiki/Strict_constructionism#:~:text=Strict%20construction%20requires%20a%20judge,only%20on%20the%20text%20itself](https://en.wikipedia.org/wiki/Strict_constructionism#:~:text=Strict%20construction%20requires%20a%20judge,only%20on%20the%20text%20itself.). (дата звернення: 12.03.2021).

ВПЛИВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ПРАВОВУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Підписання Україною Угоди про асоціацію з Європейським Союзом сформувало правове підґрунття до визначення вектору подальшого правового розвитку національної правової системи, і має безумовно позитивний вплив на поглиблення та розвиток подальшої співпраці практично у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Ключове значення в ході європейської інтеграції нашої держави відіграє правова система, оскільки без відповідності національного права правовій системі ЄС інтеграційна мета не може бути досягнута. Задоволення євроінтеграційних прагнень України передбачає обов'язкову адаптацію форм, механізмів і процедур співвідношення принципів і норм вітчизняного права до правової системи ЄС [1, с. 71].

Головним інструментом реалізації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС для забезпечення нормального функціонування зони вільної торгівлі є гармонізація законодавства України з правом ЄС. Однак, процес гармонізації має на меті не лише приведення у відповідність національного законодавства до права ЄС, а щонайважливіше, передбачає імплементацію висхідних ідей, основних засад права – принципів права.

З цього приводу цікава наукова позиція, що гармонізація як процес, що відбувається всередині національної правової системи має декілька основних рівнів. Вищий рівень гармонізації – це гармонізація на рівні принципів права. Без гармонізації принципів неможлива гармонізація на нижчих рівнях, оскільки гармонізуватись можуть лише правові системи, що мають однакові або подібні параметри на рівні принципів їх функціонування та побудови. Наступний рівень – гармонізація відповідних сфер суспільних відносин і правових інститутів. І нижчий рівень – гармонізація відповідних норм права [2, с. 267].

Підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС розширило економічні можливості України та визначило взаємозалежність економічної інтеграції, а також гармонізації законодавства України та основних елементів *acquis communautaire* – правового доробку ЄС.

На думку Р.А. Петрова, обсяг *acquis* ЄС, який поширюватиметься на Україну, Молдову і Грузію, охоплює не лише акти первинного і вторинного права ЄС, а й його правові принципи, спільні цінності та навіть прецедентне право Суду ЄС, а також конкретні методи тлумачення *acquis* ЄС у рамках їх правових систем. Перед державою Україною ще ніколи не виникало потреби імплементувати й ефективно застосовувати *acquis* міжнародної наднаціональної організації. Поступове застосування *acquis* ЄС шляхом підписання угоди про асоціацію викликає низку проблем у національній правовій системі [3, с. 36].

Інтеграційні процеси, безпосередньо торкаються як проблем оновлення правової системи України, так і удосконалення чинної системи галузевого

законодавства в напрямку покращання та гармонізації з європейським. Оскільки загальновідомим є той факт, що розвиток сучасної демократичної держави має відбуватися в межах правового поля, яке постійно потребує модернізації, важливою складовою вдосконалення системи нормативно-правових актів є забезпечення відповідності як Конституції України, так і системи законодавства України, загалом, загальновизнаним світовим стандартам. Найменш вирішеною залишається проблема застосування загальновизнаних принципів і норм міжнародного права у внутрішньому правопорядку України й особливо в її судовій практиці. Це ж стосується і застосування норм права ЄС, які не набули пріоритетного значення перед нормами внутрішнього права, оскільки їх застосування залежить від позиції українського законодавця і повністю від практики національних судів [4, с. 148].

Подальший розвиток інтеграційних процесів потребує внесення змін у національне законодавство, в тому числі й прийняття спеціального закону, для створення у внутрішньому правопорядку умов для дії в ньому законодавства інтеграційних структур ЄС та міжнародних принципів і стандартів. У Конституції України встановлені засадничі принципи дії норм міжнародного права у внутрішньому правопорядку України, як правова підстава їх реалізації.

Протягом тривалого часу в Україні як країні пострадянського правового простору зазначені процеси лише частково відбувались у контексті врахування загальносвітових надбань у зазначеній сфері, при домінуванні класового, марксистсько-ленінського підходу. Відповідно і правова доктрина в Україні відрізнялась від європейської, що мало безпосередній вплив на розвиток правотворчості. Закріплення в конституціях провідних країн світу загальновизнаних стандартів було пов'язане з розвитком політичної, філософської, економічної та іншої думки в контексті відповідних історичних подій. Саме ці ідеї складають підґрунтя вдосконалення законодавства України шляхом його конституціоналізації відповідно до надбань світової цивілізації [4, с. 149].

Таким чином, в Україні здійснюється законодавча діяльність, спрямована на вироблення оптимального підходу до вирішення проблеми співвідношення міжнародного і внутрішнього права. При цьому міжнародному договірному праву надається пріоритет щодо національного законодавства стосовно дії міжнародних договорів у внутрішньому правопорядку. Проте засоби забезпечення цього вимагають подальшого удосконалення та, можливо, універсалізації. Особливо це стосується проблеми застосування загальновизнаних принципів і норм міжнародного права у внутрішньому правопорядку та судовій практиці [5, с. 29].

Стрімким процес європейізації та демократизації національної правової системи, окрім безумовно позитивних здобутків, повинен також враховувати наслідки поспішності цього процесу та можливі проблемні моменти пов'язані із запозиченнями іншомовної юридичної термінології в національну правову систему.

Відтак, на шляху до інтеграції правових систем слід пам'ятати й намагатися уникати масового необґрунтованого запозичення іншомовної юридичної

термінології (особливо в нових для національного законодавства галузях, підгалузях та інститутах – банківському, біржовому, акціонерному законодавстві тощо); некритичного запозичення правових інститутів, породжених в інших правових системах (наприклад, траст); поспішного й недостатньо продуманого реформування цілих галузей і сфер законодавства на західний зразок. Зазначені проблеми є наслідком поспішного, некритичного й безсистемного перенесення західного досвіду на український ґрунт. Слід зауважити, що негативні наслідки не є неминучими і за умови ґрунтовного, виваженого ставлення до нововведень більшості недоліків можна уникнути [6, с. 262]. Євроінтеграційні трансформації принципів і норм права різною мірою проявляються в галузях національного права, в одних вони виявляються досить чітко, виразно, в інших – знаходяться на стадії формування. При цьому процес формування нових тенденцій розвитку вітчизняного права й законодавства триває. Виокремлюються спільні й відмінні риси розвитку приватного і публічного права в умовах євроінтеграції.

Підсумовуючи вищенаведене, можна зробити висновок, що євроінтеграційні процеси покликані якісно удосконалювати національну правову систему України та сприяти її наближенню до західноєвропейського права. Однак цей процес повинен характеризуватися виваженістю та поміркованістю з урахуванням позитивного та негативного досвіду інших країн-членів ЄС, зважати на правові, культурні, ментальні та історичні особливості національної правової системи.

Список використаних джерел

1. Настасяк І. Ю. Правова інтеграція та її вплив на сучасні правові системи світу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. Ужгород, 2013. Вип. 22. Ч. 1. Т. 1. С. 68–71.
2. Волошин Ю. О., Гоша І. О. Гармонізація правових систем в сучасній доктрині конституційного права в умовах європейської інтеграції : монографія / За заг. ред. М. О. Баймуратова. Одеса : Фенікс, 2013. 294 с.
3. Петров Р. Конституційні аспекти імплементації угод про асоціацію між Європейським Союзом та Україною, Молдовою і Грузією. *Право України*. Київ, 2015. № 8. С. 39–41.
4. Національна правова система: реформування та оновлення : наук.-аналіт. доп. / Н. М. Оніщенко та ін. Київ : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2017. 176 с.
5. Муравйов В. Організаційно-правовий механізм реалізації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. *Право України*. Київ, 2015. № 8. С. 17–32.
6. Удовика Л. Г. Трансформація правової системи в умовах глобалізації: антропологічний вимір : монографія. Харків : Право, 2011. 552 с.

*ТЮРІНА Оксана Володимирівна,
Державний експерт Генерального
департаменту з питань професійного
розвитку державних службовців та посадових
осіб місцевого самоврядування Національного
агентства України з питань державної
служби, кандидат юридичних наук, доцент*

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ: ТЕОРІЯ І ОСВІТНЯ ПРАКТИКА

Однією з основних тенденцій сучасного етапу розвитку національної правової системи України є запозичення і використання в інтересах України прогресивних зарубіжних правових концепцій, доктрин, ідей, загальновизнаних міжнародних принципів, норм, стандартів. Реалізації зазначеного покликана сприяти юриспруденція і, зокрема, порівняльно-правові дослідження, для яких притаманна орієнтація на світову правову науку і практику, з урахуванням тих нових взаємовідносин у світі, що складаються у третьому тисячолітті.

Проведення порівняльно-правових досліджень є актуальним у теоретичному і прикладному аспектах, що визначається можливістю більш повного осмислення існуючих правових явищ та тенденцій у розвитку права, вивчення та запровадження позитивного досвіду інших держав у практику здійснення правотворчої та правозастосовної діяльності в Україні.

Порівняльно-правові дослідження спрямовані, зокрема, на розробку форм і процедур впровадження правових норм іноземних правових систем в національне законодавство; використання і застосування досягнень сучасного міжнародного права як важливого джерела реформування національного законодавства; узагальнення нормотворчої практики щодо гармонізації права; розробка механізмів запозичення позитивного правового досвіду різних країн для удосконалення національної правової системи.

З часу проголошення незалежності України йде пошук форм та засобів гарантування і охорони прав, свобод і законних інтересів людини в Українській державі. Для визначення шляхів і методів вирішення цих завдань все частіше застосовується позитивний досвід зарубіжних держав, що зумовлено обранням Україною, як незалежною державою, європейського шляху розвитку, інтеграцією до єдиного європейського правового простору. В той же час Україна є самобутньою країною зі своєю історією, культурою, менталітетом, власним шляхом розвитку, в якому поєднуються загальноцивілізаційні і особливі, властиві лише Україні, тенденції. Це обумовлює значимість порівняльно-правових досліджень для розвитку національної юриспруденції.

Одним з аспектів порівняльно-правових досліджень є вивчення організації і функціонування систем правоохоронних органів різних країн в залежності від особливостей відповідних національних правових систем.

Система правоохоронних органів як об'єкт науки – це складне державно-правове явище, що досліджується різними соціальними науками, кожна з яких

вивчає в ньому тільки ті сукупності його властивостей і відносин, які співвідносяться з їх предметом, або, інакше кажучи, опосередковано, виходячи з особливостей соціальних явищ, які включені в їх предмет, і місця, ролі в них системи правоохоронних органів.

Так, історія вивчає виникнення і розвиток правоохоронних органів як однієї з державних структур і одного з засобів забезпечення соціальної регуляції; політологія досліджує проблеми правоохоронних органів, виходячи з їх місця і ролі у здійсненні політичної влади; соціологія досліджує правоохоронні органи як певний соціальний інститут, у контексті їх соціальної обумовленості, соціальної ролі і призначення і т. ін.

Для юриспруденції система правоохоронних органів та її складові є одними з найбільш значущих державно-правових явищ, які мають значну питому вагу і місце в її предметі, а також у предметах більшості юридичних наукових дисциплін. У загальній теорії держави і права досліджуються суть і зміст системи правоохоронних органів, її місце і роль в механізмі держави, основи організації і діяльності правоохоронних органів, їх функціонального призначення та основних ознак.

У галузевих та спеціальних юридичних науках досліджуються ті ракурси, аспекти, сторони організації і функціонування тих чи інших правоохоронних органів, які належать до предмета відповідної наукової дисципліни і можуть бути вирішені за допомогою використання властивої їй методології.

Так, у науці конституційного права розкриваються конституційні основи функціонування правоохоронних органів; у науці кримінального процесу – акцент робиться безпосередньо на процесуальній діяльності правоохоронних органів у рамках кримінального судочинства, у цивільному процесі – відповідно на діяльності правоохоронних органів у сфері цивільного судочинства, в науці криміналістики увага зосереджується на діяльності співробітників правоохоронних органів по збору, дослідженню, оцінці і використанню доказів з метою розкриття і попередження злочинів, а в рамках юридичної психології – на психологічній підготовці працівників правоохоронних органів.

Незважаючи на наявність різних досліджень організації і функціонування правоохоронних органів, комплексне порівняльно-правове дослідження системи правоохоронних органів як цілісної сукупності правоохоронних органів держави виходить за межі як теорії держави і права, так й галузевих та спеціальних юридичних наук. Проведення подібних порівняльно-правових досліджень більш доцільне в рамках порівняльного правознавства, оскільки воно дозволяє істотно розширити межі порівняльних досліджень, забезпечити їх комплексність, скоординованість, системність, а також додати їм нової якості як у вигляді дослідження залежності систем правоохоронних органів від особливостей національних державних і правових систем, так й вивчення того спільного, що їм властиво поза національною обумовленістю і що відбиває загальносвітові тенденції їх розвитку.

Водночас проведення подібних досліджень в рамках теорії держави і права дозволяє отримати обґрунтовані і адекватні теоретичні наукові знання про своєрідність і загальні тенденції розвитку систем правоохоронних органів різних

країн, саме виходячи з їх місця, призначення і обумовленості загальними і особливими властивостями національних правових систем, а у більш узагальненому вигляді – правових сімей.

Дане і викладені вище положення зумовили характеристики порівняльно-правового дослідження, підготовленого мною на кафедрі теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ під науковим керівництвом доктора юридичних наук, професора О. Д. Тихомирова, як загальнотеоретичного з використанням у методологічному плані порівняльно-правового підходу як домінуючого, а також відповідний його природі вибір і виділення предмета вивчення.

Проведення такого дослідження дало можливість сформулювати відповідні теоретичні положення, які застосовувалися в освітньому процесі у Національній академії внутрішніх справ при викладанні таких навчальних дисциплін як теорія держави і права, порівняльне правознавство, сучасні правові системи тощо, що позитивно впливало на формування світогляду майбутніх правоохоронців та сприяло їх якісній підготовці.

ПІСЛЯМОВА

Отже, за час існування кафедри теорії держави та права у складі Національної академії внутрішніх справ її колективом зроблено немало. Справедливо буде сказати, що зроблено багато, і навіть досить багато, якщо до того ж взяти до уваги постійні структурно-організаційні зміни в академії, реорганізації підрозділу, зміни чисельного складу працівників тощо. До того ж, в процесі реформування вищої юридичної (правничої) освіти, з'являються нові оригінальні навчальні дисципліни, курси, заново розроблені і реалізовані науково-педагогічними працівниками у дуже стислі строки. Слід враховувати і надзвичайно різноманітну та багату методичну діяльність із креативними елементами щодо забезпечення освітнього процесу. Тому такий спільний успіх усіх нас однозначно радує і надихає, але одночасно зобов'язує до нових здобутків та дозволяє вірити у власні сили, реальність запланованого і можливість його реалізації.

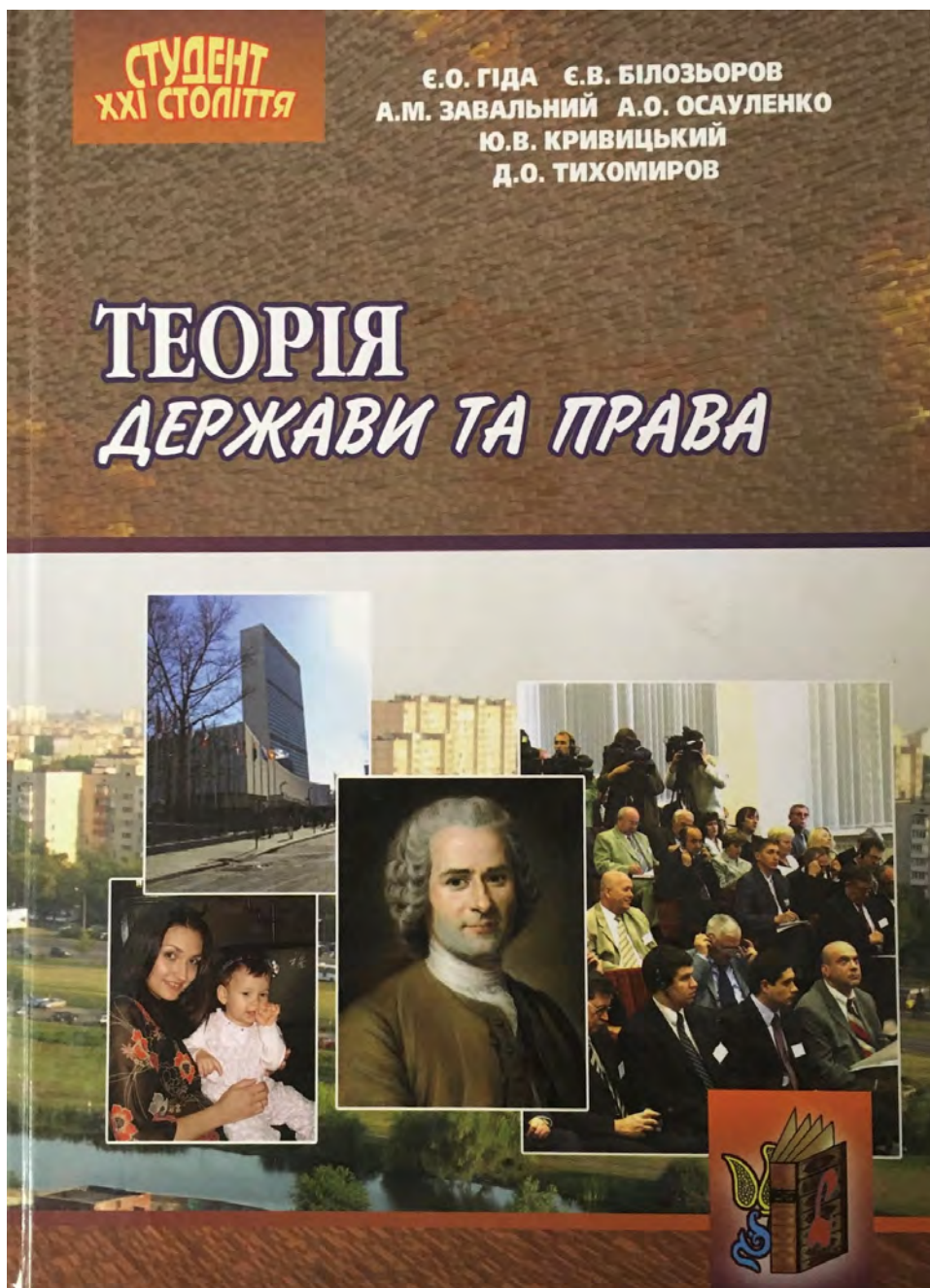
У цьому науковому виданні про кафедру викладені головні завдання, напрями її діяльності, що витікають із Статуту академії, Положення про кафедру теорії держави та права і концепції її розвитку, виходячи з розуміння колективом кафедри стратегії соціально-політичної і науково-технологічної трансформації України, бачення і прогнозування основних вітчизняних тенденцій в області юридичної (правничої) освіти та юридичної практики, розвитку правової науки в країні і за кордоном.

Як уже зазначалось, головний документ кафедри – її концепція розвитку, – розрахований на перспективу (при збереженні і еволюційному розвитку існуючого статусу академії та колективу кафедри), припускає можливість його оновлення і уточнення відповідно до ходу реалізації Стратегії розвитку вищої освіти. Переконані, що спільними зусиллями подолаємо будь-які труднощі та перешкоди, бо в нас є мета, знання і уміння, працьовитість і заповзятливість, а головне – ми віримо в те, що ми робимо, над чим працюємо, що примножуємо; віримо у справедливість, справжність добра та людської гідності, які приростають і нашою посильною працею. Саме тому ми впевнено дивимось уперед і щораз переконаємось у тому, що майбутнє є результатом нашої праці, наших зусиль і воно буде тим кращим, чим самі ми будемо досконалими, духовно багатшими, піднесеними й одухотвореними, як усе добре і світле в цьому світі.

Слова великої шани і вдячності колектив кафедри передає провідним фахівцям державоправознавства, ветеранському осередку «Традиції кафедри теорії держави та права», які й надалі надихають наш славетний колектив до нових напрацювань. Нашим друзям і колегам закладів вищої освіти України та інших держав світу, з якими постійно підтримуються не лише міжвузівські та міжкафедральні зв'язки, а також теплі родинні відносини.

Низько вклоняємось перед вчителями юридичної науки, які заклали фундамент кафедри на високих моральних засадах і передавали ґрунтовні знання, вміння та навички для майбутніх науково-педагогічних працівників, здобувачів вищої освіти.

ДОДАТКИ
(основні праці науково-педагогічних працівників кафедри)

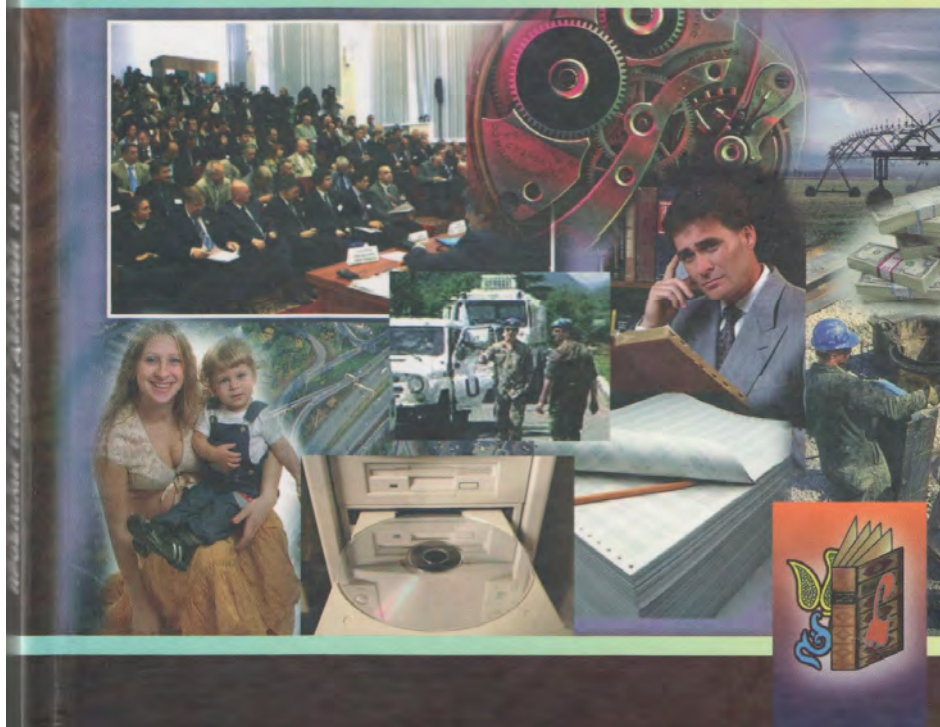
Теорія держави та права : [підручник] / [за вимогами кредитно-модульної системи навчання] / Є.О. Гіда, Є.В. Білозьоров, А.М. Завальний та ін.; за заг. ред. Є.О. Гіди. К. : ФОП Ліпкан, 2011. - 576 с.

**СТУДЕНТ
XXI СТОЛІТТЯ**

**Є.В. БІЛОЗЬОРОВ
Є.О. ГІДА А.М. ЗАВАЛЬНИЙ
А.О. ОСАУЛЕНКО Т.О. ПІКУЛЯ**

АКТУАЛЬНІ

ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

Актуальні проблеми теорії держави та права [Текст]: навч. посібник (за вимогами кредитно-модульної системи навчання) / Є.В. Білозьоров, Є.О. Гіда, А.М. Завальний, А.О. Осауленко, Т.О. Пікуля; за заг. ред. Є.О. Гіди. К.: КНУВС, 2010. 260 с.

С. Д. ГУСАРЄВ
О. Д. ТИХОМИРОВ

ЮРИДИЧНА ДЕОНТОЛОГІЯ

Основи юридичної діяльності

*Навчальний
посібник*

Третє видання

Гусарєв С. Д. Юридична деонтологія. Основи юридичної діяльності [Текст]: навч. посіб. / С. Д. Гусарєв, О. Д. Тихомиров. – 3-тє вид., стер. – К. : Знання, 2008. – 495 с.

С. Д. Гусарєв

ЮРИДИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

МЕТОДОЛОГІЧНІ
ТА ТЕОРЕТИЧНІ
АСПЕКТИ

Гусарєв С. Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти /
С. Д. Гусарєв. – К. : Знання, 2005. – 375 с.

С.П. Коталейчук

Теорія ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

**Коталейчук С.П. Теорія держави та права в запитаннях і відповідях : навч. посіб. /
С. П. Коталейчук, П.Я. Пісной. К. : КНТ, 2011. 560 с.**

А. Д. Тихомиров

ЮРИДИЧЕСКАЯ КОМПАРАТИВИСТИКА

ФИЛОСОФСКИЕ,
ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ
И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ
ПРОБЛЕМЫ

Тихомиров А. Д. Юридическая компаративистика. Философские, теоретические и методологические проблемы. – К.: Знания, 2005. – 334 с.

Пендюра М.М. Теорія держави і права: Посібник для підготовки до іспитів. – К.: ТЕКСТ, 2008. – 192 с. (Серія «Студент ХХІ століття»)

п25

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

М. М. ПЕНДЮРА, О. В. ДРУЧЕК

ЮРИДИЧНА ДЕОНТОЛОГІЯ

Навчальний посібник

Частина 1

Київ 2014

Пендюра М.М., Дручек О.В. Юридична деонтологія : навч. посіб. Ч. 1 / М.М. Пендюра, О.В. Дручек. – К. : НАВС, 2014. – 170 с.

X
п25

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

М. М. ПЕНДЮРА, О. В. ДРУЧЕК

ЮРИДИЧНА ДЕОНТОЛОГІЯ

Навчальний посібник

Частина 2

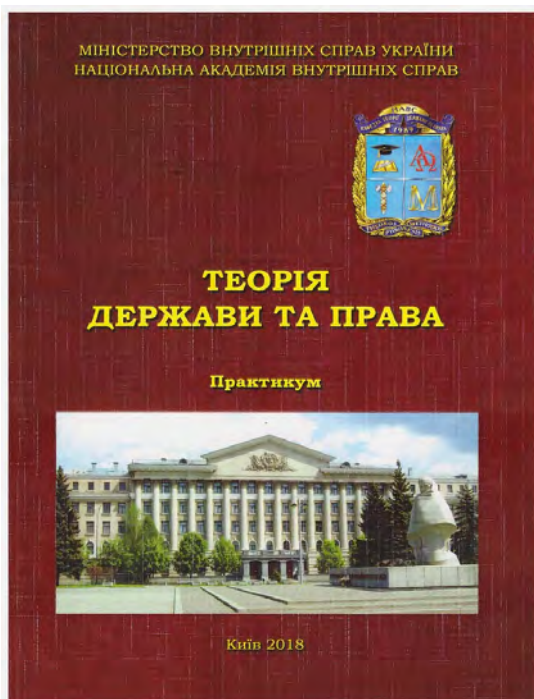

Київ 2014

Пендюра М.М., Дручек О.В. Юридична деонтологія : навч. посіб. Ч. 2 / М.М. Пендюра, О.В. Дручек. – К. : НАВС, 2014. – 156 с.

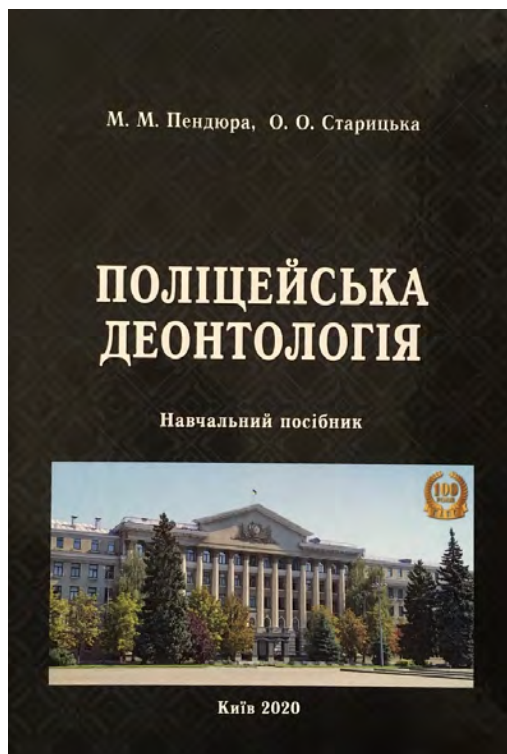
Серія навчальних посібників і практикум з навчальної дисципліни «Теорія держави та права», підготовлених авторськими колективами кафедри

Теорія держави та права : практикум / Білозьоров Є. В. та ін. – Київ : ФОП Маслаков, 2018. – 166 с.

**Правозастосування : навч. посіб. / О. А. Назаренко та ін. / За заг. ред. С. Д. Гусарєва.
Київ : НАВС, ФОП Маслаков, 2020. 160 с.**

**Пендюра М.М., Старицька О.О. Поліцейська деонтологія : навч. посіб. /
М. М. Пендюра, О. О. Старицька. – К. : ФОП Маслаков, 2020. – 276 с.**

Свідоцтва на основні наукові твори авторських колективів кафедри

Наукове видання

МАТЕРІАЛИ КРУГЛОГО СТОЛУ
ЗДОБУТКИ КАФЕДРИ
ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА
КРІЗЬ ПРИЗМУ СТОРІЧНОГО ПОСТУПУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

м. Київ, 24 березня 2021 року

Підписано до друку 09.06.2021. Формат 60х84/16. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 10,35. Зам. № 0906-21/3.
Наклад 100 прим.

Видавничий дім «Освіта України» ®
ФОП Маслаков Руслан Олексійович
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК №4726 від 29.05.2014 р.
Тел. (095) 699-25-20, (098) 366-48-27.
E-mail: osvita2005@gmail.com, www.rambook.com.ua

Виготовлювач: ФОП Поліщук О.В.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №2142 від 31.03.2005
07400, м. Бровари, вул. Незалежності, 2, кв. 148
тел. (044) 592-13-49